

TYSK UTENRIKS- OG SIKKERHETSPOLITIKK

Ulike diskursive posisjoner knyttet til deltakelsen i Kosovo og Afghanistan

Malin Folgerø Stensland

Masteroppgave ved Institutt for statsvitenskap

UNIVERSITETET I OSLO

Vår 2012

TYSK UTENRIKS- OG SIKKERHETSPOLITIKK

- ulike diskursive posisjoner knyttet til deltakelsen i Kosovo og Afghanistan

Masteroppgave i statsvitenskap

Det samfunnsvitenskapelige fakultet – Institutt for statsvitenskap

UNIVERSITETET I OSLO

Malin Folgerø Stensland

Vår 2012

Antall ord: 28 835

© Malin Folgerø Stensland

2012

Tysk utenriks- og sikkerhetspolitikk – Ulike diskursive posisjoner

Malin Folgerø Stensland

<http://www.duo.uio.no/>

Trykk: Reprosentralen, Universitetet i Oslo

Sammendrag

Denne oppgaven omhandler utviklingstendenser og motsetningsforhold i Tysklands utenriks- og sikkerhetspolitikk knyttet til deltakelsen i krigene i Kosovo og Afghanistan. Problemstillingen belyses ved å foreta en diskursanalyse av utvalgte tekster som tydeliggjør ulike diskursive posisjoner når det gjelder disse konfliktene. For denne analysen er det valgt åtte tekster knyttet til ulike ”profesjonsstemmer” ut ifra prinsippet om strategisk utvalg, med hensikt å tydeliggjøre varierte diskursive posisjoner. Analysen ses i lys av kontekstualiserende litteratur, der historisk og politisk utvikling og særlig viktige begrep behandles.

De to første tekstene som er valgt for nærlesning representerer to analytiske akademikerstemmer som på linje med den kontekstualiserende litteraturen tar et overordnet perspektiv på problemområdet. Diskursanalysen av disse to tekstene bidrar imidlertid med en grundigere forståelse av ulike diskursive standpunkt. Deretter har jeg valgt fire tekster, der to politikerstemmer omtaler konflikten henholdsvis i Kosovo og i Afghanistan. Gjennom den diskursanalytiske undersøkelsen tydeliggjøres disse tekstenes motsetningsfylte legitimeringsretorikk. De to siste tekstene er valgt fordi de representerer det jeg ser som politiske kommentarstemmer og utvider undersøkelsens materiale når det gjelder å få frem ulike diskursive posisjoner knyttet til Tysklands deltagelse i krigene i Kosovo og Afghanistan.

Jeg har valgt de ulike lesningene, en analytisk nærlesning kombinert med litteratur som rammesetter denne, fordi jeg mener disse to tilnærmingene ivaretar både en mer overordnet forståelse av utviklingstendenser når det gjelder tysk utenriks- og sikkerhetspolitikk knyttet til Kosovo og Afghanistan, samtidig som nærlesningen bidrar til å se nyanseringer og det komplekse i disse tendensene.

Med denne undersøkelsen ønsker jeg også å vise at diskursanalytiske tilnærminger kan være nyttig i samfunnsvitenskapen, der nærlesning og dybdeforståelse bidrar til å tydeliggjøre og nyansere komplekse forhold som ikke åpenbart ligger i et tekstmateriale før det bearbeides analytisk. I dette forskningsmetodiske valget har jeg blant annet støttet meg til Norman Fairclough som hevder at samfunnsvitenskapelig forskning trenger bidrag fra diskursanalytikere, da det nettopp er en nærlesning av ytringer som kan bidra til at samfunnsforskere tar for seg språket på en mer konkret og detaljert måte enn de vanligvis gjør.

Hensikten har ikke vært å foreta en generaliserende analyse av tysk utenriks- og sikkerhetspolitikk, men gjøre synlig kompleksiteten, motsetningsforhold og

utviklingstendenser knyttet til aktørers ulike forståelse av landets deltagelse i Kosovo og Afghanistan. I drøftingen viser jeg til at den diskursanalytiske undersøkelsen underbygges av dagens toneangivende litteratur som understreker den veldige kompleksiteten vedrørende min oppgaves problemområde.

Forord

Etter seks lærerike, utfordrende og spennende år som student har mine akademiske sko begynt å bli tunge, og jeg skuer lengselsfullt ut mot arbeidslivet, som jeg etter ulike praksisplasser og arbeidserfaring vet har mye å by på - og der jeg selv har mye å bidra med. Jeg gleder meg til å ta i bruk kunnskapen fra studietiden i Bergen, Mannheim, Kristiansand, Kiel og Oslo.

Å få masteroppgaven i havn har ikke vært mulig uten en rekke kyndige losere. Jeg vil rette en takk til mine veiledere, Robin Allers og Janne Haaland Matlary. Robin er en kilde til motivasjon og presisjon og Janne et forbilde det er verdt å strekke seg etter.

En enorm takk til foreldrene mine, Ragnhild Storeide Folgerø, Jón Águst Eggertsson og Ole Kristian Stensland som har holdt meg oppe i krevende dager og motivert og støttet meg på ulike måter. Jeg kunne ikke vært stoltere over å være mine foreldres datter! Min flotte søster, Mette, har bidratt med godt humør og til at andre muskler enn skrivemuskelen har fått kjørt seg.

En like stor takk til min fantastiske venninne og reisepartner Venke Aure for hennes kreative og alternative tenkemåte, og vår felles Hove-energi.

Jeg vil takke alle vennene mine som jeg setter stor pris på, for forståelsen for avslag til sosiale påfunn og respekt for at tiden ikke alltid strakk til. Videre vil jeg takke Pål Hermod Bakka for inspirasjon og velvilje i mine første studieår, hvilket gjorde interessen min for oppgavens tema større.

Til slutt selvsagt en takk og et lykke til på veien til mine kunnskapsrike, interessante og flotte medstudenter!

Eventuelle feil og mangler i oppgaven hviler på mine skuldre.

Oslo, våren 2012
Malin Folgerø Stensland

Akronymer

ANSF	Afghan National Security Forces
CDU	Christlich-Demokratische Union
COIN	Counterinsurgency warfare / opprørsbekjempelse
CSDP	Common Security and Defence Policy
CSU	Christlich-Soziale Union in Bayern
EDC	European Defence Community
EEAS	European External Action Service
EF	Det europeiske fellesskap
EKSF	Det europeiske kull- og stålfellesskap
EMS	European Monetary System
EPS	Det europeiske politiske samarbeid
ERM	European Exchange Rate Mechanism
ESDP	European Security and Defence Policy
ESS	Den europeiske sikkerhetsstrategi
EU	Den europeiske union
EULEX	European Union Rule of Law Mission in Kosovo
EUPM	European Union Police Mission
EURATOM	Det europeiske atomenergifellesskap
EØF	Det europeiske økonomiske fellesskap
FDP	Freie Demokratische Partei
FN	De Forente Nasjoner
FUSP	Felles utenriks- og sikkerhetspolitikk
IMF	International Monetary Fund
ISAF	International Security Assistance Force
KFOR	The Kosovo Force
MGFA	Militärgeschichtlichen Forschungsamtes
NATO	North Atlantic Treaty Organization
NGO	Non-governmental organization
PSC	Political and Security Committee
SED	Sozialistische Einheitspartei Deutschlands

SPD	Sozialdemokratische Partei Deutschlands
SVP	Stabilitets- og vekstpakten
TEU	Traktaten om Den europeiske union (Maastricht-traktaten)
UÇK	Ushtria Çlirimtare e Kosovës (Kosovos frigjøringshær)
UNMIK	The United Nations Interim Administration Mission in Kosovo
USSR	Union of Soviet Socialist Republics
VEU	Den vesteuropeiske union
WASG	Wahlalternative Arbeit und Soziale Gerechtigkeit
WTO	World Trade Organization
ØMU	Den økonomiske og monetære union

Innholdsfortegnelse

Sammendrag	V
Forord	VII
Akronymer	VIII
1 Innledning	1
1.1 Problemstilling og oppbygging av oppgaven.....	3
2 Historisk kontekst	4
2.1 En kort bakgrunn – Tyskland i to kriger	4
2.2 Kald krig og Tyskland tas inn i varmen	5
2.3 Integrasjon i vestlige strukturer	6
2.4 Sikkerhet og forsvar i Europa.....	8
2.4.1 NATO.....	8
2.4.2 EUs felles utenriks- og sikkerhetspolitikk	9
2.4.3 Frankrike, Storbritannia og USA	11
2.5 Tyske soldater i utlandet	13
2.5.1 Kosovo	13
2.5.2 Afghanistan	15
3 Teoretisk rammeverk	17
3.1 Hva er sikkerhetspolitikk?.....	17
3.2 Tysk utenriks- og sikkerhetspolitikk: Multilateral orientering	19
3.3 Makt	20
3.4 Diskursanalyse som kvalitativ metodetilnærming	24
4 Metodiske avveininger	28
4.1 Undersøkellesmaterialet – Strategisk utvalg av tekster	28
4.1.1 Meninger om tysk utenriks- og sikkerhetspolitikk – akademikerstemmer	29
4.1.2 Tysk deltakelse i Kosovo – politikerstemmer	30
4.1.3 Tysk deltakelse i Afghanistan – politikerstemmer	31
4.1.4 Kosovo og Afghanistan – kommentarstemmer	32
4.2 Validitet.....	33

5	Diskursanalytisk undersøkelse.....	34
5.1	Meninger om tysk utenriks- og sikkerhetspolitikk - akademikerstemmer	34
5.1.1	Logikker for legitimering av militær utenrikspolitikk	34
5.1.2	Tysklands politiske egenforståelse	37
5.2	Tysk deltakelse i Kosovo - politikerstemmer.....	40
5.2.1	Ansvarsretorikk som legitimerer militær intervensjon.....	40
5.2.2	Solidaritetsretorikk som avvisning av militær intervensjon.....	44
5.3	Tysk deltakelse i Afghanistan - politikerstemmer.....	47
5.3.1	Retorikk knyttet til avvisning av militær intervensjon.....	47
5.3.2	Mulighetsnarrativer knyttet til ISAFs virksomhet	50
5.4	Kosovo og Afghanistan - kommentarstemmer.....	53
5.4.1	Ulike rasjonalitetsformer som legitimeringsgrunnlag for tysk deltagelse i Kosovo-krigen.....	53
5.4.2	Tonivåretorikk knyttet til ISAFs virksomhet i Afghanistan.....	57
6	Drøfting	60
6.1	Utviklingstendenser og motsetningsforhold – tysk deltakelse i Kosovo og Afghanistan	60
6.1.1	Makt og ansvar	61
6.1.2	Identitet og interesser	65
6.1.3	Språk og endring	66
6.2	Avsluttende bemerkninger	69
	Litteraturliste.....	71
	Vedlegg	
	Tabell 1: Akademikerstemmer	79
	Tabell 2: Politikerstemmer	80
	Tabell 3: Politikerstemmer	81
	Tabell 4: Kommentarstemmer	82

1 Innledning

The Germans have eliminated the concept of 'power' from their political vocabulary. They speak the language of 'political responsibility' instead (Katzenstein, 1997: 2).

Sitatet over er betegnende for hvordan det i tysk utenriks- og sikkerhetspolitikk siden den kalde krigen er forsøkt å unngå militær maktbruk. Videre understreker sitatet at begrepsbruk er en betydelig faktor i politiske diskurser. Dette har bidratt til at denne oppgaven har ulike diskursive posisjoner i fokus hva gjelder Tysklands militære rolle i Kosovo og Afghanistan.

Tyskland ligger i hjertet av Europa og har, siden den kalde krigens slutt med påfølgende gjenforening av Øst- og Vest-Tyskland (1990), fått en stadig sterkere posisjon. Denne ble ytterligere styrket med østutvidelsen av Den europeiske union (EU), der ti nye stater i 2004 ble innlemmet i samarbeidet, før også Bulgaria og Romania fulgte i 2007. Tyskland ligger ikke bare geografisk sentralt, men innehar også en maktpolitisk særstilling i Europa. Med en befolkning på nærmere 82 millioner er Tyskland det største landet i EU, som totalt har 502 millioner innbyggere (Eurostat, 2012). Videre bidrar en sterk økonomi, en omfattende industri, bånd til øst og vest gjennom grenser til ni ulike land, samt en tydelig integrasjonsvilje til å gi landet en myndig stemme. Å binde seg politisk og økonomisk til et større fellesskap har vært et bevisst valg basert på erfaringene fra første og andre verdenskrig.

Første verdenskrig (1914-1918) var preget av en voldsom ekspansjonisme og regnes som en av Europas frykteligste kriger. Etter krigen fulgte et omfattende krigsoppgjør der Tyskland måtte betale store summer i krigsskadeerstatning samt påta seg krigsskyld. Oppgjøret ble av mange tyskere sett på som urettferdig, og det la i stor grad grobunn for fremveksten av det nasjonalsosialistiske partiet, Hitlers maktovertakelse og utbruddet av andre verdenskrig (1939-1945). De menneskelige og materielle tapene var enorme etter krigen og store deler av Europa lå i ruiner. Nürnbergprosessen, rettssakene mot nasjonalsosialistiske ledere, og alle de avsløringer som fulgte i dens kjølvann, satte søkelyset på tysk maktmisbruk. Grusomhetene naziregimet hadde utført, inkludert Holocaust, bygde opp om følelsen av å ha et moralsk ansvar. Dette, og det faktum at landet nå var delt mellom seierherrene, var en viktig faktor i utformingen av det fremtidsbildet det tyske folk laget seg. Tynget av to verdenskriger og en kollektivt dårlig samvittighet la føringer for Tysklands ønske om aldri igjen å skulle involveres i krig mot andre nasjoner.

Av de tre mektigste landene i Europa har Tyskland siden andre verdenskrig skilt seg fra Frankrike og Storbritannia ved sin utenrikspolitiske usynlighet der multilateralisme har

tjent som rettesnor. Ut ifra landets sterke posisjon skulle en fra et rasjonelt ståsted vente seg en utenrikspolitisk aktør med ønske om å øve innflytelse på sine omgivelser. Dette har ikke vært tilfelle, og et viktig spørsmål i den politiske debatten er hvilken type utenrikspolitisk aktør Tyskland har vært og vil komme til å bli. De lærde strides og termen ”økonomisk kjempe og utenrikspolitisk dverg”, ofte brukt om EU, blir også brukt som karakteristikk for Tysklands rolle internasjonalt.

Det råder ingen tvil om at landets fortid har satt spor i form av en befolkning med sterk krigs- og militærantipati. Sterkere krav har etter hvert likevel blitt fremmet om tysk deltakelse i militære operasjoner også utenfor området til NATO (North Atlantic Treaty Organization). Dette startet allerede under den kalde krigen, en konflikt Tyskland i 50 år lå i sentrum for. USA så seg tjent med et militært sterkt Tyskland, selvsagt under kontroll av de tidligere allierte. Også NATO, FN og EU fremmet ønsker om større militær deltakelse internasjonalt. I en stadig mer sammenvevd og gjensidig avhengig verden skulle Tysklands etterkrigsintensjon om ikke-militære operasjoner altså vise seg å bli en utopi.

Konflikten i Kosovo, med NATOs intervensjon i 1999, markerer et viktig skille i den politiske diskursen. Dette var første gang siden andre verdenskrig at Tyskland sendte soldater i kamp, sågar under en rød-grønn regjering og uten et klart FN-mandat. Befolkningen og styresmaktene måtte ta et tvingende oppgjør med fortiden, der begreper som identitet, makt og politisk ansvar stod sentralt. Etter terrorangrepene på USA 11. september 2001 fant enda et skifte sted. De store debattene uteble og uforbeholden støtte ble lovet USA i krigen mot Taliban i Afghanistan. Min undersøkelse er en studie av litteratur som omhandler disse to hendelsene. En diskursanalyse av utvalgte tekster tydeliggjør ulike diskursive posisjoner når det gjelder tysk utenriks- og sikkerhetspolitikk knyttet til Kosovo og Afghanistan. Videre er tekster som kontekstualiserer den diskursanalytiske tilnærmingen brukt for å rammesette og underbygge undersøkelsen. Hensikten er ikke å foreta en generaliserende analyse av tysk utenriks- og sikkerhetspolitikk, men snarere å tydeliggjøre kompleksiteten, motsetningsforhold og utviklingstendenser knyttet til landets deltagelse i krigen i Kosovo og Afghanistan. Bakgrunnen for at jeg har valgt denne tilnæringsmåten er at jeg har oppfattet store sprik i retorikken under lesningen av litteratur vedrørende disse konfliktene. Kombinasjonen av en diskursiv analyse og kontekstualiserende litteratur har medført en mer bevisst lesning og overordnet forståelse av utviklingstendenser når det gjelder tysk utenriks- og sikkerhetspolitikk knyttet til Kosovo og Afghanistan, samtidig som nærlesningen bidrar til å se nyanseringer og det komplekse i disse tendensene.

1.1 Problemstilling og oppbygging av oppgaven

Til grunn for undersøkelsen ligger følgende problemstilling:

På hvilken måte kan diskursanalyse i kombinasjon med kontekstualiserende tekster tydeliggjøre utviklingstendenser og motsetningsforhold i Tysklands utenriks- og sikkerhetspolitikk knyttet til deltakelsen i krigene i Kosovo og Afghanistan?

Jeg har valgt en diskursanalytisk tilnærming da jeg tror at å kombinere denne med lesning av kontekstualiserende litteratur kan være en viktig innfallsport for en mer nyansert forståelse av ulike diskursive posisjoner når det gjelder spørsmålet problemstillingen reiser. Kontekstualiserende og historisk litteratur fanger opp utviklingstendenser i politisk og historisk kontekst, men motsetningsforhold og endringer i meninger blir mer fremtredende med bruk av en diskursiv tilnærming.

Gjennom undersøkelsen ønsker jeg å vise at det å gå i dybden av strategisk utvalgte tekster kan tydeliggjøre politiske diskursive posisjoner, og slik sett kan maktforhold og meningsinnhold lettere forstås. Min undersøkelse er et bidrag til annen forskning på området ved at den viser til motsetningsforhold og utviklingstendenser gjennom en nyanserende diskursanalytisk tilnærming til tekster, der jeg ikke kun trekker opp de lange, generelle linjene. Imidlertid danner den kontekstualiserende litteraturen et historisk bakteppe som setter de utvalgte tekstene i en historisk og politisk ramme, som videre trekkes inn i drøftingen. EU og NATO er av stor betydning for Tysklands utenrikspolitiske rolle, sistnevnte særlig for sikkerhets- og forsvarspolitikken. Jeg vil tegne opp utviklingen i EUs felles utenriks- og sikkerhetspolitikk, samt tysk inntreden i NATO. Viktige begreper og konsepter drøftes, i tillegg til en oversikt over betydelige hendelser i Kosovo og Afghanistan.

Det neste kapitlet, kapittel to, danner historisk bakgrunn. Et teoretisk rammeverk presenteres i kapittel tre, etterfulgt av metodiske avveininger i kapittel fire. Disse inkluderer en introduksjon av, og begrunnelse for, tekstmaterialet for analysen. Oppgavens femte kapittel er en diskursanalytisk undersøkelse av tekstmaterialet. En utdypende drøfting utgjør oppgavens sjette og siste kapittel, der sentrale funn sett i forhold til problemstillingen presenteres og diskuteres.

2 Historisk kontekst

I dette kapitlet vil jeg tegne opp bakgrunnen for den videre analysen, der jeg plasserer tysk utenriks- og sikkerhetspolitikk i en historisk kontekst med utgangspunkt i slutten av andre verdenskrig. Etter andre verdenskrig ble Tyskland demilitarisert, for så å rustes opp under kontroll av de allierte. Gradvis ble landet inkludert i vestlige sikkerhetsstrukturer og fikk etter hvert suverenitet over sine utenriks- og sikkerhetspolitiske anliggender. Tyskland frem til gjenforeningen brukes i betydningen Vest-Tyskland dersom annet ikke er spesifisert. Dette grunnet Vest-Tysklands integrering inn i vestlige strukturer som Øst-Tyskland så ble en del av gjennom gjenforeningen. NATO og EU er viktige for utviklingen, der Johannes Varwick sågar hevder at tysk sikkerhets- og forsvarspolitik var utenkelig allerede på 1950-tallet om det ikke var for NATO (Varwick, 2007: 763).

2.1 En kort bakgrunn – Tyskland i to kriger

Etter første verdenskrig måtte Tyskland avgi landområder til Frankrike og Polen og foruten å måtte ta på seg skylden for krigen måtte landet betale krigserstatninger til Frankrike. Misnøyen blant folket, forsterket av krisen i verdensøkonomien på 1930-tallet, la grunn for nasjonalistiske, fascistiske diktatorer som Hitler og Mussolini. Totalitær politikk, rasistiske og anti-semittiske stemninger i kombinasjon med militær opprustning og ekspansjonistisk utenrikspolitikk ledet verden inn i en ny krig. Frankrike og Storbritannia erklærte Tyskland krig da landet i 1939 invaderte Polen. Aksemaktene, Tyskland, Japan og Italia, stod i mot de allierte som omfattet store deler av verden. Etter det japanske angrepet på Pearl Harbor i 1941 ble amerikanerne med i krigen. Amerikanske angrep med atomvåpen førte til Japans overgivelse i 1945. Italia og Tyskland overga seg samme år (Bale, 2005: 7).

Millioner av mennesker ble drept i krigshandlinger så vel som i Holocaust, som er betegnelsen for masseutryddelse av jøder, politiske motstandere og andre minoriteter i nazistenes konsentrasjonsleirer. De grusomme hendelsene la føring for en tilbakeholden tysk utenrikspolitikk med en følelse av moralsk ansvar, som manifesterte seg i form av militær avholdenhet, integrering i internasjonale og overnasjonale organisasjoner for å hindre en hver form for nasjonalistisk stormaktspolitikk (Schwelling, 2007: 102-103). Schwelling viser til slagord som ”tilbakeholdenhet”, ”strategi for selvbinding”, ”strategi for selvbegrensning” og ”maktglemsel” som gjorde seg gjeldende for tysk utenrikspolitikk frem til 1989 (2007: 103).

2.2 Kald krig og Tyskland tas inn i varmen

Vest-Tyskland oppnådde fornyet respekt under den kalde krigen gjennom selvbinding og ved sterkt å integrere seg i vestlige institusjoner, med EF og NATO som de viktigste (Mayer, 2010: 278). Landet balanserte mellom Washington for sikkerhet, Moskva for avspenning, Øst-Berlin for tysk-tyske relasjoner, Paris/Brussel for europeisk integrasjon, og siden 1973, New York i forhold til FN og globale spørsmål (Mayer, 2010.: 278-279).

Etter andre verdenskrig ble Tyskland delt opp i fire okkupasjonssoner og Berlin i fire sektorer. Dette skjedde som en følge av den betingelsesløse overgivelsen til *Das dritte Reich*, 8. mai 1945, der de fire seiersmaktene USA, Storbritannia, Frankrike og Sovjetunionen (Union of Soviet Socialist Republics, USSR) tok over styret i landet (Haftendorn, 2006: 9).

I 1948 ble avgjørelsen tatt i London om å etablere en føderal republikk i Vest-Tyskland. I etableringen av denne skulle de vest-tyske ministerpresidentene fra forbundsstatene møtes til en konstitusjonell samling. Med visse retningslinjer fra de allierte ble en provisorisk grunnlov, *Grundgesetz*, lansert 8. mai 1949 og noen måneder senere ble Konrad Adenauer valgt som Vest-Tysklands første forbundskansler (Haftendorn, 2006: 14). *Grundgesetz* var tenkt å være gyldig kun frem til en gjenforening av landet ble mulig (Haftendorn, 2006: 12-13), men ble utvidet til også å gjelde det samlede Tyskland, som fant sted med innlemmelsen av Øst-Tyskland, *Deutsche Demokratische Republik* (DDR), 3. oktober 1990. DDR ble etablert som en kommuniststat i 1949, der det sosialistiske enhetspartiet (SED), underlagt Sovjetunionen, hadde all makt.

For å oppnå fransk, britisk og amerikansk støtte på veien mot gjenforening, hadde vest-tyske myndigheter forpliktet seg til alltid å følge artikkel to i FN-pakten som forbyr bruk, eller trussel om bruk, av makt mellom stater, samt utelukkende å ta fredelige midler i bruk frem mot gjenforeningen (Haftendorn, 2006: 31). De forente nasjoner (FN) ble etablert i 1945 etter andre verdenskrig og er et viktig forum for internasjonalt samarbeid. Organisasjonen består i dag av 193 medlemstater som sammen jobber for blant annet fredsbevaring, forebygging av konflikt, humanitær bistand, bærekraftig utvikling, miljø og en rekke andre fundamentale temaer. Forløperen til FN, Folkeforbundet, ble etablert i 1919 etter første verdenskrig, men ble oppløst i 1930-årene grunnet de økonomiske nedgangstidene og den fascistiske ekspansjonen. I tillegg manglet viktige land blant medlemsstatene, deriblant USA (United Nations, 2012).

Ideologiske motsetninger, økonomisk og militær opprustning, frykt for ny krig og maktspill gjorde seg gjeldende mellom det kommunistiske øst og det kapitalistiske vest, med

henholdsvis Sovjetunionen og USA i spissen. Denne perioden frem til Berlin-murens fall i 1989 og oppløsningen av Sovjetunionen i 1991 går under betegnelsen den kalde krigen. Etter andre verdenskrig beholdt Sovjetunionen sin militære tilstedeværelse i de østlige delene av kontinentet og sørget for maktovertakelse for kommunistiske partier. USA gikk i spissen for å hindre at kommunistiske ideer spredte seg vestover, og fremmet derfor liberal kapitalisme i Vest-Europa. Etableringen av den vestlige forsvarsalliansen *North Atlantic Treaty Organization* (NATO) var et ledd i dette (Bale, 2005: 7-8). Under den kalde krigen var verden preget av en bipolaritet, der USA og Sovjetunionen var overlegne andre stater i mulighet for maktbruk, og dermed kun hadde hverandre å frykte når det gjaldt trusler mot egen sikkerhet. Tysklands svake maktposisjon, kombinert med frykten for en reell trussel fra øst, forsterket deres ønske om å samarbeide med USA i vest-alliansen (Crawford, 2007: 21). I tillegg var tysk industri av nytte for NATOs påvirkningskraft og maktposisjon (Bale, 2005: 9). Sovjetunionen måtte til slutt gi etter for vestlig militær og økonomisk overlegenhet, og med Mikhail Gorbachevs politiske linje med *glasnost* (åpenhet) og *perestroika* (restrukturering) fulgte revolusjoner i Øst-Europa i 1989 og Sovjets endelige fall i 1991 (Bale, 2005: 10).

Hartmut Mayer viser til en omfattende debatt knyttet til tysk utenriks- og sikkerhetspolitikk i kjølvannet av tysk gjenforening. Selv skiller han ut tre hovedfaser innledet av en tysk periode (1990-1994), etterfulgt av en europeisk periode (1995-2004) og videre inn i en globalisert periode (2004-) (Mayer, 2010: 278). Mayer definerer overgangen fra den tyske perioden til den europeiske perioden med vedtaket til Tysklands forfatningsdomstol om tysk militær deltakelse i kampfoperasjoner i FN også utenfor NATO-området. Forbundsdagen må i forkant godkjenne oppdraget med enkelt flertall. Dette ble vedtatt 12. juli 1994 (Mayer, 2010: 279; Schmidt et. al, 2007: 918). Som en følge av vedtaket ble tyske soldater sendt til Bosnia-Herzegovina. Vedtaket var av stor viktighet for tysk deltakelse internasjonalt og skapte sterke reaksjoner hos den anti-militære befolkningen.

2.3 Integrasjon i vestlige strukturer

Flere tiltak ble gjort for å hindre gjentakelse av maktmisbruk og alenegang i Europa etter krigen, deriblant opprettelsen av Det europeiske kull- og stålfellesskapet (EKSF) i 1951. Grunnleggerne var Italia, Frankrike, Belgia, Nederland, Luxembourg og Vest-Tyskland, og målet var å hindre en ny krig ved politisk og økonomisk å binde seg sammen. Dette skjedde blant annet etter press fra USA, som var en stor pådriver for å opprette kontroll av gjenoppbyggingen av tysk industri innenfor et overnasjonalt rammeverk (Giegerich &

Wallace, 2010: 432). Det europeiske fellesskap (EF) ble dannet gjennom Roma-traktaten av 1957 og bestod av EKSF, Det europeiske atomenergifellesskap (EURATOM) og Det europeiske økonomiske fellesskap (EØF). Med Traktaten om Den europeiske union (TEU), best kjent som Maastricht-traktaten, ratifisert november 1993, ble Den europeiske union (EU) opprettet.

En viktig person i utviklingen av det europeiske samarbeidet er Helmut Kohl. Med det kristendemokratiske og konservative partiet Christlich-Demokratische Union/Christlich-Soziale Union in Bayern (CDU/CSU) kunne han med knapt flertall danne sin femte regjering etter valget 16. oktober 1994, i koalisjon med FDP (Freie Demokratische Partei). Kohl tjente som kansler fra 1982-1998 og var viktig for et samlet Tyskland og Europa. Sammen med den franske presidenten François Mitterand var Kohl sterkt delaktig i utformingen av TEU. Tyskland har tatt stor del i utformingen av det europeiske samarbeidet og har identifisert seg sterkt utad mot Europa. Landet betegnes som EUs integrasjonsmotor og har vært en stor pådriver for utvidet europeisk samarbeid.

Etter 16 år ved makten gikk stafettspinnen fra Helmut Kohl til Gerhard Schröder som ble ny bundeskansler i 1998. Visepresident og utenriksminister var Joschka Fischer. Disse representerte henholdsvis sosialdemokratene (SPD) og miljøpartiet die Grünen. Robin Allers viser til at Kohl stod for kontinuitet og tettere integrasjon (2010: 5), der Mayer beskriver Schröder som en pragmatisk multilateralist (2010: 280).

Tysklands sterke økonomi er et annet viktig aspekt for den vellykkede integreringen av landet inn i vestlige institusjoner. Gjensidig avhengighet gjennom handel står sentralt for det europeiske samarbeidet, hvorav Tyskland er verdens nest største eksportland. Europa er den største eksportøren og den nest største investoren i verden (Läidi, 2008: 61). Med innføringen av Det europeiske monetære system (EMS) fra 1979 kunne medlemsstatene i EF koordinere makro-økonomisk politikk. Sentralt var Den europeiske vekslingskursmekanismen (ERM) som bidro til å minske vekslingskursvariasjonene og øke den monetære stabiliteten i Europa (Hodson, 2010: 161). En tre-stegs overgang til Den økonomiske og monetære union (ØMU) ble etablert i 1993 gjennom Traktaten om Den europeiske Union og den tyske *Bundesbank* ble modell for Den europeiske sentralbanken (Wolfrum, 2007: 454). Første januar 1999 ble euroen innført i elleve av de da femten medlemsstatene og første januar 2002 kom sedler og mynter i omløp. I dag består euro-området av 17 av 27 medlemsstater.

Moravcsik argumenterer for at Tyskland, grunnet den sterke posisjonen til tyske mark i EMS, bare fikk et lite utbytte fra ØMU (Hodson, 2010: 162). Dette viser landets

integrasjonsvilje og ønske om et dypere, så vel som bredere, samarbeid. Laïdi uttrykker det på følgende måte: ”By giving up the deutschemark, Germany accepted a sacrifice in the name of a postnational political reality” (Laïdi, 2008: 54).

Bulmer og Paterson beskriver en fornyet og styrket posisjon for Tyskland etter den kalde krigens slutt og den påfølgende gjenforeningen av landet:

German unification has certainly had a liberating effect on the potential for German diplomacy. German singularities, such as the situation of Berlin or domestic sensitivity to Cold War defence strategies, have disappeared; the FRG no longer has to employ European integration as a way of compensating for its diplomatic weaknesses. As a non-nuclear, largely civilian power the FRG is less disadvantaged by the new security circumstances. The ‘redefined’ Europe post-1989 has Germany at its geographical core [...] (1996: 30).

2.4 Sikkerhet og forsvar i Europa

2.4.1 NATO

NATO er et multilateralt mellomstatlig forsvarssamarbeid bestående av 28 medlemsstater. Etter innbyggertall og økonomisk tyngde er Tyskland alliansens nest største medlem, kun overgått av USA. Hva gjelder stridskrefter ligger Tyskland bak USA og Tyrkia, og for forsvarsutgifter kommer landet etter USA, Frankrike og Storbritannia. Tysklands bidrag utgjør 1,4 prosent av landets bruttonasjonalprodukt (BNP), der tallene for henholdsvis USA, Frankrike og Storbritannia er på 3,9, 2,6 og 2,3 prosent av BNP hvilket gir Tyskland en 21. plass av alle NATO-landene (Varwick, 2007: 764). Allers viser til at Tysklands allierte i NATO legger press på landet for større militær deltakelse (Allers, 2010: 7).

En felles vesteuropeisk forsvarspakt mot kommunistisk ekspansjon ble signert i 1948 av Belgia, Nederland, Luxembourg, Frankrike og England i form av Brussel-traktaten, forløperen til NATO som ble etablert i 1949. NATOs formål var i tillegg å hindre spredning av nasjonalistisk militarisme i Europa, samt fremme europeisk politisk integrasjon. Med utbruddet av Korea-krigen økte det amerikanske presset for gjenopprustning av Vest-Tyskland. Dette ønsket om å innlemme Vest-Tyskland i vestlige sikkerhetsstrukturer førte til et forslag om et europeisk forsvarsfellesskap, European Defence Community (EDC). Forslaget innebar opprustning av Tyskland, noe både den tyske opinionen og Frankrike motsatte seg. Med Stalins død i 1953 og våpenhvilen i Korea samme år, var situasjonen mindre prekær og EDC ble avvist. Et mellomstatlig kompromiss ble etablert i form av Den

vesteuropiske union¹ (VEU). Denne ble dannet på bakgrunn av at Vest-Tyskland og Italia ble innlemmet i Brusselpakten, hvilket også knyttet dem til NATO (Europaveien, 2012; NATO, 2012a; Western European Union, 2012).

I mai 1955 ble Vest-Tyskland innlemmet i NATO og okkupasjonsperioden ble opphevet (Haftendorn, 2006: 30-32). Rammeverket for handling var begrenset, blant annet grunnet Frankrikes frykt for at Tyskland igjen kunne innta en hegemonisk rolle i Europa (Haftendorn, 2006: 49). Landet var dermed dels underlagt strategiene til USA og også Frankrike og Storbritannia (Varwick, 2007: 763). Frem til midten av 1950-årene fantes det ingen nedtegnet strategi for NATO. Til grunn for samarbeidet ligger Atlanterhavspakten, der artikkel fem står sentralt. Denne innebærer at et angrep på en eller flere av medlemsstatene skal anses som et angrep på alle (Varwick, 2007: 764; NATO, 2012a). Tyskerne så ikke alliansen kun som en garantist for egen sikkerhet, men også som en måte å påvirke sikkerhets- og forsvarspolitikken (Varwick, 2007: 765). Her utøvde landet innflytelse der det lot seg gjøre med ønske om å påvirke forhandlinger som dreide seg om strukturen til institusjonene og sin egen rolle innenfor dem (Haftendorn, 2006: 49).

Tysklands inntreden i NATO ble av forbundsregjeringen ansett som vendepunktet i integrasjonen med de vestlige landene, og medlemskapet ble av de andre allierte ansett som akseptable rammer for en gjenopprustning av Tyskland (Varwick, 2007: 763). Fra innlemmelsen i alliansen har medlemskapet i NATO vært det viktigste rammeverket for gjenoppbygging og utvikling av tysk sikkerhets- og forsvarspolitikken.

2.4.2 EUs felles utenriks- og sikkerhetspolitikk

Forløperen til EUs felles utenriks- og sikkerhetspolitikk (FUSP) går tilbake til 1970 der den gikk under navnet Det europeiske politiske samarbeid (EPS). Dette var et mellomstatlig organ uten beslutningsmakt ledet av utenriksministre og diplomater (Gebhard, 2011: 103), men retorikken som ble brukt viste til samarbeidet som et første skritt mot politisk union (Edwards, 2011: 47). EPS ble formalisert innenfor rammene av Enhetsakten i 1987 som et forsøk på å balansere det indre marked med et utenrikspolitisk spekter (Gebhard, 2011: 103-104). Med Maastricht-traktaten ble FUSP integrert som en mellomstatlig søyle i EUs tidligere søylestruktur. Søylestrukturen ble formelt opphevet i 2009 etter ratifiseringen av Lisboa-traktaten. Den bestod av tre søyler, der søyle én, Fellesskapsøylen, inkluderte all politikk som lå under EF, det være seg blant annet økonomi, det indre marked, miljø og jordbruk.

¹ VEU's funksjoner ble overtatt av EU 30. juni 2011 da organisasjonen ble oppløst.

Beslutningsstrukturen var overnasjonal, der medlemsstatene hadde avgitt suverenitet på nevnte områder. Søyle to og tre var mellomstatlige og bestod henholdsvis av Felles utenriks- og sikkerhetspolitikk og Det politi- og strafferettslige samarbeid. Enstemmighet gjelder fremdeles for politikkområdene under FUSP, som forbindes med statlig suverenitet og hvor maktavgivelse ikke er noe medlemsstatene gjør med letthet. Det er likevel av interesse å samle kreftene i en verden med stadig nye utfordringer, og det er bred enighet om at “when Europe speaks with one voice it carries considerably greater weight than any individual member state” (Edwards 2011: 59).

Amsterdam-traktaten i 1997 brakte med seg enkelte endringer, og med Nice-traktaten i 2000 ble blant annet Den europeiske sikkerhets- og forsvarspolitikken (European Security and Defence Policy, ESDP) innført. Denne ”reflekterte et politisk ønske i EU om å komplettere den felles utenriks- og sikkerhetspolitikken med militære og sivile virkemidler for å kunne håndtere potensielle konflikter” (St.meld. nr. 23, 2005-2006: 27). Med Lisboa-traktaten, implementert 2009, ble ESDP endret til Felles sikkerhets- og forsvarspolitik (Common Security and Defence Policy, CSDP) (Smith, 2011: 174). I 2001 ble EPS gjort om til Den utenriks- og sikkerhetspolitiske komité (PSC), et organ med mye mer makt enn sin forgjenger i det den står i sentrum for FUSP/CSDPs daglige utførelser (Giegerich & Wallace, 2010: 441).

Desember 1996 ble Tysklands forbundskansler Kohl og Frankrikes president Chirac enige om et felles tysk-fransk sikkerhets- og forsvarskonsept. Dette hadde konkrete retningslinjer for det videre militære og rustingspolitiske samarbeidet (Schmidt et. al., 2007: 921). Giessmann argumenterer for at det med noe rettferdighet kan sies at det var Balkan-krigene som gav opphav til europeisk forsvars- og sikkerhetspolitikk. Etter et toppmøte i Saint-Malo i 1998 la Chirac og Blair frem en erklæring for europeisk forsvar, samt en erklæring for styrking av samarbeidet i FUSP. Med de påfølgende EU-samlingene i Helsingfors og Köln i 1999 ble veien staket ut for en konseptualisering av en egen militærrolle for EU (Giessmann, 2010: 265). Dette var av særlig betydning for Tyskland som til tross for sin multilaterale orientering ikke ønsket å ta del i krigshandlinger.

I 2003 startet EU sitt første oppdrag, the European Union Police Mission (EUPM) i Bosnia-Hercegovina, der 900 polititjenestemenn fra mer enn 31 land tok del i stabiliseringen av landet (Giessmann, 2010: 265). Samme år ble et forsøk på å gjøre EUs sikkerhets- og forsvarspolitik mer samlet – å fylle gapet mellom nasjonale og felles sikkerhetsinteresser hos medlemslandene – vedtatt i form av Den europeiske sikkerhetsstrategi (ESS), med

dokumentet "Et sikkert Europa i en bedre verden" som et resultat. Det er i følge Howorth begrenset hvorvidt dette kan regnes som et uttrykk for EUs strategiske mål, idet det unnlater å stille spørsmål om de essensielle kollektive interessene til EUs medlemsstater. I tillegg tas det ikke konkrete nok hensyn til EUs bredere globale rolle (Howorth, 2011: 219-220). Giessmann beskriver det som "a gap between expectations, promises, and the lack of allocated resources and money for investments in personnel and armaments" (2010: 269). Videre peker Giessmann på de største utfordringene for fremtiden som han mener har potensiale til å revolusjonere mønstre i internasjonale sikkerhetsrelasjoner. Disse er klimaforandring, fremveksten av en ny atomalder samt global strid mellom kristne og muslimske kulturer. Det vises også til problemet med å få Europa til å "speak and act collectively in a world of change" (ibid.: 270).

Med avvisningen av den såkalte Forfatningstraktaten i 2005 ble en 'refleksjonsperiode' satt i verk. Under tysk formannskap i Rådet i 2007 satte forbundskansler Angela Merkel seg fore å gjenoppta prosjektet, hvilket resulterte i Lisboa-traktaten som trådte i kraft i 2009, etter å ha vært gjennom to folkeavstemninger i Irland. Et av hovedmålene var å sikre en mer samstemt felles utenriks- og sikkerhetspolitikk, hvilket blant annet inkluderte opprettelsen av to nye stillinger. Den ene innehas av baronesse Catherine Ashton med tittelen EUs Høyrepresentant for utenriks- og sikkerhetspolitikk. I tillegg innbefatter stillingen å være visepresident for Kommisjonen. Dette, i kombinasjon med å være leder for FUSP som svarer til Rådet, gir Ashton én fot innenfor det mellomstatlige området og én i det overnasjonale. Den tidligere belgiske statsministeren Herman van Rompuy er EUs første president på fulltid for Det europeiske råd. Høyrepresentanten assisteres i sitt arbeid av Unionens nye utenriktjeneste, the European External Action Service (EEAS) som opererer innenfor alt av eksterne operasjoner og samarbeider med diplomatitjenestene i medlemslandene. EEAS er tenkt å være et felles byråkratisk maskineri (Gebhard, 2011: 123). Videre ble ESDP erstattet av CSDP og Unionen fikk status som en juridisk person.

2.4.3 Frankrike, Storbritannia og USA

Når det gjelder utenriks- og sikkerhetspolitikk er Storbritannia og Frankrike de største aktørene i EU. Dette er sterke aktører, ytterligere styrket av sine permanente plasser i FNs Sikkerhetsråd. Tyskland har lenge ytret ønske om en permanent plass, men har så langt ikke fått gehør. Debatten om permanent medlemskap i FNs Sikkerhetsråd for Tyskland og Japan raste i 1997, og FNs daværende generalsekretær Kofi Annan satte som betingelse at i så fall

skulle også et land fra den tredje verden innvilges fast sete. Kravene fra Tyskland vant ikke frem og debatten fortsatte. Den 24. september 2003 understreket forbundskansler Gerhard Schröder igjen ønsket om et utvidet Sikkerhetsråd, samt et permanent sete for Tyskland. Dette på FNs generalforsamling (ibid.: 939). I 2004 ytret han at "Tyskland har rett til et sete", grunnlagt med at landet er den tredje største bidragsyteren til FN, og den nest største bidragsyter av tropper til FN-operasjoner (Schmidt et. al., 2007: 927). Brasil, Tyskland, India og Japan ble den 21. september 2004 enige om å støtte hverandre i å oppnå fast sete (ibid.: 941) og 9. desember 2004 fremmet den japanske ministerpresidenten Koizumi og forbundskansler Schröder igjen ønsket (ibid.: 942). Dette gjorde de også i 2005, under FNs 60. generalforsamling, 14.-16. september (ibid.: 945), uten at dette førte frem.

Etter valget til den 16. tyske Forbundsdagen vant kristendemokratene med knapt flertall over sosialdemokratene. SPD og die Grünen mistet sitt til nå parlamentariske flertall, men likevel hadde ikke CDU/CSU og FDP flertall for regjeringsdannelse. Den 22. november 2005 valgte Forbundsdagen CDU-formann Angela Merkel til forbundskansler, der hun med 397 av 612 stemmer tiltrådte stillingen som første kvinne. Resultatet ble en storcoalisjon med CDU/CSU og SPD, der Schröder valgte å trekke seg fra alle politiske verv da han ikke kunne fortsette som kansler. Ved sitt tiltredelsesbesøk i Paris, samt hos EU og NATO i Brussel, snakket Merkel om videre oppbygging av det fransk-tyske forholdet samt forbedring i transatlantiske forbindelser. Den nye utenriksministeren Frank-Walter Steinmeier var på tiltredelsesbesøk i USA, der han ved et besøk hos FN i New York nok en gang tok opp Tysklands ønske om et fast sete i Sikkerhetsrådet (Schmidt et. al.: 946). Forholdet mellom Tyskland og USA har vært spent, men etter at Merkel tok over lederstolen ble det viktig å bygge opp en felles forståelse for nøkkelområdene økonomisk lederskap, bekjempelse av terrorisme, håndtering av Midtøsten samt å forsone effektivitet med legitimitet i verdensordenen (Hamilton, 2006: 43). Hamilton understreker viktigheten av at USA og Europa jobber sammen og deres felles ansvar for fred (Hamilton, 2006: 46).

Hamilton og Mayer viser til at tysk utenrikspolitikk fremdeles har et sterkt multilateralt preg, men at endringer i utenrikspolitikken fant sted da Merkel tok over som forbundskansler. En todeling kan ses, der Berlin i tillegg til å fremme europeisk enhet, søker privilegert adgang og individuelle strategier vis-à-vis USA, Russland og Kina. Mayer skriver at den transatlantiske alliansen "remains the decisive anchor for all German global ambitions" (Mayer 2010: 281), hvorav Hamilton peker på at Merkels inntreden på den politiske scenen "offers Germany an opportunity to reestablish its position as the continental anchor of the

Atlantic Alliance” (Hamilton, 2006: 42). Hamilton sier om Merkel at hun spesielt var interessert i å bryte ut av den personlighetsdrevne politikken til Schröder samt Berlin-Paris-Moskva triangelet som formet store deler av hans utenrikspolitikk (Hamilton, 2006: 42).

2.5 Tyske soldater i utlandet

Allers trekker frem at tyske styrker har deltatt i en rekke internasjonale operasjoner, men at landet likevel oppfattes som en nølende og usikker aktør i internasjonal sikkerhetspolitikk (Allers, 2010: 7). Janne Haaland Matlary beskriver at taktikken etter den kalde krigen har endret seg hva gjelder multinasjonalt samarbeid, der det ikke lenger er ønskelig, heller ikke mulig, å foreta omfattende militære operasjoner alene (Matlary, 2009: 105). Likevel hevder Hartmut Mayer at ”the reform of German foreign policy and a wider global perspective remain work in progress” (Mayer, 2010: 278), hvilket han understreker med følgende sitat: “West Germany’s mind-set was modesty, her means money, her model multilateralism and her master plan mediation” (Mayer, 2010: 279).

I oktober 2009 befant nærmere 7600 tyske soldater seg på utenlandsk jord, herav 4300 innenfor ISAF (International Security Assistance Force) i Afghanistan der landet har vært aktivt siden 2002, og mer enn 2100 innenfor KFOR (The Kosovo Force) siden 1999 (Chiari & Pahl, 2010:12-13). Tyskland beveget seg bratt på kurven fra å unngå militær maktbruk til å være involvert i krig. Etter USA er Tyskland den neststørste bidragsyteren i verden hva gjelder utsending av tropper. Siden 1998 har landet sendt mer enn 100 000 tyske soldater til utlandsinnsats (Schmidt et. al., 2007: 247). I de følgende to avsnittene skisseres konfliktene i Kosovo og Afghanistan som et grunnlag for den videre analysen og drøftingen.

2.5.1 Kosovo

En stadig voksende nasjonalisme preget det tidligere Jugoslavia etter Titos død i 1980, og samarbeidet ble endelig oppløst i 1989. Frem til 1989 da Slobodan Milošević ble president i Serbia, hadde Kosovo, som ble ansett som en provins i landet, hatt en høy grad av selvstyre. Autonomistatusen ble fjernet av Milošević, hvorpå kosovoalbanerne i protest erklærte seg uavhengig fra Serbia. Fredelige midler ble tatt i bruk frem til midten av 1990-tallet da en geriljakrig mot serbisk styre ble initiert av Kosovos frigjøringshær, UÇK (Ushtria Çlirimtare e Kosovës). Kosovoalbanerne ble utsatt for serbisk undertrykkelse der den jugoslaviske hæren drev omfattende etnisk rensing. I 1992 ble Bosnia-Hercegovina selvstendig hvilket ikke ble

godtatt av bosniske serbere som ville innlemme landet i Serbia. Borgerkrig brøt ut og rundt 100 000 mennesker ble drept gjennom blant annet etnisk rensing. Rundt halvparten av befolkningen flyktet landet (Globalis, 2012). Første september 1995 fant den første tyske kampinnsatsen sted siden den andre verdenskrig da fem tyske fly, såkalte ”tornadoer”, støttet opp om NATO-angrepene mot serbiske mål i Bosnia-Herzegovina (Schmidt et. al., 2007: 919).

Situasjonen i Kosovo tilspisset seg og etter lange forhandlingsrunder startet NATO luftangrep mot jugoslaviske mål, der tysk militære var delaktig. 28. mars 1999 ble NATOs luftangrep utvidet. 500 000 kosovo-albanere var da på flukt og antallet flyktninger nærmet seg en million. Milošević og en rekke andre sentrale aktører ble tiltalt for krigsforbrytelser av FN-domstolen i Haag 27. mai 1999. Det tyske militæret, *Bundeswehr*, ble med i den internasjonale fredstroppen for Kosovo (KFOR). Dette skjedde under den rød-grønne regjeringen til Gerhard Schröder. For første gang siden Tyskland ble del av NATO fikk en tysk general kommandoen over et oppdrag utenfor Tysklands territorium for KFOR i Pristina (Schmidt et. al.: 927-928). Detaljerte bestemmelser i FN-pakten legger føring for retten til å intervensere på humanitært grunnlag. NATOs bombekrig mot Jugoslavia ble ført uten et FN-mandat, hvilket var særs omstridt i Tyskland.

Rundt en million flyktninger og 13 000 drepte var resultatet av krigen som varte frem til 9. juni 1999 da en fredsavtale ble undertegnet. EU forsøkte å legge press på Beograd, men uten resultater grunnet mangel på militære midler for å støtte opp om de diplomatiske midlene (Cameron, 2007: 137, Lie, 2007: 121-122).

I spørsmålet om suverenitet for Kosovo i etterkant av krigen klarte ikke EU å enes om et felles standpunkt, der en talsmann for Agim Ceku, Kosovos statsminister, uttrykte Kosovos misnøye på følgende måte: ”If the EU can’t agree on a common position on Kosovo, we are concerned as to the state of EU [foreign policy]” (EUobserver, 2007). Konfliktene i Bosnia-Hercegovina og Kosovo regnes som politiske nederlag for EU som aktør i konflikthåndtering, også fordi EU ikke oppfylte målene for FUSP (Seidelmann, 2002: 15-16; 30). Dette ledet til etableringen av ESDP (nå CSDP) som et resultat av det fransk-britiske toppmøtet i St. Malo i 1998. Landene ble enige om å “operate a strategic review of their armed forces which would allow them to cooperate outside the framework of NATO” (Koeth, 2010: 228). Kosovo ble gjort om til et protektorat under FN, administrert av FNs midlertidige administrasjon i Kosovo (UNMIK) etter FNs sikkerhetsråds resolusjon 1244. FNs spesialutsending Kai Eide viste i oktober 2005 til behovet for at det internasjonale samfunn kom opp med en løsning på

Kosovos endelige status. Uavhengighetsspørsmålet var av høyst sensitiv politisk karakter, der det rådet usikkerhet rundt Serbias avgjørelse på området (Cameron, 2007: 138). Forhandlingene varte frem til 17. februar 2008 da Kosovo erklærte seg selvstendig. Det europeiske råd lot det være opp til det enkelte medlemsland å avgjøre om de ville anerkjenne Kosovo, der de erklærte at “the Council notes that Member States will decide, in accordance with national practice and international law, on their relations with Kosovo” (Koeth, 2010: 235). Spania, Hellas, Slovakia, Romania og Kypros er de eneste av EUs 27 medlemstater som fremdeles ikke anerkjenner Kosovo som selvstendig stat, mye basert på at enkelte av disse landene selv har separatistgrupper.

Medlemslandene ble enige om EULEX, underlagt EUs Felles sikkerhets- og forsvarspolitik (CSDP) som opererer under UNMIK. EULEX bidrar med toll-, politi- og justisressurser til Kosovo og er det største sivile oppdrag satt i verk under CSDP (Koeth, 2010: 229, EULEX-Kosovo.eu, 2011). I den tyske forbundsdagen ble det nylig vedtatt fortsatt tysk sikkerhetsdeltakelse i Kosovo.

2.5.2 Afghanistan

Som en følge av terrorhandlingene 11. september 2001 utført av terrornettverket al-Qaida, ble artikkel fem i Atlanterhavspakten iverksatt. NATOs medlemsland var dermed pliktige til å delta og USA ønsket Tysklands deltagelse i den globale ”krigen mot terror”, også kjent under samlebetegnelsen *Operation Enduring Freedom*. Denne operasjonen er drevet i Afghanistan av amerikanske styrker siden invasjonen av landet i 2001 (Dyndal, 2012: 295; 301). Den tyske Forbundsdagen stemte for at Bundeswehr kunne delta i aksjonen i Afghanistan innenfor rammene til *The International Security Assistance Force* (ISAF). Dette er en sikkerhetsstyrke opprettet av NATO i desember 2001, etter mandat fra FNs Sikkerhetsråd. Tyskland har bidratt til ISAF siden 22. desember 2001 og er en av de største bidragsyterne med tropper (Auswärtiges Amt, 2012b).

Et markant stemningsskifte fant sted da terroren rammet USA 11. september 2001. Schröder lovet USA Tysklands ”uforbeholdne støtte” og det var lite kritikk å spore, både fra politisk hold og fra befolkningen for øvrig (Johansen, 2002: 24-25). Faktisk ble det lovet så mye at den militære ledelsen måtte stoppe politikerne fra å love mer, da de ikke hadde nok kapasitet.

NATOs hovedanliggende i Afghanistan er “to enable the Afghan authorities to provide effective security across the country in order to ensure Afghanistan can never again be a safe

haven for terrorists” (NATO, 2012b). ISAF har fått ansvaret for å drive operasjoner i flere deler av Afghanistan, hvilket kritiseres for å være i strid med det opprinnelige FN-mandatet. 50 land deltar i ISAF og styrken utgjøres av rundt 130 000 soldater. Disse samarbeider om å lede sikkerhetsoperasjoner samt å trene de nasjonale afghanske sikkerhetsstyrkene (ANSF). Mandatet i Afghanistan er forlenget til 2014, der de afghanske myndighetene nå gradvis tar over ansvaret for sikkerheten.

Dyndal viser til at antall døde og skadede i konflikten har økt siden 2002, og at det per 2011 fortsatt var en forverret situasjon (Dyndal, 2012: 299). En av de viktigste årsakene til konflikt i Afghanistan er narkotikaindustrien der omkring seks prosent av befolkningen er direkte involvert. Dyndal skriver at motstanden internasjonale og afghanske sikkerhetsstyrker har møtt, trolig er mer drevet av utfordringen for narkotikanettverkene enn ideologi (2012: 298-299). Det var den rød-grønne regjeringen under Schröder som besluttet å sende tyske soldater til Afghanistan i 2001. Forbundsregjeringen holdt fast ved at Tyskland ikke var i krig, der Bindenagel viser til at det tyske forsvaret er ment å kun spille en fredsbevarende, rekonstruerende og stabiliserende rolle og at mandatet i Afghanistan begrenser seg eksplisitt til fredsbevarende operasjoner (Bindenagel, 2010: 96).

3 Teoretisk rammeverk

I det følgende diskuteres begrepene *sikkerhetspolitikk*, *multilateralisme* og *makt* da disse er viktige for en overordnet forståelse og for den videre undersøkelsen.

3.1 Hva er sikkerhetspolitikk?

Murens fall i 1989 og oppløsningen av Sovjetunionen i 1991 markerer et viktig skille i forståelsen av sikkerhet og forsvar. Tolv år senere ble denne forståelsen igjen forandret som følge av 11. september 2001, der verden for alvor ble gjort oppmerksom på det nye trusselbildet. Adrian Hyde-Price viser til Barry Buzan som definerer sikkerhet innenfor det internasjonale systemet som staters og samfunns evne til å opprettholde sin egen identitet og sin funksjonelle integritet (Hyde-Price, 2000: 11). Matlary definerer sikkerhetspolitikk som "the policy addressing whatever poses a threat" (2009: 15). Begrepet dekker ikke kun militære spørsmål, men også ikke-militære spørsmål. I utformingen av et bestemt lands sikkerhetspolitikk ligger historisk, økonomisk og sosial kontekst til grunn. Politikken formes av beslutningstakeres "assumptions regarding vital interests, plausible enemies, and possible scenarios" (Hyde-Price, 2000: 11).

Forsvar utgjør den militære komponenten innen sikkerhetspolitikk, forstått som forsvar av det som er livstruende for egne borgere og statlige interesser. Begrepet viser ikke lenger til den tradisjonelle forståelsen av territorielt forsvar for avverging av angrep. Matlary utdyper at vi lever i risikosamfunn heller enn trusselsamfunn, der sikkerhetspolitikk dreier seg om risikohåndtering heller enn forsvar: "This changes this policy field away from the state and its territory towards multilateral settings" (Matlary, 2009: 15).

Vedtaket fattet med hensyn til forsvar og sikkerhet i det internasjonale samfunn gjøres som regel i fellesskap, noe som legitimerer den aktuelle handlingen. Tysk intervensjon innenfor rammene til eksempelvis EU eller NATO har en slik effekt på den tyske opinionen som er sterkt i mot tysk militærbruk. Dette kan knyttes til et lands utenrikspolitikk, som kan beskrives som "the attempt of a state to influence its international environment in order to create good conditions for the realisation of its own interests" (Hyde-Price, 2000: 10).

Storbritannia og Frankrike er avhengige av å ha EUs største medlem med seg, men Tyskland er restriktive særlig i forbindelse med sikkerhetspolitikk og maktbruk. Dette er politikkområder som betegnes som *high politics*, i det de dekker en stats mest fundamentale anliggende og der statsledere spiller de mest aktive rollene. Innen områder definert som *low*

politics, herunder handel og miljø, er også andre samfunnsaktører aktivt deltagende. Young viser til at regjeringer dermed har mer autonomi i forhold til press fra samfunnet, innenfor enkelte politikkområder (Young, 2010: 51). Likevel tas gjerne ulike strategier i bruk for å få gjennom bestemte, og gjerne upopulære, politiske mål. Dette kan knyttes til europeisk integrasjon, der den største utfordringen er å forstå “the simultaneous interaction of domestic-level and regional-level factors in determining European integration outcomes” (Eilstrup-Sangiovanni, 2006: 467). De fleste av teoriene fokuserer på et av disse nivåene, mens de holder det andre nivået konstant. Dette kan ses i sammenheng med *two-level-game-teorien* som ble introdusert av Robert Putnam i 1988. Denne går ut på at “governments seek international ‘self-binding’ when they are weak at home and desire changes in domestic policy” (Matlary, 2009: 139). En slik strategi kan brukes innenriks, så vel som utenriks, der myndighetene eksempelvis kan unnskyldte et upopulært tiltak overfor befolkningen med at det var påtvunget fra det internasjonale samfunn. Av teoriene om europeisk integrasjon er Andrew Moravcsiks liberale intergovernmentalisme en av de fremste. Denne bygger på *two-level-game-teorien* i det den sier at “governments negotiate at the supranational level only on those issues that are favoured by their domestic constituencies, since their primary interest is in being re-elected” (Andreatta, 2011: 33).

Innenfor sikkerhets- og forsvarsområdet viser Matlary til at det er svake stater som har størst tendens til å ta i bruk *two-level-game* strategien, men at det å skjule seg bak at det eksempelvis var EU som ”tvang” dem til å gjennomføre et vedtak, kan være nyttig også for sterke stater. Det er viktig å forstå begge nivåer når det kommer til utenriks- og sikkerhetspolitikk, spesielt med tanke på at sikkerhetspolitikk er karakterisert av hemmelighold og diskresjon der enighet kan være vanskelig å oppnå (Matlary, 2009: 141). Tyskland er en sterk spiller økonomisk, men ikke fullt så sterk på forsvarfeltet. Myndighetene tar gjerne i bruk *two-level games* for å få gjennomslag hos en befolkning som med utgangspunkt i historiske erfaringer i sterk grad er preget av pasifistiske holdninger. Bindenagel påpeker at dersom USA skal kunne regne Tyskland som en effektiv alliert i de neste 20 årene, må det gjøres mulig for tyske politikere å overkomme den offentlige motstanden. Han viser til at tyske politikere sakte, men sikkert, har oppfordret befolkningen til å godta større militært engasjement samt å akseptere en tysk militærrolle i NATO-operasjoner (Bindenagel, 2010: 96).

3.2 Tysk utenriks- og sikkerhetspolitikk: Multilateral orientering

The end of the cold war brought Germany back to the centre of a potentially reunited continent [...] (Giegerich and Wallace, 2010: 434).

Med raske endringer i verdensordenen i løpet av 1989 ble en internasjonal orientering av særst stor viktighet for Tyskland. Myndighetene og befolkningen var opptatt av å vise at Tyskland ikke lenger ville utgjøre en trussel, der multilateralisme ble landets handlingsform. Grunnet viktigheten av europeisk økonomisk, sosial og politisk integrasjon var det fra de andre europeiske landene nødvendig, om enn noe motvillig, å se landet samlet. Daværende forbundskansler Helmut Kohl gjorde en stor innsats i å samle det tidligere Øst- og Vest-Tyskland, og valgte å holde det politiske fokus innad. Frykten fra resten av Europa for et samlet Tyskland gjorde dette helt nødvendig.

John Gerard Ruggie forklarer multilateralisme på følgende vis: "At its core, multilateralism refers to coordinating relations among three or more states in accordance with certain principles" (1993: 8). Han bruker bilateralisme i forklaringen av hva multilateralisme *ikke* er og eksemplifiserer ved å vise til mellomkrigstidens Tyskland. Det ble da ikke tatt hensyn til andre stater, og samarbeid ble inngått med land enkeltvis etter Tysklands egne interesser (ibid.). Som referert til i kapittel to ble flere tiltak gjort etter andre verdenskrig for å hindre gjentakelse av maktmisbruk og alenegang. Franz-Josef Meiers beskriver det fundamentale prinsippet ved tysk utenriks- og sikkerhetspolitikk som multilateralt samarbeid. Han skriver at "German security policymakers prefer 'cooperative strategies for multilateral risk prevention and international conflict resolution' and German policy de-emphasizes the use of military force as an instrument of foreign and security policy" (2005: 159-160). Hartmut Mayer viser til at "[u]nlige Britain and France, no global ambitions, enhanced national pride and open national interests were desired as a consequence of Germany's historical burden. Multilateralism became the country's patriotism instead" (2010: 279).

Som kjent inngår multilateralisme også i EUs kjerneprinsipper der Tyskland har knyttet mye av sin identitet. Oppfatningen av begrepet er likevel variert, og ulike mål ønskes oppnådd. Der EU ser multilateralisme som et instrument med hensikt å fremme "det felles gode", ser eksempelvis inderne det som en ressurs for å oppnå anerkjennelse fra amerikanerne som en fullverdig stormakt (Läidi, 2008: 17). Å fremme eller beskytte egne interesser er altså et nyttig utfall av multilateralt samarbeid hvilket Edwards viser til på følgende måte:

”Effective multilateralism (to use the language of the EU’s 2003 security strategy), whether in the UN or the WTO, has long been a cornerstone of the EC/EU’s foreign external relations – whether to protect or promote its interests” (Edwards, 2011: 46).

3.3 Makt

Det finnes ingen klar definisjon av maktbegrepet, som regnes som et av de mest omstridte begrepene i samfunnsvitenskapene. Susan Strange definerer makt som ”the ability of a person or group of persons so to affect outcomes that their preferences take precedence over the preferences of others” (Strange, 1996: 17). Denne maktdefinisjonen er overførbart til å karakterisere politiske diskurser. Med Pierre Bourdieu kan en si at politiske diskurser inngår i et felt der ulike posisjoner kjemper om legitimitet. Den ledende, etablerte diskursen kalles etter Bourdieus lære *doxa* og kan sies å representere den rådende maktdiskursen (Bourdieu, 1995: 225). Innen sosiale og diskursive felt eksisterer motstridende posisjoner som ønsker å utfordre den rådende doxaen. I møte med konkurrerende diskurser oppstår meningsbryting, der utsagn ofte er forankret i et ulikt epistemologisk grunnlag. Vesensforskjellige diskurser betegnes med begrepet *diskursorden*, et begrep Foucault innførte for nettopp å tydeliggjøre maktperspektivet mellom ulike diskurser (Fairclough, 1995: 12). Begrepet diskursorden bidrar til å rette oppmerksomheten mot *ulikheten* mellom diskurser og betegner ”en kompleks og modsætningsfylt konfiguration af diskurser og genrer inden for samme sociale område eller institution” (Winther Jørgensen & Phillips, 1999: 146-147). Denne kampen om diskursiv makt handler slik Engelstad skriver, om legitimering av diskurser: ”For at makt skal være effektiv på lang sikt, må den være legitim, det vil si at den hviler på et sett av begrunnelser, som de underordnede godtar og slutter opp om” (Engelstad, 2003).

For å relatere begrepet til Tyskland og landets multilaterale og integrasjonspregede politikk viser jeg til Donald Puchala som forklarer makt i lys av internasjonal integrasjon. Dette ser han som:

[...] a process of mutual exploitation wherein governments attempt to mobilize and accumulate the resources of neighboring states in the interest of enhancing their *own* power. Power is to be enhanced so that traditional ends of politics among nations may be accomplished i.e. international autonomy, military security, diplomatic influence and heightened prestige (Puchala, 1972: 275, original kursivering).

Maktbegrepet kan fremdeles knyttes til den enkelte stats ønske om påvirkning, men finner sted innenfor et multilateralt rammeverk. Dette er viktig for å oppnå legitimitet og står i kontrast til tidligere maktutøvelse der hegemoni stod sentralt. Hegemoni beskrives som “one state’s holding of a preponderance of power in the international system, allowing it to single-handedly dominate the rules and arrangements by which international political and economic relations are conducted” (Goldstein & Pevehouse, 2011: 47). I det realistiske verdenssynet, *Realpolitik*, er det nasjonalstaten som er hovedaktøren i det internasjonale systemet. Land som Storbritannia og Frankrike støtter dette synet og ser intergovernmentalisme som idealformen for europeisk integrasjon. Tyskland er på den andre siden av skalaen, og har avgitt suverenitet grunnet behovet for å komme forbi nasjonalstaten (Läidi, 2008: 54-55).

Strukturell realisme argumenterer for at det er strukturen i det internasjonale systemet og en stats maktposisjon innenfor en gitt struktur som avgjør statens politikpreferanser. Asymmetri ved bipolare forhold i verdensordenen fører til at svakere stater inngår samarbeid med sterkere stater. Dette var tilfellet under den kalde krigen, der Tyskland fryktet for egen sikkerhet i forhold til Sovjetunionen og dermed allierte seg med USA. I multipolare systemer er makten mer symmetrisk og usikkerheten i større grad knyttet til hvilken makt nabostater innehar, og hvor allianser inngås avhengig av trusselbildet (Crawford, 2007: 21). Hvordan endrede maktforhold hos en stat påvirker statens preferanser er det uenighet om. Realister vil hevde at en stat vil forsøke å bevare sin uavhengighet og handlingsfrihet når den blir sterkere i forhold til andre. Andre viser til at mektige stater ikke alltid kalkulerer med egen vinning fra unilateral handling. Og dersom en stat oppnår en dominerende maktposisjon i den internasjonale strukturen, kan posisjonen skape en preferanse for stabilitet og orden, som kan oppnås gjennom kontroll av mindre sterke stater og/eller gjennom skapelsen og opprettholdelsen av samarbeid med dem. Dette synet inngår i strukturell realisme og kan forklare Tysklands rolle i det å bevare fred på Balkan, og hvorfor landet signerte ØMU. I disse tilfellene oppga Tyskland egen suverenitet og handlingsfrihet (ibid.: 21-22).

På den andre siden anerkjente Tyskland Kroatia til tross for advarsler fra EU og FN om ikke å forhaste seg. Videre brøt landet Stabilitets- og vekstpakten² (SVP) som det selv

² 13.-14. desember 1996 ble stats- og regjeringssjefene i EU-landene enige om Stabilitets- og vekstpakten (SVP), selve forutsetningen for den felles valutaen (Schmidt et. al., 2007: 921). SVP trådte i kraft 1. januar 1999 med innføringen av euroen. I Maastricht-traktaten ble det vedtatt konvergenskriterier som måtte oppfylles før inntreden i eurosamarbeidet, der SVP kontrollerer videre overholdelse av den økonomiske politikken. Av tiltakene inngår budsjettunderskudd på under 3% av BNP og en statsgjeld på mindre enn 60 % av BNP (Lie, 2007: 176).

hadde vært pådriver for, og Schröder avviste tysk deltakelse i Irak til tross for et FN-mandat. Tyskland solgte også teknologi til Libya for å lage giftig gass til tross for massiv motstand fra verdenssamfunnet (Crawford, 2007: 21-22).

Crawford forklarer tysk anerkjennelse av Kroatia og brudd på SVP fra et intergovernmentalt perspektiv. I følge denne tilnærmingen drives europeiske stater av gjensidig avhengighet i etableringen av felles strategier og skape overnasjonale institusjoner for å administrere samhandling og redusere transaksjonskostnader. Det er statene selv som har kontrollen og skaper institusjonene. Crawford knytter dette til Tyskland ved å vise til at når tysk makt øker vil tyske nasjonale interesser forme institusjonene, og ikke omvendt (Crawford, 2007: 22-23).

Fordelene ved å være del av et større regime forklarer hvorfor mektige stater er tilbøyelige til å samarbeide og ofre egeninteresser i utenrikspolitiske avgjørelser i følge liberal institusjonalisme. Egeninteresser ofres til fordel for det felles gode, og ved å binde seg til samarbeid reduseres ønsket om å gå utenom regelverket slik at transaksjonskostnader blir lavere og man unngår politisk usikkerhet som kan føre til ustabilitet. Et annet viktig aspekt er å holde seg inne med landene man samarbeider med for å bevare respekt og tillit som partner. ”States that defy regime rules are punished in international public opinion” (Crawford, 2007: 24). Da Tyskland solgte materiale for å lage giftgass til Libya ble hendelsen kalt ”Auschwitz in the Sand”, og Tyskland fikk massiv kritikk i den internasjonale pressen. Liberal intergovernmentalisme vil forklare dette med at forlegenheten dette satte Tyskland i, førte til at landet gjennomgikk kontrollreguleringene for eksport. Tilhengere av liberal institusjonalisme mener institusjonene lever sitt eget liv, i motsetning til intergovernmentalister som mener statene former institusjonene (Crawford, 2007: 23-25).

Når det gjelder makt på den internasjonale arena regnes EU som en lettvekt. Smith og Steffenson karakteriserer EU som en sivilmakt til tross for omfattende endringer i utenriks- og sikkerhetspolitikken, der unionens påvirkningskraft begrenser seg til områder som ikke inkluderer hard power og høypolitikk (Smith & Steffenson: 2011: 424). På den andre siden viser Matlary til at sikkerhet og økonomi ikke er de eneste viktige utenrikspolitiske områder. Soft power er også av viktighet, der legitimitet spiller en sentral rolle. Normativ legitimitet “becomes a major resource in a ‘post-national’ foreign policy” der “the very civilian, soft character of the EU may increasingly come to represent the modern, legitimate type of foreign policy in a transparent world where citizens and NGOs play ever greater roles in policy making” (Matlary: 2004: 142).

EU som sivilmakt ble først presentert av François Duchêne, som hevdet at “the one thing Europe cannot be is a major military power” (Duchêne, 1972: 37). Han mente EF kunne forme det internasjonale system uten bruk av militære midler. Smith definerer en sivilmakt som en ikke-militær makt som heller tar i bruk økonomiske, diplomatiske og kulturelle midler (Smith, 2004: 1). Denne definisjonen er likevel vanskelig, da militære midler regnes som legitime i fredsbevarende operasjoner i følge internasjonal lov. Tyskland har ønsket å bevare status som sivilmakt siden slutten av andre verdenskrig og landet har søkt legitimitet gjennom deltakelse i internasjonale operasjoner via EU, NATO og FN. En viktig grunn til at stater slår sammen suverenitet på sikkerhetsområdet, er for å kunne være i stand til å påvirke bredere internasjonalt enn de ville kunne gjøre alene (Matlary, 2009: 195).

I følge Smith og Steffenson har det blitt tydelig det siste tiåret at EU “is unlikely to act collectively or to exercise influence when the stakes are high” eksempelvis når det kommer til håndtering av internasjonale konflikter (Smith & Steffenson, 2011: 418). “Whilst the EU might be seen as a kinder, softer partner, it is not seen as a real player in many areas of ‘hard security’ and conflict management” (loc. cit). Zaki Laïdi refererer til Hanns W. Maull og hans definisjon på sivilmakt som ”a preference for peaceful conflict settlement and the use of a binding multilateral framework to organize the international system” (Laïdi: 2008: 37-38). Maull viser til at Tyskland forble en sivilmakt gjennom 1990-tallet, i det landet fortsatte å jobbe for dypere europeisk og transatlantisk integrasjon med vekt på multilateral konfliktløsning. Å ta i bruk makt var absolutt siste utvei, men da innenfor rammene til FN (Maull, 2006: 3). Med 11. september 2001 fant et skifte sted, der Maull viser til at intervensjonen i Afghanistan var første gang Tyskland satte inn bakkestyrker i kampoppdrag. Riktignok var dette under mandat fra FNs Sikkerhetsråd, men uten ”the kind of normative, human rights justification that until then had driven Germany’s willingness to resort to force” (Maull, 2006: 3), der Maull viser til at avgjørelsen ble tatt for å vise solidaritet med USA.

Normativ integrasjon søker i følge Laïdi integrasjon av verdensordenen basert på legitimitet til lover, forutsigbarhet til oppførsel og særlig gjennom at aksepterte prinsipper overholdes. Normene er bygget på prinsippene om demokrati, rettsstaten, sosial rettferdighet og menneskerettigheter. ”Norms are a core feature of European integration because they constitute the only tool for States trying to share their sovereignty the main. Norms are what enables Europe to go beyond individual state sovereignty without abolishing it” (Laïdi, 2008: 43). Her viser Hyde-Price til at normativ makt er en nødvendig dimensjon av tysk makt i Europa. Tysklands evne til å påvirke regler, verdier og normer hos sine europeiske naboer ses

på som en stor maktressurs, der landet blant annet fremmer respekt for menneskerettigheter, demokrati og toleranse gjennom ulike politiske programmer (Hyde-Price, 2000: 117).

Under Det tyske keiserriket (1871-1918) var maktinstitusjonene, deriblant utenriksministeriet, sentralt plassert i Wilhelmstrasse i Berlin. Her ble viktige beslutninger fattet, men også katastrofale ettersom noen av dem faktisk ledet til første verdenskrig. Fra 1918-1933, Tysklands første demokratiske periode kalt Weimarrepublikken, befant maktinstitusjonene seg i Berlin. Under Det tredje riket (1933-1945) var utenriksstjenesten en del av diktaturet til Adolf Hitler der den styrende elite hadde all makt. Etter andre verdenskrig skulle det gå en stund før Vest-Tyskland igjen fikk styre sin egen utenrikspolitikk. Utenriksdepartementet ble gjenåpnet i 1951 i Bonn, og der integrasjon inn i den vestlige demokratiske verden fulgte (Haftendorn, 2006). Etter gjenforeningen fulgte oppussing og ombygging, og den tyske styresmakten flyttet tilbake til Berlin i 1999, med Utenriksdepartementet sentralt plassert i Berlin på Werderscher Markt (Auswärtiges Amt, 2012a; Johansen, 2002: 15).

3.4 Diskursanalyse som kvalitativ metodetilnærming

Diskursanalytisk teori er knyttet til kvalitativ forskning og inngår som en del av både en humanistisk og samfunnsvitenskapelig fortolkende forskningstradisjon. I følge den ”klassiske” diskursteoretikeren Norman Fairclough betegner diskurser ”use of language seen as a form of social practice, and discourse analysis is analysis of how texts work within sociocultural practice” (1995: 7). Fairclough viser til blant andre Pierre Bourdieus forskning, og hevder at “social research needs the contribution of discourse analysts” fordi det nettopp er en nærlesing av ytringer som kan bidra til at samfunnsforskere ”engage with language in a far more *concrete* and *detailed* way than they generally do” (Fairclough, 2010: 204, min kursivering). Sigmund Grønmo plasserer seg innen denne tenkningen idet han beskriver diskurs som et system av ideer, oppfatninger og begreper om forhold i samfunnet, der diskursanalyser bidrar til å forstå hva slags diskurser som uttrykkes i ulike tekster, og hvordan disse kommer til uttrykk (2004: 264).

Jürgen Habermas har bidratt til diskursanalysens fremvekst ved å fremheve at språk som kommunikativ handling danner basis for ulike rasjonalitetsformer³. Willy Guneriussen beskriver denne orienteringen i Habermas’ teori som følger:

³ Jeg kommer tilbake til dette poenget under behandlingen av Marianne Takles artikkel, da den blant annet er strukturert med utgangspunkt i Habermas’ ulike rasjonalitetsformer.

Vi formes som subjekter, og kan bare oppnå selvbevissthet via et språklig strukturert fellesskap. Derfor vender Habermas seg fra subjektet og den ”ensomme” bevisstheten og til denne dimensjonen av symbolsk formidlet interaksjon, eller kommunikativ samhandling, når han skal utforme rasjonalitetsbegrepet. Det fornuftsmessige er forankret i en intersubjektiv dimensjon av kommunikative prosesser (Guneriussen, 1999: 241).

Disse ulike og vide beskrivelsene peker på at diskursanalyse ikke tilbyr entydige forskningsmetoder som grunnlag for undersøkelser. Diskursanalyse er i følge Marianne Winther Jørgensen og Louise Phillips mer et teoretisk perspektiv som rammesetter et forskningsmateriale: ”Hvis man ser afgrænsningen af diskurser som en analytisk operation, betyder det, at man opfatter diskurser, som noget man som forsker konstruerer, snarere end noget, der findes færdigt afgrænset i virkeligheden, som man bare skal afdække” (1999: 149-150). Fairclough vektlegger det samme perspektivet idet han fremhever diskursanalysens ”progressive construction of the ‘object of research’” som ”a theoretically-informed process – it involves decisions about how to theorize one’s area of concern” (Fairclough, 2010: 211).

Disse sitatene fremhever diskursanalysens konstruktivistiske preg og fremstår slikt sett, ifølge Marianne Ryghaug, som ”en kritikk av de analysemetodene som går ut på å avspeile virkeligheten gjennom å finne mønstre ved hjelp av data”, der variasjon, ulikhet og tvetydighet blir redusert (Ryghaug, 2002: 316). Jeg mener imidlertid at ulike metoder fremstår som nyttige med bakgrunn i forskningsspørsmålenes art, og støtter meg til Guneriussen som beskriver samfunnsvitenskapens nåværende situasjon, der motsetningen mellom en mer hermeneutisk tenkemåte på den ene siden og systemteori på den andre ikke kan forenes i form av én gyldig og akseptert teori, men at ”samfunnsvitenskapene på et grunnleggende teoretisk nivå vil forbli ’flerparadigmatiske’” (Guneriussen, 1999: 362). Dette sitatet peker ikke mot kritikk av analysemetoder, men fremholder at ulike undersøkelser kan ha ulike metoder og være forankret i ulike paradigmer. Med andre ord, det er forskningsspørsmålene som fordrer ulike metoder. Dette paradigme-forankrede forskningsperspektivet utdypes av Egon G. Guba og Yvonna S. Lincoln:

From our perspective, both qualitative and quantitative methods may be used appropriately with any research paradigm. Questions of method are secondary to questions of paradigm, which we define as the basic belief system or worldview that guides the investigator, not only

in choices of method but in ontologically and epistemologically fundamental ways (Guba & Lincoln, 1994: 105).

Jeg har valgt to tilnærminger for undersøkelsen der noen tekster danner kontekstuell bakgrunn som den foregående historiske rammesettingen i kapittel to, mens diskursanalyse nyanserer oppgavens problemstilling. Ut ifra nærlesing og en diskursanalytisk tilnærming har jeg konstruert ulike diskurser på bakgrunn av tema som fremtrer i tekstene. Dette er gjort ut ifra den metodiske orienteringen Winther Jørgensen og Phillips beskriver som å lete etter *diskursens grenser* som ”findes dér, hvor elementer bliver artikulert på en sådan måde, at de ikke længere er forenelige med diskursens entydighed” (Winther Jørgensen og Phillips, 1999: 148). De diskursive grensene danner grunnlag for å konstruere diskursordener. I denne sammenhengen har også Fairclough’s mer konkrete definisjon av diskurs vært til hjelp idet han sier at ”different discourses are different ways of representing aspects of the world” (Fairclough, 2010: 215). Mathisen definerer diskursanalyse som ”analyse av språkbruk i en samfunnsmessig kontekst, med fokus på hvordan de ideer og begreper som produseres i denne konteksten tolker og er med på å forme (et visst utsnitt av) den samfunnsmessige virkeligheten” (Mathisen, 1997: 3). I tråd med disse beskrivelsene har jeg søkt å løfte frem de forskjellige diskurser, og konstruert de diskursordener jeg mener konkurrerer om betydningstilskrivelsen i de utvalgte politiske tekstene som utgjør mitt undersøkelsesmateriale.

Konstruksjonen av diskursordener for undersøkelsen tydeliggjør diskursive uenigheter og løfter frem maktaspektet som Ulf Olsson hevder alltid preger diskurser: ”Diskurserna och dess framställning av objekten är genomsyrade av samhälleliga intressen och maktförhållanden” (Olsson, 1999: 223). Derfor vil spillet *mellom* de ulike diskursordener også være vesentlig i min undersøkelse. Å fastsette diskursenes grenser handler om å tolke og foreta det Winther Jørgensen og Phillips kaller ”betydningsfastleggelse”, eksemplifisert gjennom det empiriske materialet som undersøkes. Jeg har analysert hvordan de utvalgte tekstene behandler temaet tysk utenriks- og sikkerhetspolitikk knyttet til Kosovo- og Afghanistanproblematikken, og ut ifra dette konstruert ulike diskurser og diskursordener.

Viktig for diskurser er forståelsen av begrepet *retorikk*. Dette brukes i ulik betydning, og har sin opprinnelse i antikken der det greske *rhetor* viser til en som taler offentlig. På latin brukes ordet i betydningen talelærer (Andersen, 1995: 11). Jeg baserer meg på Øivind Andersen der han sier at retorikken ”defineres mest med henblikk på formålet. Retorikk har

med *overtalelse* å gjøre” (Andersen, 1995: 14, original kursivering). Andersen viser til at vi lar oss overtale og påvirke av mer enn bare ord, hvorav noen retorikere gjør et poeng av at det ”nettopp er talens bruk det kommer an på i retorikken” (1995: 15). Mathisen viser til at ulike aktører, deriblant politiske, ”setter seg selv og hverandre i bevegelse gjennom bruk av språket, samtidig som de formes av språket når de bruker det” (Mathisen, 1997: 6). Aristoteles definerer retorikk som ”evnen til å *mønstre de mulige overtalende momentene* i ethvert stoff” (ibid.: 15, original kursivering), der Cicero anså retorikken som ”et politisk fag og som en del av statskunnskapen eller *civilis scientia*” (ibid.: 15, original kursivering). Retorikken som fremtrer i tekstene i min undersøkelse er brukt for å utlede diskurser.

4 Metodiske avveiiinger

Det er mange hensyn å ta hva gjelder det metodiske opplegget for undersøkelsen. En diskursanalytisk tilnærming er valgt for å kunne gå i dybden på hver enkelt tekst samt for å muliggjøre en systematisering av innholdet. Dette er viktig da hensikten med undersøkelsen er å fange opp tysk forståelse, kontrovers og ordskifte knyttet til deltakelsen i Kosovo og Afghanistan. Jeg kan selvsagt ikke dekke hele spekteret av meningsdannelse, for som Ryghaug hevder, er ikke det politiske landskap svart/hvitt og ”det er naivt å tro at man kan avdekke den sosiale virkeligheten på en entydig måte” (Ryghaug, 2002: 316). Jeg velger en diskursanalytisk innfallsvinkel for å vise betydningen av språk, for som Bergström og Boréus skriver er diskursanalyse et ”studium av samhällsfenomen där språket står i fokus” (2005: 305). Hensikten er ikke å ”finne ut hvilke utsagn om verden som er riktige eller gale, men snarere arbeide med det som faktisk blir sagt eller skrevet” (ibid.). Det er altså praktisert språkbruk som er gjenstand for analyse for å synliggjøre ulike diskursive posisjoner knyttet til krigene i Kosovo og Afghanistan.

I det følgende argumenterer jeg for bruken av metoden, og hvorfor den er hensiktsmessig for oppgavens undersøkelse. Videre følger en presentasjon av tekstutvalget og begrunnelser for valget av disse. I det neste kapitlet presenteres selve diskursanalysen, mens det avsluttende kapitlet er en drøfting av hvordan de ulike diskursive posisjonene, sett i sammenheng med kontekstualiserende litteratur, kan tydeliggjøre oppgavens problemstilling.

4.1 Undersøkelsesmaterialet – Strategisk utvalg av tekster

En diskursanalytisk metode kan bidra med strategier for å avdekke meningsdannelser i ulike tekster. Fairclough beskriver tekster som “social spaces in which two fundamental social processes simultaneously occur: cognition and representation of the world, and social interaction” (Fairclough, 1995: 6). Innholdet i en tekst skapes i møtet mellom teksten og publikummet, og denne forståelsesprosessen utspiller seg i tid og rom (Ryghaug, 2002: 313).

Tekstutvalget for analysen er bredt og uensartet, for nettopp å få frem kontraster og motsetningsforhold. Denne utvalgsmetoden benevnes i metodelitteraturen som *strategisk utvalg*. Knut Halvorsen tar i boka *Å forske på samfunnet - en innføring i samfunnsvitenskapelig metode* fra 1993 opp utvalg av kvalitative data. Her presenteres strategisk utvalg som hensiktsmessig der forskeren ikke har som hensikt å generalisere, men der formålet ”kan være å få et høyest mulig kvalitativt innhold i informasjon, f.eks. fra

undersøkelsesenheter som man anser for typiske, eller å få kvalitativ informasjon fra så ulike typer enheter som mulig” (Halvorsen, 1993: 104). Sigmund Grønmo viser til at tilfældighetsprinsippet ikke ligger til grunn for utvelgelsen, men systematiske vurderinger av ”hvilke enheter som ut fra teoretiske og analytiske formål er mest relevante og mest interessante” (Grønmo, 2004: 88). Disse beskrivelsene stemmer med mitt utvalg av tekster for nærlesing, der jeg har valgt ulike *stemmer* i den tyske utenriks- og sikkerhetspolitiske debatten knyttet til Kosovo og Afghanistan. Dette nettopp for å få frem ulike diskursive posisjoner i dette feltet. Ved å gå i dybden av disse tekstene øker graden av kvalitativ informasjon, noe som har muliggjort kategoriseringer av diskurser og konstruksjoner av diskursordener for slik å få frem nyanser, motsetningsforhold og utviklingstendenser når det gjelder disse politiske konfliktene.

Åtte artikler, delt inn i fire kategorier, knyttet til ulike ”profesjonsstemmer” danner grunnlaget for undersøkelsen. Ved å trekke frem politikerstemmen og akademikerstemmen ønsker jeg å belyse kompleksiteten i oppfatning og forståelse mellom ulike diskurser. I de to første tekstene (se vedlegg: tabell 1) ser jeg på legitimering og egenforståelse knyttet til tysk utenriks- og sikkerhetspolitikk. De to neste tekstene (se vedlegg: tabell 2) omfatter tysk deltakelse i Kosovo, etterfulgt av to tekster (se vedlegg: tabell 3) som behandler deltakelse i Afghanistan. To av artiklene (se vedlegg: tabell 4) er analysert med tanke på å nyansere og kommentere det øvrige materialet. Virkeligheten varierer avhengig av blant annet forforståelse, verdenssyn, politisk ståsted og kultur. Gjennom tekstene vises kompleksiteten i den sammensatte virkeligheten, der forfatterne skriver ut ifra *sin* posisjon, hvilket viser at diskursanalyse er viktig for å se at det er *mange* synspunkter hva gjelder hvordan man eksempelvis oppfatter en konflikt.

4.1.1 Meninger om tysk utenriks- og sikkerhetspolitikk – akademikerstemmer

I det følgende presenteres to artikler som utgjør akademiske stemmer vedrørende tysk utenriks- og sikkerhetspolitikk. Jeg valgte å innlemme denne akademiske retorikken i undersøkelsen fordi jeg mener disse stemmene representerer en analytisk og begrunnende referanseramme for å belyse oppgavens problemstilling.

Den første artikkelen er skrevet av Marianne Takle som er seniorforsker ved NOVA (Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring) og har en PhD i statsvitenskap fra Universitetet i Oslo. Takle har en spesiell interesse for tysk politikk og har publisert en

rekke artikler og rapporter på området blant annet etter oppdrag fra Norges forskningsråd og Forsvarsdepartementet. Takles artikkel har tittelen *Towards a Normalisation of German Security and Defence Policy: German Participation in International Military Operations* og er utgitt av ARENA⁴ Working Papers WP 10/2002.

Gunther Hellmann er professor i statsvitenskap med spesialisering i internasjonal politikk ved Johann Wolfgang Goethe Universität i Frankfurt am Main. Han har skrevet en rekke artikler og bøker om tysk utenriks- og sikkerhetspolitikk og om Tyskland som utenrikspolitisk aktør. Han var i årene 2000 til 2006 en av lederne for seksjon for internasjonal politikk innen den tyske foreningen for statsvitenskap, den profesjonelle organisasjonen for tyske statsvitere. Hellmann er en av utgiverne av *Zeitschrift für Internationale Beziehungen*, det ledende IP-tidsskriftet i Tyskland. Den diskursanalytiske undersøkelsen er basert på teksten *Normatively Disarmed, But Self-Confident – German foreign policy 20 years after reunification* som stod i IP Global Edition, 03/2011 utgitt av Deutsche Gesellschaft für Auswärtige Politik.

4.1.2 Tysk deltakelse i Kosovo – politikerstemmer

I denne sekvensen presenterer jeg to taler, holdt henholdsvis av Joschka Fischer, Die Grünen-politiker og Inge Höger, medlem av partiet Die Linke. Bakgrunnen for valget av disse er at de representerer vesentlige bidrag i debatten om tysk deltakelse i Kosovo.

Fischer var tysk utenriksminister og visesekretær for partiet Die Grünen under Gerhard Schröders (SPD) koalisjonsregjering fra 1998 til 2005. Die Grünen var sterkt i mot militærbruk og holdt fast ved pasifistiske tradisjoner fra den kalde krigen. Da temaet om tysk deltakelse i NATOs militærinnsats i Kosovo lå på bordet, ble en ekstraordinær partikongress avholdt. Fischers tale til sitt eget parti var svært viktig i forhold til hvordan Tyskland posisjonerte seg utenrikspolitisk, samt for Fischer for å ha sitt eget parti i ryggen. Talen hadde tittelen *Rede des Außenministers zum Natoeinsatz im Kosovo* og ble holdt på partikongressen til Bündnis 90/Die Grünen den 13. mai 1999 i Bielefeld, Tyskland. Ytringene i Fishers tale var sentrale for selve avgjørelsen om deltakelse i krigen i 1999.

I dag, tretten år senere, er Tyskland fremdeles involvert i Kosovo, og det ble nylig besluttet å utvide engasjementet i ytterligere ett år. Som andre tale har jeg derfor valgt Inge Högers innlegg i den tyske Forbundsdagen mot dette vedtaket. Bakgrunnen for valget av denne teksten er at hennes politikerstemme løfter frem et motsetningsforhold til Fishers

⁴ Advanced Research on the Europeanisation of the Nation State

standpunkt, i det hun kritiserer deltakelsen og fremmer negative ytringer mot videre engasjement. Höger er medlem av forsvarskomiteen i den tyske Forbundsagen og sitter i underkomiteen for nedrustning. Fra 2005 til 2006 fungerte hun som stedfortredende leder for partigruppen sin i parlamentet.

Fischer og Höger sine innlegg er interessante sett i sammenheng fordi Die Grünen tradisjonelt var i mot militær intervensjon, men snudde i spørsmålet da hendelsen av regjeringen, samt NATO og FN ble definert som en humanitær intervensjon. Die Linke, her representert via Högers tale, fastholder motstanden mot intervensjonen. Die Linke, etablert i 2007, ønsker full tilbaketrekking av tyske tropper i utlandet og mener den retoriske fremstillingen av operasjonen er et skalkeskjul for å bevare maktinteresser hos politiske ledere. I Forbundsagens samling 10. mai var punkt syv på dagsordenen et forslag fra forbundsregjeringen om fortsatt tysk deltakelse i Kosovo på grunnlag av resolusjon 1244 (1999) fra FNs sikkerhetsråd fra 10. juni 1999 og den militær-tekniske avtalen mellom KFOR og regjeringen i Den føderale republikk Jugoslavia (nå: Republikken Serbia) fra 9. juni 1999. Punkt fem på dagsorden 25. mai 2012 var en anbefaling og redegjørelse for en beslutning fra utenrikskomiteen for ovennevnte forslag, som kun partiet Die Linke var i mot. Die Linke-politiker Inge Höger, politisk talskvinne i nedrustningsspørsmål, holdt i denne anledning et innlegg mot beslutningen og talen er valgt fordi en diskursanalytisk lesning tydeliggjør klare motsetningsforhold til Fishers tale, noe som igjen gir innblikk i utviklingstendenser i tysk utenrikspolitikk når det gjelder deltakelsen i Kosovo. Högers innlegg har som tittel *Die Linke sagt Nein zur Bundeswehr im Kosovo!* og ble holdt i den tyske Forbundsagen, 17. valgperiode, 182. samling, fredag 25.05.2012.

4.1.3 Tysk deltakelse i Afghanistan – politikerstemmer

Også i Afghanistan-tekstene presenteres to politikerstemmer i form av to artikler fra velrenommerte tidsskrift. Den ene er hentet fra PRISM, et tidsskrift for sikkerhetsstudier som utgis for *Centre for Complex Operations* i USA. Dets formål er opplysning av føderale byråer, allierte samt ulike partnere innen komplekse sikkerhetsoperasjoner. Den andre artikkelen er fra avisen *Die Zeit*, som er politisk liberal og regnes som en av de mest innflytelsesrike av de tyskspråklige aviser.

Artikkelen i PRISM er skrevet av Ashraf Ghani, tidligere presidentkandidat i Afghanistan, som støtter amerikansk initiativ til intervensjon i Afghanistan. Helmut Schmidt, tidligere forbundskansler i Tyskland, står bak den andre artikkelen og han setter

spørsmålstegn ved intervensjonen. Igjen er tekstene valgt for å belyse motsetningsforhold i Tysklands utenrikspolitikk. Schmidt, fremtredende og innflytelsesrik SPD politiker, var Tysklands femte kansler og regjerte fra 1974-1982. Teksten til grunn for diskursanalysen har tittelen: *Was uns wirklich angeht – und was nicht. Afghanistan, Balkan, Afrika: Die militärischen Interventionen des Westens sind fragwürdig*⁵, og ble publisert i Die Zeit Online, 04.11.2008.

Ashraf Ghani er tidligere finansminister og presidentkandidat i Afghanistan, og sitter som styreformann for Institutt for statseffektivitet i Kabul. Følgende tekst av Ghani er brukt i diskursanalysen: *Afghanistan – Opportunities and Risks*, utgitt i PRISM, Vol. 1, No. 4, 09/2010.

4.1.4 Kosovo og Afghanistan – kommentarstemmer

Jeg har valgt å belyse det øvrige materialet med det jeg har kalt to kommentarstemmer. Dette fordi disse artiklene representerer nyanserte stemmer knyttet til henholdsvis Kosovo- og Afghanistan-spørsmålet i forhold til de andre tekstene som er lagt til grunn for min diskursanalytiske undersøkelse. Også valget av de to kommentarstemmene er foretatt ut ifra strategiske utvalgsprinsipper der hensikten er å tydeliggjøre ulike diskursive posisjoner knyttet til tysk utenrikspolitikk.

Den ene artikkelen *Germany and the Kosovo war: still a civilian power?* er skrevet av Adrian Hyde-Price i 2001 og gitt ut i *German Politics*. Adrian Hyde-Price er professor i internasjonal politikk ved Universitetet i Bath. Han har tidligere undervist ved en rekke britiske universiteter og vært vitenskapelig ansatt i både Sverige og Tyskland. Blant forskningsinteressene hans inngår europeisk sikkerhet, Europa og Midtøsten, samt EUs utenriks- og sikkerhetspolitikk (University of Bath, 2010). Artikkelen tar for seg endring i tysk politikk i forhold til globalisering, internasjonal politikk samt utvidelse og integrasjon i EU. Siden opprettelsen i 1992 har *German Politics* etablert seg som det fremste internasjonale tidsskriftet på området. Den andre artikkelen er skrevet av Phillippe Leymarie, frilansjournalist, spesialisert på blant annet luftfart, marine, fransk-administrerte områder utenfor Europa og forsvar. Artikkelen har som tittel *Hva gjør Tyskland i Afghanistan?*⁶ og ble

⁵ ”Det som virkelig angår oss – og det som ikke gjør det. Afghanistan, Balkan, Afrika: De militære intervensjonene til Vesten er betenkelige”

⁶ Artikkelen er oversatt av Gørild Eldøen

utgitt for Le Monde diplomatique norsk utgave⁷, 03/2011. Avisen Le Monde Diplomatique er politisk uavhengig og kjent for å ha et globalt politisk engasjement.

4.2 Validitet

En diskursanalytisk tilnærming inngår som nevnt i en humanistisk og samfunnsvitenskapelig fortolkende forskningstradisjon. Det fortolkende aspektet fører til at det Steinar Kvale kaller ideologien med *korrespondanse* mellom empiri og data, må forlates, og det blir snarere undersøkelsens stringens som etterstrebes (Kvale, 1997: 160). Noe enkelt sagt omhandler da validiteten, eller undersøkelsens *relevans* og *gyldighet*, at en undersøker det problemstillingen sier en skal undersøke. Winther Jørgensen og Phillips er også opptatt av undersøkelsens stringens i sin definisjon av validitet, der de bruker begrepet sammenheng, og hevder: ”hvorpå man kan avgøre, om en diskursanalyse er gyldig, er *sammenheng*. Analytiske påstande skal give diskursen en form for sammenheng” (Winther Jørgensen & Phillips, 1999: 133, original kursivering).

Nettopp begrepet sammenheng er i vitenskapsteorien brukt for å signalisere avstand til en ideologi der det var *sammenfall* mellom teori og empiri, og derigjennom kunne sannheten avdekkes. Ut ifra denne forståelsen av validitetsbegrepet er flere forskere blitt opptatt av at undersøkelser skal være *overførbare*, noe Yvonna S. Lincoln og Norman K. Denzin også hevder: ”Terms such as *credibility*, *transferability*, *dependability* and *confirmability* replace the usual positivist criteria of *internal* and *external validity*, *reliability*, and *objectivity* (Denzin & Lincoln, 1994: 14, original kursivering). Overførbarhet dreier seg om at undersøkelsens tema og metoder skal kunne bidra til andre undersøkelser og til refleksjon innen et fagområde. I forhold til en slik forståelse av validitet, sier Halvorsen: ”Hvor god den definisjonsmessige validiteten er kan vi ikke måle empirisk. Vi må bruke vårt skjønn og argumentere for vårt standpunkt” (Halvorsen, 1993: 44).

⁷ Le Monde diplomatique, *diplomatiets verden*, en internasjonal månedsavis som utgis på 26 ulike språk og leses av 2,5 millioner mennesker på verdensbasis (Le Monde Diplomatique, 2012).

5 Diskursanalytisk undersøkelse

I denne delen av oppgaven følger en diskursanalytisk gjennomgang av tekstene presentert i ovenstående avsnitt. Første del omhandler forståelse og oppfattelse av tysk utenriks- og sikkerhetspolitikk, utdypet gjennom to akademikerstemmer. Meninger og handling som fremtrer gjennom to politikerstemmer knyttet til Kosovo utgjør analysens andre del. Tredje del består av to politikerstemmer som analyseres på bakgrunn av deres tekster knyttet til krigen i Afghanistan. Til sist har jeg valgt to såkalte kommentarstemmer til det øvrige materialet, fordi disse gir innblikk i nyanserte og kritiske diskurser til min oppgaves problemområde. En samlet drøfting følger i oppgavens sjette kapittel, der de ulike diskursive posisjonene fra tekstene ses i sammenheng med kontekstualiserende litteratur, for å belyse problemstillingen.

5.1 Meninger om tysk utenriks- og sikkerhetspolitikk - akademikerstemmer

Akademikerstemmene presenteres i det følgende gjennom nærlesning av Marianne Takles artikkel "Towards a Normalisation of German Security and Defence Policy: German Participation in International Military Operations" (2002) og Gunther Hellmanns tekst "Normatively Disarmed, But Self-Confident – German foreign policy 20 years after reunification" (2011). Se oversikt i vedlegg, tabell 1.

5.1.1 Logikker for legitimering av militær utenrikspolitikk

I artikkelen "Towards a Normalisation of German Security and Defence Policy: German Participation in International Military Operations" (2002) uttrykker Marianne Takle at hensikten med teksten er å belyse ulike perspektiv på hvordan tysk militær utenrikspolitikk er endret og begrunnet av tyske politikere i den offentlige debatten siden gjenforeningen i 1990. Forfatteren understreker at Tyskland etter gjenforeningen fikk en sterkere maktposisjon i Europa, der økt ansvar for "world peace and stability to other countries" ble vektlagt, samtidig som landet skulle "follow its national interests" (Takle, 2002: 2).

Basis for den nye politiske strategien var at landets egeninteresser skulle utvikles i allianse med USAs utenrikspolitikk. I tillegg beskriver Takle at NATOs og EUs endring fra å bygge på en forsvarsideologi knyttet til eget territorium til å inngå i operasjoner utenfor dette, også innvirket på Tysklands utenrikspolitikk: "This implies that the members must be

prepared to use military means outside their territories. Therefore, the shift in Germany's international policy may be seen as an issue of being a faithful partner to NATO and within the EU" (Takle, 2002: 2). Takle hevder at det å eksplisitt ta opp deltagelse i internasjonale militæroperasjoner var en helt ny retorikk. I et delt Tyskland under den kalde krigen var tilnærmingen til denne problemstillingen en ganske annen: "The issue of German participation in international operations was not raised" (ibid.: 3).

Tre rettferdighetsgjørende logikker

Gjennomgående i artikkelen søker Takle å beskrive *legitimeringsgrunnlaget* for endringene i landets militære utenrikspolitikk. Som empirisk materiale for undersøkelsen bruker forfatteren dokumenter fra politiske partier, offentlige rapporter og rekonstruksjoner av diskusjoner og avgjørelser i parlamentet og rettsinstanser. Takle bygger sin tekstanalyse rundt det hun beskriver som betegnende for debatten; "three logics of justification". Disse kaller hun *konsekvenslogikk*, *formålslogikk* og *rettferdighetslogikk* (Takle, 2002: 3-4).

Konsekvenslogikken betegner en *instrumentell* rasjonalitet, der aktørene deltar i en politisk prosess med strategiske midler for å oppnå et gitt resultat: "This can be understood as a legitimation through outcome, which is a means-end type of rationality that emphasises those outcomes that best reflect the actors' preferences" (Takle, 2002: 4). Innen denne logikken beskriver Takle at tyske politikere søker å legitimere spørsmål som drøftes gjennom en argumentasjon knyttet til resultater som gagnar gitte tyske interesser. Formålslogikken karakteriseres som en *verdi- og normbasert* rasjonalitet, og Takle anvender den på følgende måte i sin undersøkelse: "In the study of the German arguments, *Values* refer to what is important to Germans as a group or as a community, and their perception of themselves as a community" (ibid.: 4). Til sist presenterer Takle rettferdighetslogikken basert på en *kommunikativ* rasjonalitet, der hun henviser til Habermas' diskursteorier: "This approach to legitimating presented here is derived from the concept of the Habermas discourse, which is built on his theory of communicative act" (loc. cit.). Hun hevder at rettferdighetslogikken er svært vesentlig i en multikulturell verden der politikken har "cross-cultural consequences, like the question of participation in international military operations" (Takle, 2002: 4). Takle påpeker videre at begrepet *rettigheter* er et universelt begrep, og slikt sett ikke kun refererer til Tysklands nasjonale egeninteresser. Forfatteren vektlegger at politisk argumentasjon som oftest innebærer samtidig bruk av de tre ulike rasjonalitetene. Følgelig må en empirisk tekstundersøkelse alltid måtte forholde seg til "mixed forms of rationality". Samtidig

fremholder det at det er mulig å legge et analytisk perspektiv på materialet for å beskrive ”which logic dominates a given situation” (Takle, 2002: 5). Det er nettopp denne forståelsen av å kunne fremstille avgrensede rasjonaliteter Takle bruker for å organisere sitt tekstmateriale etter de tre logikkene hun har presentert.

Diskursordener knyttet til identitet, nasjonale interesser og menneskerettigheter

Takles egne rasjonalitetslogikker legger klare føringer for det jeg analyserer som tre ulike diskursordener i forhold til *legitimeringen* av Tysklands militære utenrikspolitikk. Dette er diskursordener jeg knytter til identitet, nasjonale interesser og menneskerettigheter.

Den første fasen artikkelen tar for seg er perioden fra den tyske gjenforeningen i 1990 og frem til 1999. Takle hevder at denne perioden var preget av Tysklands behov for å gjenfinne bærende verdier for å utforme egen identitet som et samlet land. Forfatteren viser til at ideologien bak identitetstenkningen gikk i to retninger. Den ene formen for argumentasjon understreket Tysklands virksomhet knyttet til en historisk og universell norm for pasifisme, altså en verdi- og normbasert forståelse av identitet, som Takle plasserer innen formålslogikken. Den andre begrunnelsen for å vektlegge landets identitet var sett i sammenheng med en mål-middel-rasjonalitet der ”outcome” og nasjonale interesser stod i sentrum. Jeg ser disse ulike ideologiske perspektivene på identitetsargumentasjonen som grunnlag for å hevde at disse forholdene betegner en *diskursorden knyttet til identitet*, og en annen *diskursorden knyttet til nasjonale interesser*.

Den andre fasen artikkelen omhandler er Kosovo-operasjonen i 1999, og endringene denne førte til når det gjaldt tysk forsvarsstruktur i 2000-2001. Takle viser til at debatten nå ikke var basert på ulike identitetsforståelser, men at den dreide seg om ”a conflict between two normative principles: human rights and popular sovereignty” (ibid.: 14). Igjen ser vi at debatten peker i retning av to av Takles skisserte logikker, der menneskerettigheter inngår i den verdibaserte formålslogikken og nasjonens egen suverenitet bygger på konsekvenslogikken. Jeg mener at en forståelse av disse beskrivelsene tydeliggjøres når de ses som to ulike diskursordener, henholdsvis *en diskursorden knyttet til menneskerettigheter* og *en diskursorden knyttet til nasjonale interesser*.

Den tredje fasen som behandles i artikkelen er den tyske utenrikspolitikken etter 11. september 2001. Takle mener at Schröder i sin fremstilling av Tysklands militære utenrikspolitiske utfordringer forsøkte å finne forbindelseslinjer til den samme retorikken som var anvendt i tilknytning til operasjonen i Kosovo, der både menneskerettigheter og landets

suverenitet ble løftet frem. Det er imidlertid Takles påstand at i situasjonen etter 11. september utelukket Schröder totalt retorikk knyttet til menneskerettighetsspørsmål:

Failing to identify the human rights' issue as the fundamental reason for the changes made to German international and military policies after Kosovo in 1999 would not be so problematic were it not for the fact that the Chancellor has thrown additional variables into the equation: notions of an evolving German self-perception and the protection of national interests (ibid.: 15).

Her understreker Takle det jeg mener kan beskrives som en *diskursorden som entydig er basert på nasjonale interesser*.

Tekstens egen diskursive posisjon

Takle uttaler ikke eksplisitt at hun foretar en diskursanalyse. Dette kan likevel synes å være artikkelens gjennomgående og bærende metodiske tilnærming, hvilket kommer tydelig frem i de mange litteraturreferansene og noteapparatet som omhandler diskursanalyse. Dette forholdet gjør at også min diskursanalytiske tilnærming til teksten støttes, da Takles strukturering av tekstmaterialet ligger nært opp til min konstruksjon av diskursordener. Takles tekst fremstår som en akademisk og analytisk tekst fordi hun er tydelig på metode- og materialvalg for undersøkelsen. Videre presenterer hun klart sin analytiske bearbeiding av stoffet, noe som støttet en diskursanalytisk systematisering av artikkelens innhold.

5.1.2 Tysklands politiske egenforståelse

I det følgende anvender jeg en diskursiv tilnærming til artikkelen ”Normatively Disarmed, But Self-Confident. German foreign policy 20 years after reunification” (2011) av Gunther Hellmann. Forfatteren tar for seg ulike syn på Tysklands politiske egenforståelse som jeg gjennom nærlesing ser som tre diskursordener. Jeg har valgt å kalle dem *Bonn-epokens svekkede selvtillit*, *Berlin-epokens selvtillit* og *kritikk av Berlin-epokens selvtillit*. De to epokene henviser til to av de tre demokratiske periodene⁸ i Tysklands historie betegnet som Bonnrepublikken (1949-1990) og Berlinrepublikken (1990-).

Benevnelsene er valgt fordi Hellmann fremhever *selvtillit* som et hovedanliggende innen Tysklands politiske diskurs etter andre verdenskrig, der han viser til at: ”The term first

⁸ Den første epoken kalles Weimarrepublikken (1918-1933).

emerged at the centre of political discourse under the chancellorship of Gerhard Schröder, when he outlined the ‘*self-confidence* of a grown-up nation’ in his first state of the nation address” (Hellmann, 2011: 46-47, min kursivering). Følgelig har jeg valgt de ulike epokene han karakteriserer i forhold til begrepet selvtillit som utgangspunkt for å avgrense diskursordener.

Diskursorden karakterisert av Bonn-epokens svekkede selvtillit

Retorisk karakteriserer Hellmann epoken gjennom dens klare tale og sterke identifisering mot fortiden. Ord og uttrykk som “never again Weimar”, “culture of restraint” og “diffidence” går igjen, brukt for å legitimere at landet plasserte seg trygt på sidelinjen hva gjaldt militær maktbruk⁹ (Hellmann, 2011: 46; 49). ”The Bonn Republic had a clear idea of what they wanted to avoid. ‘Never again Weimar’ was their credo in the beginning” (ibid.: 46). Dette manifesterte seg i form av en sterk multilateralisme der europeisk utenrikspolitikk var tysk utenrikspolitikk og der landet aldri stod alene, men handlet sammen med sine europeiske allierte. *Nasjonale interesser* ble oppfattet synonymt med *europeiske interesser*. Den svekkede selvtilliten kom altså til kjenne gjennom en sterk orientering utad.

Daværende utenriksminister Joschka Fischer understreker diskursordenen gjennom sitt innlegg i avisen *Der Spiegel* i 1990 i forbindelse med tysk gjenforening. Fremtredende er at han ikke kastet seg på stemningsbølgen ”vi er ett folk” som skylte over landet, men lot sin tvil komme tydelig til uttrykk i det han var usikker på om tyskerne nå kunne begrense seg gjennom demokratiske midler sett i lys av deres utvilsomme styrke (Hellmann, 2011: 46). Selv utenriksministeren hadde begrenset tillit til sitt eget lands fremferd. Ut ifra disse beskrivelsene mener jeg en diskursorden preget av Bonn-epokens selvtillit kan konstrueres.

Diskursorden karakterisert av Berlin-epokens selvtillit

I løpet av tiden Fischer tjente som utenriksminister skulle hans ovennevnte synspunkt bli kraftig moderert. Da han i 2005 gikk av som utenriksminister uttrykte han glede over gjenforeningen og påpekte at landet var blitt et annet under den rødgrønne-regjeringen. Epokens selvtillit peker ikke lenger mot landets historie, men knyttes til en fremadskuende utenrikspolitisk strategi. Hellmann beskriver endringer under Bonn-epoken som at Tyskland ble ”a different country” som var ”more open, more free, and a *self-determined nation*”

⁹ I denne karakteristikken henviser Hellmann til et etablert synspunkt fremlagt av blant andre Ulrich Schlie, ”Deutsche Sicherheitspolitik in Fesseln?”, *Internationale Politik*, mai/juni 2010.

(Hellmann, 2011: 46, min kursivering). Disse endringene ser han i sammenheng med en voksende *bevissthet knyttet til makt* der Tyskland tar del i sikkerhets- og utenrikspolitiske anliggender internasjonalt. Ordet ”power” nevnes fremdeles ikke i fora som EU-3¹⁰ og P5 pluss Tyskland¹¹, men som Hellmann påpeker: ”when the federal government goes to Brussels and ’confidently’ defends German interests or explains its ’readiness to take up more responsibility’ internationally, it is clear to everyone that, at heart, they are talking about power” (ibid.: 47). Dette viser til en selvtillit som også innebærer et uuttalt maktaspekt. Dette poenget viser at det som *ikke* artikuleres klart, men ligger mellom linjene, også kan være med å bestemme innholdet i diskursordenen.

Hellmann hevder at sikkerhetspolitikken er blitt endret, der selve retningslinjene for det tyske forsvaret er omdefinert. Landets høyeste prioritet er ikke lenger ”the defence of the country”, men å garantere Tysklands ”capacity to act abroad”¹² (Hellmann, 2011: 51). Dette beskrives av Hellmann som ”the most fundamental paradigm-shift of foreign Bundeswehr operations” (2011: 51). Denne utvidete utenrikspolitiske strategien inngår i det jeg ser som konstituerende trekk i diskursordenen jeg har kalt Berlin-epokens selvtillit.

Kritikk av Berlin-epokens selvtillit

Hellmann viser til Jürgen Habermas’ kritiske beskrivelse av Tyskland i nåværende epoke, Berlin-epoken. Etter nærlesning av denne tekstsekvensen har jeg konstruert en tredje diskursorden som er karakterisert av kritikk av Berlin-epokens selvtillit. Habermas refererer til at selvforståelsen i det nåtidige Tyskland kan beskrives som en ”self-centered colossus in the middle of Europe” og videre at det har ”a self-absorbed and normatively bankrupt mentality” (Hellmann, 2011: 49). Kritikken av Berlin-epoken videreføres også ved at Habermas anklager tysk politisk egenforståelse i denne nåværende epoken gjennom å si at ”Germany is once again acting as a sovereign supremacy” (ibid.: 49). I denne sammenhengen fremholder Hellmann at Habermas understreker at ordbruk ikke bare handler om retorikk og stil, men også om substans og endring i politisk kurs i tysk utenrikspolitikk (Hellmann, 2011: 50). Dette er altså ikke kun en retorisk endring, men en substansiell innholdsendring. Fra Schröder ble forbundskansler har i følge Habermas en ”normativt avvæpnet generasjon” styrt landet, og han fastholder at dagens tyskere har mislyktes i å leve opp til originale håp om ”concerted action” og etterstrebing av ”the republican legacy on a European level” (ibid.: 49).

¹⁰ EU-3 er en uformell sammenslutning av Tyskland, Frankrike og Storbritannia.

¹¹ P5 pluss Tyskland er de fem faste medlemmene i FNs Sikkerhetsråd og Tyskland.

¹² Denne endringen fant sted i 2003 under Gerhard Schröder og hans rød-grønne regjering.

Disse forhold har dannet grunnlag for det jeg ser som en diskursorden preget av kritikk av Berlin-epokens selvtillit.

Tekstens egen diskursive posisjon

Gjennom artikkelen har jeg konstruert tre diskursordener og ser at Hellmanns egen plassering i forhold til tysk selvforståelse handler om en slags videreføring av Habermas' mer overordnede kritikk i retning av konkret politikk. Normativt sett omhandler denne at "strength" ikke lenger kan måles "by size, but on the power to shape" (Hellmann, 2001: 51). Hellmann viser her til at det er viktigere å overbevise enn å true, bedre å integrere enn å kommandere, og å vinne partnere heller enn å tøyse fiender¹³. Hellmann avslutter med å posisjonere seg her gjennom det følgende: "Germany should assert its new strength and confidence in such a direction" (loc.cit.).

5.2 Tysk deltakelse i Kosovo - politikerstemmer

I dette avsnittet presenteres politikerstemmer gjennom Joschka Fischers tale "Rede des Außenministers zum Natoeinsatz im Kosovo" (1999) og Inge Högers tale "Die Linke sagt Nein zur Bundeswehr im Kosovo" (2012). Gjennom nærlesing av tekstene vil det jeg ser som politikernes diskursive posisjoner danne grunnlag for å konstruere ulike diskursordener knyttet til Tysklands deltagelse i Kosovo-konflikten. Se oversikt i vedlegg, tabell 2.

5.2.1 Ansvarsretorikk som legitimerer militær intervensjon

Joschka Fischer var tysk utenriksminister og viseskansler fra 1998-2005 i Gerhard Schröders regjeringer. Fischer representerer partiet Bündnis 90/Die Grünen (fra nå av kalt Die Grünen), et parti med tradisjonelt sterke antimilitære holdninger der Fischer selv tidligere var aktiv i protestbevegelsen "68'erne". 13. mai 1999 holdt han en tale vedrørende NATO-innsatsen i Kosovo, "Rede des Außenministers zum Natoeinsatz im Kosovo" (1999) på et ekstraordinært landsmøte for partiet Die Grünen.

Diskursorden basert på ansvarsretorikk

Fischers tale omhandler problematikken rundt det å sende tyske soldater i krig, noe som på daværende tidspunkt ikke hadde skjedd siden andre verdenskrig. Fischer bruker

¹³ Fra statssekretær Wolfgang Ischingers tale til Russland 2. juli 2000.

gjennomgående en tydelig retorikk der han taler åpent, direkte og folkelig til sine partikolleger om dette vanskelige spørsmålet.

Die Grünen var opptatt av at diplomatiske midler skulle tas i bruk og mange var i mot Fischers militære posisjon. I denne sammenhengen fremhever Fisher i sin tale at han virkelig har prøvd å forhindre konflikten i Kosovo, nettopp gjennom diplomatiske midler: ”Ich habe alles getan was in meinen Kräften stand, um diese Konfrontation zu verhindern¹⁴” (Fischer, 1999: 3). Han belegger dette med å henvise til at han har diskutert 2,5 timer med Milošević der han *bønnfalt* ham om å innstille volden i Kosovo. Fischer understreker det vanskelige i situasjonen ved å vise til at Milošević har undertegnet 18 våpenhvileavtaler siden 1993, der kun den siste ble overholdt, hvilket har kostet hundretusener av mennesker livet, både i Bosnia-Herzegovina og de andre regionene. Videre påpeker han at 73 FN-resolusjoner er undertegnet, som inkluderer at Srebrenica ble beskyttelsessone, sammen med en rekke andre byer (ibid.: 4).

I talen understreker Fischer at han følger to grunnprinsipper: ”Nie wieder Krieg, nie wieder Auschwitz; nie wieder Völkermord, nie wieder Faschismus¹⁵” (Fischer, 1999: 3). Han utdyper med å si at for ham henger begge sammen og at dette er grunnen til at han ble med i partiet. På den annen side viser han til at diplomatiske midler, som den tyske opinionen foretrekker, er tatt i bruk og hevder at dette ikke lenger er hensiktsmessig for en løsning av Kosovo-konflikten. På denne bakgrunnen sier Fisher at han ikke i sine villeste drømmer hadde sett for seg at den rød-grønne koalisjonen skulle være med i krig. Men, i talen er det nettopp begrepet krig som blir brukt om det han mener er den nødvendige strategien i forhold til Kosovo. Fischer viser til at krigshandlingene går tilbake til 1992 og at de har kostet hundretusener av mennesker livet. Han viser til at da Die Grünen og SPD bestemte seg for å danne regjering, var de klar over at det tilspisset seg i forhold til arvefølgekrigen i Jugoslavia, og at de tok over styringsmakten på et vanskelig tidspunkt. Han fortsetter med å gjøre det klart at i denne situasjonen er ikke Die Grünen lenger et protestparti, men et regjeringsparti (Fischer, 1999: 2). Fisher hevder at denne endrede posisjonen, til tross for partiets anti-militære linje, gjør det nødvendig å ta et ansvar i Kosovo-konflikten med bruk av militære midler. *Ansvar* er et gjennomgående nøkkelbegrep i Fishers argumentasjon, og dette danner grunnlaget for at jeg hevder at talen kan karakteriseres som en diskursorden basert på ansvarsretorikk, med intensjon om å legitimere krigføring i Kosovo.

¹⁴ ”Jeg har gjort alt som stod i min makt for å forhindre denne konfrontasjonen” (min oversettelse).

¹⁵ ”Aldri igjen krig, aldri igjen Auschwitz; aldri igjen folkemord, aldri igjen fascisme (min oversettelse).

For å begrunne sitt strategiske valg fremholder Fisher også en historisk basert analyse av krigsårsakene. Han viser til at en arvefølgekrig startet i Slovenia og gikk videre til Kroatia, der målet var å samle alle serbere i én stat. Dette var dermed en krigserklæring mot de andre folkeslagene i daværende Jugoslavia. Dette betegnes som den storserbiske politikk som Milošević fulgte, og som ledet til den *blodige katastrofen* i Bosnia, som var et forsøkt *folkemord* på de bosniske muslimene (Fischer, 1999: 4). I denne sammenhengen hevder Fischer at med slutten på den kalde krigen har en etnisk krigføring og en nasjonalistisk politikk vendt tilbake, som han sier Europa ikke har *lov* til å akseptere (ibid.: 3). ”Das wird nicht das Europa sein, für das wir gekämpft haben¹⁶“ (ibid.: 4).

Fischer begrunner inntredenen i Kosovo med målsettingen om å oppnå en politisk løsning, ”eine politische Lösung zu erreichen” (Fischer, 1999: 5). Han sier videre at voldshandlinger finner sted som Tyskland ikke kan stå på sidelinjen og være vitne til. Diplomatiske midler er tatt i bruk uten hell, derfor anser han nå at inngripen i Kosovo er nødvendig for å kunne få til en varig fred i Sørøst-Europa. Fredsaspektet blir underbygget ved å henvise til Stabilitetspakten for det sørlige Balkan. Fisher hevder videre at dersom snarlig inngripen ikke finner sted vil varig *instabilitet, krig og undertrykkelse* være utfallet i hele denne regionen (ibid.: 5-6). Dette utfallet understrekes ved at Fisher sier det er en fare for at det kan skje det samme i flere regioner med mennesker uten våpenbeskyttelse, slik som med mennene i Srebrenica, som ”per dags dato ligger kaldt i massegraven” (ibid.: 4, min oversettelse). Gjennom denne argumentasjonen forsterker Fisher det jeg har kalt ansvarsretorikken ved bruk av begrunnelser bygd på moralsk ansvarstagen. Det moralske aspektet underbygges ved verdiladete ord. Dette gjelder også der Fisher sier at han må snakke *alvor* med sine partifeller, og han sier videre at det kan ikke være slik at vi som parti på den ene side beholder vår *gode fredspolitiske samvittighet*, mens det er fraksjonen og regjeringen som står ansvarlig for realitetene.

Retorikken blir også underbygd ved at Fisher trekker inn sin egen politiske posisjon i partiet Die Grünen. Han understreker at i lys av partikongressens forslag om innstilling av bombeangrep uten frist går han svekket ut av kongressen, men selv med et vedtak av forslaget vil han ikke sette det ut i livet. Igjen brukes ansvarsbegrepet for å få støtte til militærbruk i Kosovo, og her knyttes ansvarsbegrepet til begrepet *kraft* eller *styrke*, noe som også kan ses

¹⁶ ”Det vil ikke være det Europa som vi har kjempet for” (min oversettelse).

som et forsterkende retorisk grep: ”Was wir gemeinsam brauchen, ist die Kraft jetzt in der Verantwortung¹⁷“ (ibid.: 7).

Videre forsterker Fisher det jeg ser som hans diskursive posisjon ved å anvende følelsesladete beskrivelser av sitt forhold til Milošević. Han sier at skal han bebreide seg selv for noe, så er det for å ha undervurdert Milošević i hans brutalitet, radikalitet og handlekraft i den etniske krigen. Fischer karakteriserer Miloševićs politikk som forbrytersk: ”Ein ganzes Volk zum Kriegsziel zu nehmen, zu vertreiben durch Terror, durch Unterdrückung, durch Vergewaltigung, durch Ermordung und gleichzeitig die Nachbarstaaten zu destabilisieren, dies bezeichne ich als eine verbrecherische Politik, liebe Freundinnen und Freunde¹⁸“ (ibid.: 5).

Som foregående sitat viser, forsterker Fisher også sin retorikk ved å henvende seg direkte og personlig til sitt publikum, og han appellerer personlig til tilhørerne for å få politisk støtte. Fisher sier det gleder ham at partifellene vil beholde ham som utenriksminister og uttrykker seg som følger, gjennomgående ved bruk av henvendelsesformen *liebe Freundinnen und Freunde* (kjære venninner og venner): Jeg ber dere som utenriksminister, ”*liebe Freundinnen und Freunde*”, om at dere hjelper meg, gir meg støtte og ikke spenner bein på meg og at jeg går styrket ut fra denne partikongressen, for slik å kunne fortsette vår politikk (ibid.: 7, min oversettelse).

Han spør hvorfor hans partifeller vegrer seg for å ta denne debatten når de, med Fischers ord, tross alt anser seg selv for å være venstrepolitikere eller til og med venstreradikale. Fischer avviser kritikk og motargumenter fra sine partikolleger ved å kalle dem venner av freden, og påpeker at han hadde forventet at det da faktisk var fred de var interessert i.

Tekstens egen diskursive posisjon

Fishers tale plasserer seg tydelig innen det jeg har kalt en diskursorden basert på ansvarsretorikk. Talens diskursive posisjon er preget av Fishers daværende politiske rolle som utenriksminister og dreier seg i stor grad om det han fremholder som en *ansvarlig militær strategi* knyttet til Kosovo-konflikten. Ansvarsaspektet forankres både i en mål- og middelrasjonalitet der konsekvenser av ulike utenrikspolitiske strategier beskrives, og i en

¹⁷ ”Det vi i fellesskap trenger, er styrken nå i ansvaret” (min oversettelse).

¹⁸ ”Jeg anser det som en forbrytersk politikk, kjære venninner og venner, det å ta et helt folk som krigsmål, å fordribe dem gjennom terror, undertrykkelse, overgrep, mord, samtidig som nabostatene destabiliseres” (min oversettelse).

mer verdi- og normbasert rasjonalitet som forsterkes ved bruk av følelsesladete begreper og henvendelsesformer. Ved å lytte til Fishers tale, blir en også slått av hans ydmykhet overfor sine tilhørere, samt evne til å roe ned den urolige forsamlingen. Han skifter mellom et mildt og alvorlig toneleie, og bevarer fatningen når tilhørerne buer på han. Dette viser hvordan diskursive posisjoner kan underbygges med ikke-språklige aspekt som tonefall, mimikk og kroppsspråk.

5.2.2 Solidaritetsretorikk som avvisning av militær intervensjon

Inge Höger går på vegne av partiet Die Linke ut mot tysk deltakelse i militære operasjoner i Kosovo i sitt innlegg ”Die Linke sagt Nein zur Bundeswehr im Kosovo”, i den tyske Forbundsdagen 25.05.2012. Die Linke er et venstreorientert parti etablert 16. juni 2007 etter sammenslåingen av WASG (Wahlalternative Arbeit und Soziale Gerechtigkeit) og Linkspartei.PDS (Partei des Demokratischen Sozialismus). Sistnevnte parti sprang ut fra det tidligere DDR-partiet SED (Sozialistische Einheitspartei Deutschlands), mens WASG var en utbrytergruppe fra SPD (Die Sozialdemokratische Partei Deutschlands). Partiets mål er demokratisk sosialisme og partiet ser seg selv i tradisjon med arbeiderbevegelsen. Oppløsning av NATO, tilbaketrekning av tyske tropper fra utlandet, grunnlovsfestet minstelønn, forkortet arbeidstid uten tap av inntekt og gratis barnehage er andre punkter på partiets program (Taken & Simoleit, 2010). Ved Forbundsvalgvalget 27. september 2009 ble Die Linke fjerde største parti med en oppslutning på 11,9 prosent. Partiets demokratiske sosialisme preger Högers tale ved å fokusere på solidaritet med Kosovos innbyggere. Gjennom denne tilnærmingen til konflikten argumenterer Höger for å få en slutt på den militære intervensjonen i Kosovo.

Diskursorden basert på solidaritetsretorikk

Höger innleder talen med å si at hun nettopp er tilbake fra Chicago hvor hun har deltatt i protester mot NATO-toppmøtet¹⁹: ”Jeg håper forsamlingen har fått med seg at 20 000 mennesker demonstrerte mot NATOs krigspolitikk, blant dem flere veteraner. Det krever mot” (Höger, 2012: 21679, min oversettelse). Höger bruker her et retorisk grep ved å underbygge sine standpunkter gjennom utenlandske bevegelser basert på lignende ideologier

¹⁹ NATO-toppmøtet i Chicago, 20.-21. mai 2012. Temaer var smart defence, rakettforsvar og tilbaketrekning fra Afghanistan i 2014 og finansiering og opplæring i etterkant av dette. Alliansens egen forsvarsevne og omstilling ble diskutert i forbindelse med at ISAF og andre internasjonale NATO-ledede oppdrag nærmer seg slutten. Deltakelsen var den største noensinne på et NATO-toppmøte. Se NATOs egne sider for toppmøtet: http://www.nato.int/cps/en/natolive/events_84074.htm

som Die Linke forfekter. Videre setter Höger konflikten i Kosovo inn i Die Linkes mer overordnede utenrikspolitiske syn og hevder at innsatsen i Kosovo, på lik linje med andre NATO-ledede operasjoner, fremstilles som *menneskerettslige oppdrag* mens det i virkeligheten dreier seg om militær beskyttelse av *maktinteresser* fra europeiske og nordamerikanske *eliter* (ibid.: 21679-21680). Högers retorikk er i denne sammenhengen svært tydelig:

Der Einsatz in Kosovo wird wie viele Interventionen der NATO als Menschenrechtsmission dargestellt. In Wirklichkeit geht es um die militärische Absicherung der Machtinteressen von europäischen und nordamerikanischen Eliten. Dazu wird die Linke immer Nein sagen (Höger, 2012: 21679-21680).

Höger bygger i sterk grad sin argumentasjon med utgangspunkt i livsbetingelsene til folk som bor i Kosovo. Hun fremfører en solidaritetsretorikk som tar de invaderte menneskenes posisjon. Blant annet bruker hun følgende eksempel for å tydeliggjøre disse menneskene som *følende individer* med krav på respekt:

I Pristina hang det frem til for kort tid siden en plakat for FN-oppdraget UNMIK, der en hund og en katt klemmer hverandre. Under dette stod setningen: ”Når de kan det, hvorfor kan ikke også dere det?”. Menneskene i Kosovo ønsker ikke å sammenliknes med dyr. Jeg har forståelse for at de finner dette rasistisk (Höger, 2012: 21680, min oversettelse).

Höger mener at KFOR-innsatsen ikke kan ses uavhengig av den øvrige Balkan-politikken til det såkalte internasjonale fellesskap. Og igjen fremholder hun folket som bor i områdene ved å hevde at disse menneskene tviler på denne politikken, og det tvers over alle etnisitetene. Videre understreker Höger det etniske perspektivet ved å si at NATO og EU i flere år har sementert de etniske splittelsene på Balkan, også i Kosovo. Dermed spiller de opp til nasjonalistene, kanskje uten selv å være klar over det. De har dermed skapt en situasjon som *tilsynelatende* gjør KFOR-innsatsen nødvendig, men nettopp bare *tilsynelatende*; for spenningene i Kosovo blir ikke mindre. Militærmakt skaper ingen fred, verken i Mitrovica eller i Srebrenica, der ofrene må unngjelde som rettferdiggjørelse for NATO-kriger. ”Die

Toten würden sich im Grabe umdrehen, wenn sie wussten, dass in ihrem Namen Kriege stattfinden²⁰“ (ibid.: 21680).

Höger underbygger sine argumenter ved å vise til at hun har kontakt med menneskene i regionen som hun snakker om, og hun beskriver at hun merker at deres korruperte, nasjonalistiske eliter og Den europeiske union er to sider av samme sak. Hun fremholder at dette blir særlig tydelig når det gjelder privatisering av offentlig eiendom, der hun mener EU oppfordrer til salg av statlige bedrifter som så omsettes av lokale eliter. Igjen nevnes menneskene på Balkan, og hun sier at de som motsetter seg denne utviklingen, alltid vil ha støtten til die Linke (Höger, 2012: 21680). Dette synspunktet begrunnes av Höger ved å trekke inn lignende utviklingstendenser andre steder i verden og hun fremhever at partiet er mot privatisering overalt i verden. I følge Höger vil ikke et EU-medlemskap endre mye i Pristina dersom EU fortsetter å være som den er. Hun trekker frem Hellas som et eksempel på hvordan troikaen²¹ omgår periferien til EU, der hun sier at alt skal se demokratisk ut, mens det i virkeligheten er EU og Det internasjonale pengefondet (IMF) som bestemmer, der de lager retningslinjene for sosiale nedskjæringer og privatisering. I motsetning til disse utviklingstendensene peker Höger på at det også finnes gode nyheter som regjeringsbyttet i Frankrike og de positive meningsmålingene for virkelig venstreorienterte partier i Hellas og Nederland, noe som viser at et annerledes Europa er mulig (Höger, 2012: 21680).

I denne sammenhengen peker Höger på at i dette andre, solidariske Europa må naturligvis hele Balkan, inkludert Kosovo, ha sin plass.

Avslutningsvis understreker hun at den nåværende Balkanpolitikken og KFOR-oppdraget fører inn i en blindgate. Hun viser til at i begrunnelsen for regjeringsforslaget om fortsatt deltagelse i Kosovo snakkes det fremdeles om stabilitet. Men hun mener at det eneste forbundsregjeringen stabiliserer er krisen: ”Das Einzige, was die Bundesregierung dort stabilisiert, ist die Krise“ (ibid.). Avslutningsvis understreker Höger at dette er grunnen til at die Linke sier nei til *Bundeswehr* (det tyske militæret) i Kosovo.

Tekstens egen diskursive posisjon

Högers tale danner grunnlag for det jeg ser som en diskursorden basert på solidaritetsretorikk. Talen bærer preg av Högers og Die Linkes politiske ambisjon om endring i den nåværende tyske utenrikspolitikken, noe som tydelig formuleres: ”[...] ein anderes Europa (ist) möglich”

²⁰ De døde ville snudd seg i graven dersom de visste at kriger fant sted i deres navn (min oversettelse).

²¹ Her ment i betydningen EU-kommisjonen, Den europeiske sentralbanken og Det internasjonale pengefondet.

(Höger, 2012: 21680). Talen kan slik også forstås som en endringsorientert retorikk for å underbygge at politiske forhold ville blitt håndtert bedre om venstreorienterte partier fikk bestemme. Gjennomgående bruker Höger Kosovos befolkning og befolkningen på Balkan som utgangspunkt for å fremme sine solidariske holdninger, noe som forsterkes ved å beskrive kjennskap til menneskene saken omhandler og å gi følelsesladete eksempler.

5.3 Tysk deltakelse i Afghanistan - politikerstemmer

Etter nærlesning av Helmut Schmidts artikkel ”Was uns wirklich angeht – und was nicht. Afghanistan, Balkan, Afrika: Die militärischen Interventionen des Westens sind fragwürdig” (2008) og Ashraf Ghanis artikkel ”Afghanistan – Opportunities and Risks” (2010) presenteres disse to politikerstemmene i det følgende. Se oversikt i vedlegg, tabell 3.

5.3.1 Retorikk knyttet til avvisning av militær intervensjon

Tidligere forbundskansler Helmut Schmidt presenterte artikkelen “Was uns wirklich angeht – und was nicht. Afghanistan, Balkan, Afrika: Die militärischen Interventionen des Westens sind fragwürdig” i avisen Die Zeit 4. august 2008. Her viser han til at slutten på øst-vest konflikten med Sovjetunionens fall i 1991 åpnet for å intervensjon i andre deler av verden, der Sovjetunionen frem til da hadde vært en sperre. Slik den utenrikspolitiske situasjon var i 2008 setter han imidlertid spørsmålsteget ved vestlig militær intervensjon i ulike verdenshjørner, et standpunkt som også forfektes når det gjelder Afghanistan-krigen. Gjennom nærlesning av Schmidts tekst har jeg delt inn materialet i diskursive kategorier som jeg mener danner grunnlag for en diskursorden basert på det jeg har kalt avvisningsretorikk.

Diskursorden basert på avvisningsretorikk

Schmidt inntar en svært tydelig holdning når det gjelder NATOs utenrikspolitiske rolle og vektlegger at NATO er, og alltid har vært, en *forsvarsallianse*, ikke en allianse for omdannelse av verden (Schmidt, 2008: 2). Han viser til at tysk forsvar er trent og utstyrt til å skulle kunne forsvare *Tyskland* mot fiendtlige angrep, ikke for å sendes ut til andre verdensdeler. Ut i fra dette hevder han at Tyskland ikke skal medvirke som det han beskriver som ”et instrument for omdannelse av fremmede stater” (Schmidt, 2008: 2, min oversettelse). Schmidt mener at NATO etter 1991 mer enn noen gang nettopp har fungert som et slikt strategisk instrument for amerikanerne. Videre fremholder han at gjennom denne politikken

tar USA ved hjelp av NATO en ledende rolle i Europa. Å fremme menneskerettigheter brukes som grunn, men ved å se nærmere etter vises, i følge Schmidt, imperiale motiver (Schmidt, 2008: 3). Disse motivene knytter Schmidt til begrepet *opportunisme*: ”Insgesamt macht mir die Vielzahl der Interventionen den Eindruck eines weitgreifenden Opportunismus²²” (Schmidt, 2008: 1) Han redegjør for at begrepet opportunisme er ment å peke på en politikk der humanitære argumenter brukes som begrunnelse for intervensjoner som egentlig har politiske egeninteresser som hensikt.

Schmidt mener de humanitære argumentene forankres i solidaritetsperspektiver og et moralsk, transnasjonalt ansvar for å beskytte menneskeliv og menneskerettigheter. Og igjen fremhever han redselen for at dette er en humanitær retorikk som har forankring i realpolitikk, som i bunn og grunn handler om at stormaktene igangsetter intervensjoner der de får noe ut av det: ”Man interveniert dort, wo man glaubt, auf nicht allzu viel Widerstand zu stoßen²³” (Schmidt, 2008: 1). I denne sammenhengen hevder Schmidt at angående Kosovo og Bosnia var den største feilen at krigshandlingene ble fremstilt som en ”humanitär begründete Intervention” (ibid.: 4) når disse handlingene folkerettslig nettopp var et overtramp av FN-charteret. I tillegg fremhever Schmidt at tysk deltakelse representerte et brudd på to-pluss-fire avtalen, selve det folkerettslige grunnlaget for gjenforeningen av Tyskland. Han forsterker sin retorikk ved moralsk å ansvarliggjøre de delaktige for denne skampletten: ”Mit diesem Makel müssen alle Beteiligten leben“ (Schmidt, 2008: 4). I denne sammenhengen vedgår Schmidt at det finnes unntakstilfeller der suverenitetsprinsippet må brytes, men han understreker at dette prinsippet er respektert og forankret i FN-charteret, og advarer mot at unntaket blir til regelen.

Schmidt legger tysk historie på 1900-tallet til grunn for sitt utenrikspolitiske ståsted og understreker at tyskerne har god grunn til å være tilbakeholdne når det gjelder militære intervensjoner (Schmidt, 2008: 2). Igjen anvendes en tydelig retorikk for å underbygge at Vesten bør være forsiktige med militære intervensjoner, og viser også til den imperialistiske fortiden.

Schmidt er opptatt av at FN og Sikkerhetsrådet ikke kan påtvinge en stat til å delta i en militær intervensjon. Dette er et prinsipp som også gjelder i NATO. Men likevel legitimerte FNs Sikkerhetsråd intervensjonen i Afghanistan i 2001, med begrunnelser knyttet til al-Qaida hadde sine hovedbaser i landet. Schmidt kritiserer at amerikanerne var uforberedt på både Afghanistans topologi som innbefatter 3000 til 4000 meter høye fjell med dyptgående daler,

²² ”Totalt sett gir flertallet av intervensjonene meg inntrykk av en vidtrekkende opportunisme”, min oversettelse.

²³ ”Man intervensjonerer der hvor man ikke forventer altfor stor motstand”, min oversettelse.

og landets kultur med uoversiktlige og mangfoldige stammer. Han er også kritisk til at det ble foretatt for dårlige analyser når det gjaldt invasjonens omfang og tidsperspektiv. Schmidt mener at disse forholdene danner grunnlag for at kampene fortsetter uten at en kommer nærmere en løsning på konflikten; snarere stiger tallet på geriljagrupper og terrorister. Dette er ikke en uvanlig utvikling ifølge Schmidt som viser til Rwanda, Somalia og Burundi som eksempler på mislykkede intervensjoner.

Videre er Schmidt opptatt av at der motstand med militære midler finner sted, lider ofte sivilbefolkningen, og han mener Irak, Afghanistan og bombingene av Beograd er eksempler på dette (Schmidt, 2008: 3). Disse eksemplene ses sammen med det Schmidt beskriver som konflikter i verden som utenforstående stormakter ikke kan løse. Han peker imidlertid på at de løsbare problemene bør man løse om man er i stand til det, men ”de uløselige spørsmålene må vi med fatning la ligge” (Schmidt, 2008: 5, min oversettelse).

I beskrivelsen av situasjonen i 2008 da Schmidt publiserte artikkelen, påpeker han at al-Qaida for lengst har reist fra Afghanistan og over til Pakistan. Igjen bruker han opportunistaspektet, men her som et argument for *ikke* å intervensjonere. Dette fordi Pakistan har fem eller seks ganger så stor befolkning som Afghanistan og de innehar atomvåpen og raketter. Schmidt utdyper med at ingen med fornuften i behold i det hele tatt ville tenkt på å intervensjonere der (Schmidt, 2008: 4). Også med dette eksempelet underbygger Schmidt det han mener representerer intervensjonenes iboende mål-middel rasjonalitet bygd på egeninteresser. Han går så langt at han sier at ”flertallet av intervensjonene gir meg et inntrykk av en vidstrakt opportunistikk” (Schmidt, 2008: 1, min oversettelse). Schmidt er også opptatt av at intervensjonen i Afghanistan ikke har legitimitet hos den tyske befolkningen.

Gjennom Schmidts diskursive posisjon der intervensjoner kritiseres ut ifra flerfoldige aspekter, mener jeg hans ytringer danner en diskursorden basert på det jeg samler i betegnelsen avvisningsretorikk.

Tekstens egen diskursive posisjon

Når Schmidt viser til at hensikten med enkelte av intervensjonene som Vesten står bak egentlig handler om politiske egeninteresser, plasserer han seg innen en diskursiv posisjon som vektlegger det å avdekke en utenrikspolitisk mål-middelrasjonalitet. Han viser også at han er opptatt av språkbruk ved å understreke at humanitære og solidariske argumenter blir brukt for å dekke over intervensjonslandenes egentlige hensikt som handler om egen vinning.

Jeg har her brukt Takles (2002) konsekvenslogikk og hennes ”legitimation through outcome” som analytisk hjelp for å avgrense diskursordenen.

5.3.2 Mulighetsnarrativer knyttet til ISAFs virksomhet

Tidligere finansminister og presidentkandidat i Afghanistan, Ashraf Ghani, skisserer i artikkelen ”Afghanistan – Opportunities and Risks” (2010) to narrativer som beskriver ulike strategier for ISAFs virksomhet i Afghanistan. De ulike veivalg knyttes til den nye doktrinen COIN²⁴ med operasjoner essensielle for å sørge for sikkerhet fra Taliban og for å beseire al-Qaida (Bindenagel, 2010: 95). Ønsket er at motoffensivene kan bidra med å skape et miljø for et stabilt politisk og økonomisk system der både afghanske borgere og regionale aktører er del av løsningen.

Asle Toje forklarer et narrativ som ”en organisatorisk plan uttrykt i historieforn” (Toje, 2012: 110). Videre viser han til at narrativer gir uttrykk for ”kollektiv identitet, kommuniserer ideologi, gir foregangseksempler for atferd, begrunner handlinger og hjelper mottakeren å fortolke hendelser” (ibid.)

Planleggingsnarrativet – problemløsing som diskursorden

Artikkelforfatteren beskriver ISAFs årelange virksomhet som preget av planlegging etter vedtatte prosedyrer. Han hevder at ISAFs etablerte planleggingsvirksomhet ”applies established procedures to solve a problem [...] within an accepted framework” (Ghani, 2010: 15). Forfatteren ser dette i sammenheng med en strategi preget av *problemsolving*, der strategier utarbeides og iverksettes uten å ha kunnskap om det afghanske folk og landets historie. Ghani fremhever de historiske problemene og opptøyer knyttet til planleggingsstrategien der løsninger som verken er prøvd ut eller testet tas i bruk på problemer som ikke er analysert eller prioritert. Jeg mener denne retorikken kan sammenfattes i en diskursorden som bygger på Ghanis beskrivelse av planleggingsnarrativet. Denne diskursordenen forsterkes ytterligere gjennom følgende sitat: ”Too often, established bureaucratic procedures combined with improvisation by officials lacking shared vision, common frameworks, and continuity create misalignments between civilian and military goals, strategies, and tactics” (ibid.: 15-16).

²⁴ Counterinsurgency warfare betyr opprørsbekjempelse og er en viktig del av moderne (asymmetrisk) krigføring. COIN inkluderer strategier og taktikker for bekjempelse av væpnet motstand, eksemplvis gjennom spesialstyrker, overvåkning, forståelse av kultur, etikk, politikk, økonomi, samarbeid med sivilbefolkning og politi.

Ghani viser til general Stanley McChrystals²⁵ rapport som hevder at ISAF har fremstått som a "learning organisation" (Ghani, 2010: 15). Det henvises til læringsaspekter knyttet til begrepet "institutional design". I motsetning til denne tenkningen fremhever artikkelen en strategi der ISAF opererer planlagt etter vedtatte prosedyrer. Jeg mener disse argumentene etablerer en diskursorden som jeg knytter til artikkelens begrep *planning*, eller planlegging.

Designnarrativet – problem setting som diskursorden

Ghani fremholder et alternativ til den etablerte planleggingsstrategien fordi han mener det er behov for "a new narrative" fra internasjonalt hold, fra myndighetene i Afghanistan og særlig fra styresmaktene i USA "that secures the buy-in of their publics" (Ghani, 2010: 16). Det som er viktig er altså å selge det nye narrativet inn for det afghanske folket slik at endring finner sted sammen med dem og ikke over hodene på dem gjennom etablerte og tungroddede prosesser. Forfatteren knytter dette nye narrativet til begrepet "design" fordi design "inquires the nature of a problem", og han ser dette i sammenheng med en strategi der "framing the issue" og "problem setting" står i fokus (ibid.: 16). Ghani argumenterer for designstrategien og viser til at denne tilnærmingen har vært suksessrik under andre omstendigheter. Han trekker her frem afghansk entreprenørskap knyttet til blant annet finans, media, sport og utviklingsprogrammer for rurale områder. Ghani beskriver eksemplene som "successful institutional transformation", produkter av "a design approach" (ibid.: 17-18). Designstrategien som ligger i denne diskursordenen kontrasterer den ovenstående, i det den står for en ny organisatorisk læringsstrategi som ikke kun dreier seg om mål, midler og rasjonalitet. Ghani viser i denne sammenhengen til at tiden er moden for "[a] new narrative to capitalize on opportunities and avoid succumbing to constraints" (ibid.: 22).

Om ikke disse læringsprosessene får mulighet til å utvikle seg innenfor blant annet COIN er forfatteren redd planleggingsstrategiens voldsmønster kan føre til at ISAF bruker makt som undergraver dens kjerneprinsipper.

Tolkning

Ghani beskriver endringen fra en planleggingsstrategi til en designstrategi som et paradigmeskifte i organisatorisk tenkning. Diskursanalytisk kan en si at det gjennom det nye

²⁵ ISAF-kommandør fra 15. juni 2009-23. juni 2010.

designnarrativet fremtrer en konkurrerende diskursorden som utfordrer den etablerte doxaen, representert gjennom planleggingsnarrativet.

Ghani vektlegger også tidsaspektet knyttet til endring: ” [...] cultural change in hierarchical organizations is even more difficult and requires time to propagate through the ranks” (Ghani, 2010: 19-20). Artikkelforfatteren setter spørsmålsteget ved om USA vil sette av den nødvendige tiden for denne tiltrengte endringen av COIN til en organisatorisk kultur i ISAF. Læring, og det å inkludere folket i prosessen, er et viktig aspekt i denne tankegangen. Dersom det gjeldende planleggingsnarrativet får fortsette og den afghanske befolkningen ikke tas med i de nye prosessene, frykter Ghani at forholdet mellom befolkningen og de internasjonale styrkene vil endres betraktelig, i verste fall at det kan ”allow the insurgency to cast ISAF as oppressors rather than protectors of the population” (ibid.: 20).

Det jeg har sett som to diskursordener kan også illustreres slik Ghani fremstiller Robert Thompsons modell knyttet til kampen mellom *insurgency* og *counterinsurgency*, forstått som en måte å stoppe opprør via designtenkning (Ghani, 2010: 18):

Designstrategi: Legality + Construction + Results = Government

Planleggingsstrategi: Illegality + Destruction + Promises = Insurgency

Videre viser Ghani til mulighetene for USA som ligger i innføringen av COIN der de nå får sjansen til å utvide sitt engasjement ”by training Afghan forces to a deeper examination, strengthening, and reconciliation of the fundamental institutions of Afghan law and order” (Ghani, 2010: 19). Dette forutsetter at ISAF så vel som afghanske myndigheter forplikter seg.

Som jeg så vidt har vært inne på handler strategitenkningen som ligger under ”planning” om teknisk rasjonalitet der en har et mål og tar i bruk ulike midler for å oppnå dette. Den nye organisasjonstenkningen knyttet til ”design” er mer prosessuell og mer åpen når det gjelder å trekke inn ulike aktører for å få folket i tale og viktigst, få dem med på laget.

Tekstens egen diskursive posisjon

Jeg ser Ghanis artikkel som forankret i diskursordenen preget av designstrategi. Ghani selv fremhever et gjennomgående harmoniserende syn innen denne diskursordenen noe som kanskje kan forstås i lys av hans tidligere posisjon som finansminister og presidentkandidat. Selv bruker han metaforen at det er viktig å gå ”beyond the political theatre”. Kanskje burde artikkelforfatterens beskrivelse av designstrategiens muligheter vært fremstilt i dette politiske

teateret noe mer nyansert og åpen om Afghanistan-politikkens konfliktfylte virkelighet. Dette understrekes av følgende, noe forherligende sitat:

Political capital must therefore be created and spent through a process of calibration, innovation, and learning. The desire of the absolute majority of Afghan men and women to live in *peace* and *harmony*, and their will to create *better futures for their children*, should not be underestimated. In that *desire* and *will* lies the promise that opportunities can be converted into real gains (Ghani, 2010: 23, min kursivering).

5.4 Kosovo og Afghanistan - kommentarstemmer

I det videre følger en diskursanalytisk undersøkelse av det jeg har valgt å kalle kommentarstemmer til det øvrige materialet. Artikkelen “Germany and the Kosovo war: still a civilian power?” (2001) av Adrian Hyde-Price viser til tysk innsats i Kosovo, mens Phillippe Leymarie i sin artikkel spør ”Hva gjør Tyskland i Afghanistan?” (2011). Se oversikt i vedlegg, tabell 4.

5.4.1 Ulike rasjonalitetsformer som legitimeringsgrunnlag for tysk deltagelse i Kosovo-krigen

Adrian Hyde-Price innleder artikkelen “Germany and the Kosovo war: still a civilian power?” (2001) med å si at han i teksten vil vurdere motivene, betydningen og implikasjonene av Tysklands deltagelse i krigen i Kosovo i 1999. Forfatteren beskriver rammene for hendelsene som spesielle fordi dette var den første krigshandlingen den tyske hær deltok i etter andre verdenskrig. Videre fant deltagelsen sted under en rød-grønn regjering og den militære operasjonen ble iverksatt uten et legitimerende FN-mandat (Hyde-Price, 2001: 19). Det faktum at NATO var involvert i kraftige bombetokt mot en selvstendig stat i tiden det ble forberedt markering av alliansens 50-årsdag, igangsatte det Hyde-Price omtaler som ”considerable reflection in Germany” (Hyde-Price, 2001: 19). I den samme tidsperioden skulle dessuten flyttingen av regjeringens tilholdssted fra Bonn til Berlin markere det gjenforente Tysklands identitet. Dette førte til følgende overskrift i *Tageszeitung* 20. april 1999: ”Im Krieg beginnt die ’Berliner Republik²⁶”. Hyde-Price påpeker at disse omstendighetene synliggjorde alvorlige spørsmål knyttet til Tysklands rolle i et Europabilde under endring, samt spørsmål som omhandlet den videre retningen for Tysklands

²⁶ ”I krigen starter Berlin-republikken”, min oversettelse.

utenrikspolitik. Forfatteren trekker her frem at "it poses a question mark over Germany's status as a 'civilian power'" (Hyde-Price, 2001: 29). Jeg vil legge et diskursivt perspektiv på de vurderinger Hyde-Price foretar i artikkelen for å tydeliggjøre forfatterens retorikk, der ulike rasjonalitetsgrunnlag anvendes som legitimering for Tysklands deltagelse i Kosovo-krigen.

Diskursorden preget av internasjonal ansvarsrasjonalitet

Hyde-Price understreker at en sterk følelse av ansvar overfor Tysklands NATO-allierte også var motivasjon for landets deltagelse i krigen i Kosovo. Forfatteren hevder at tysk identitet og nasjonens rolle er intimt forbundet med multilateralisme og internasjonale avtaler. I denne sammenhengen forfektes det at en beslutning om ikke-intervensjon i Kosovo ville fått negative konsekvenser for landets internasjonale posisjon: " [...] foreign policy is constrained by international commitments to allies and partners. In the case of Kosovo, not to have participated in the NATO action would have fatally undermined the international position of the new government, precipitating a major political crisis" (Hyde-Price, 2001: 21).

Argumentasjonen som her føres danner grunnlag for det jeg ser som en diskursorden basert på internasjonal ansvarsrasjonalitet. Også innen denne diskursordenen fremtrer legitimeringsaspektet tydelig gjennom retorikken som anvendes.

Diskursorden preget av menneskerettslig rasjonalitet

I artikkelen fremhever Hyde-Price at underliggende overveielser for deltagelse i Kosovo-krigen i stor grad dreide seg om menneskerettighetsspørsmål. Dette forklares innenfor historiske rammer slik "hitlerisme" og Holocaust førte til at oppbyggingen av tysk identitet etter krigen ble konstruert rundt en avvisning av disse historiske hendelsene. Hyde-Price argumenterer for at deltagelsen i Kosovo også handlet om denne avstandstagen for denne gangen å gjøre det riktige:

Confronted by pictures of appalling human suffering, ethnic cleansing and Serbian atrocities, many Germans felt that "something must be done". The brutality of Serbian military and police units was widely equated with the ruthlessness of German military and special policy units in the Second World War, and this time most Germans wanted to be on the "right side" (ibid.: 22).

Gjennomgående er artikkelens retorikk knyttet til grunnleggende humane rettigheter, noe jeg har lagt til grunn for det jeg ser som en diskursorden basert på en menneskerettslig rasjonalitet.

Diskursorden preget av formålsrasjonalitet

Hyde-Price viser til at et argument som sjeldent ble offentlig fremsatt, men som var en del av legitimeringen for invasjonen i Kosovo, var redselen for at serbisk etnisk rensning ville føre til storstilt innvandring fra landet. Han henviser i denne sammenhengen til det han kaller grunnleggende spørsmål stilt av forsvarsminister Rudolf Scharping: "Do we deal with force, murder and expulsion by tackling these problems at their source? Or do we watch passively and wait until their consequences come home to us?" (Hyde-Price, 2001: 22).

Retorikken som her er brukt bygger på en realpolitisk mål-middel-rasjonalitet som jeg mener konstituerer en diskursorden preget av formålsrasjonalitet.

Diskursorden preget av regel(u)bundethet

Tysklands forhold til FNs verdenserklæring om menneskerettigheter drøftes i artikkelen. For Kosovo stod valget mellom en streng fortolkning av charterets innhold som sier at en ikke skal intervensjon i en selvstendig stat, eller det å forebygge menneskelige lidelser. Stilt overfor disse to valgene legitimerer Hyde-Price Tysklands intervensjon i Kosovo ved å "omdefinere" charterets mandat gjennom en retorikk som gir menneskerettighetsspørsmål primat:

When a state violates its fundamental duty towards its citizens, namely to defend the life and freedoms of its citizens, it loses its right to sovereignty. Military measures aimed at preventing severe human rights violations are therefore fully in accord with the humanitarian norms of the UN, even in the absence of a Security Council resolution (ibid.: 23).

I tillegg viser forfatteren til Reinhard Klimmt, SPD ministerpresident i Saarland, som hevdet at selv om NATOs intervensjon manglet legitimering gjennom internasjonalt lovverk, var Kosovo-intervensjonen i samsvar med "the 'spirit of international law'" (Hyde-Price, 2001: 23).

Diskursorden preget av internasjonal samarbeidsrasjonalitet

I artikkelen fremhever Hyde-Price at en nøkkelutfordring for Tysklands diplomati i forbindelse med Kosovo-krigen var å få både FN og Russland involvert i forhandlinger om en

slutt på krigen, fordi ”they did not want the Kosovo War to undermine cooperative security relationship with Moscow, which remain a key aim of German foreign policy” (Hyde-Price, 2001: 28). Tyske politikere arbeidet aktivt for et russisk samarbeid gjennom skytteldiplomati som Hyde-Price omtaler som følgende:

All through April and May, a steady stream of German diplomats and political leaders travelled to Moscow to encourage the Russian government to play a positive role in the conflict. The German government also encouraged the Americans to intensify their dialogue with Moscow (Hyde-Price, 2001: 28.).

Forfatteren beskriver at vektleggingen på de internasjonale samarbeidsrelasjonene viste seg å være vellykket, hvilket blant annet førte til at det på G8-møtet i Bonn 5. mai ble enighet om ”a set of ‘principles’ [...] for ending the conflict” (Hyde-Price, 2001: 28). Hyde-Price mener at Tysklands bestrebelse på denne samarbeidsstrategien har ført til mer positive relasjoner med landets nøkkelallierte på lang sikt. Denne strategien, og måten Tyskland deltok i Kosovo-krigen på, brukes av Hyde-Price som et legitimeringsgrunnlag for en endring i militær maktbruk gjennom en diskursorden jeg mener bygger på en internasjonal samarbeidsrasjonalitet, noe følgende sitat illustrerer:

Bundeswehr participation in the Kosovo operation demonstrates that united Germany has overcome its earlier reservations and is now politically willing and constitutionally able to join its allies in military crisis management. This will certainly make Germany an even more important partner for the USA, particularly in the context of NATO’s New Strategic Concept (Hyde-Price, 2001: 28).

Tekstens egen diskursive posisjon

Innledningsvis nevnte jeg at Hyde-Price bygger sin retorikk på ulike rasjonalitetsformer som et legitimeringsgrunnlag for Tysklands deltagelse i krigen i Kosovo. Gjennom de ulike diskursordenene jeg har presentert er påstanden underbygget. Forfatterens affektivt ladete begrepsbruk tydeliggjør legitimeringsintensjonen, noe følgende sitat gir eksempler på: ”Fischers’s energetic and constructive diplomacy during the course of the war certainly won him many plaudits and underlined his statesmanlike qualities” (Hyde-Price, 2001: 24). Og i forhold til den offentlige debatten knyttet til krigen i Kosovo sies det: ”The German debate demonstrated a maturity and seriousness found in very few other countries” (ibid.: 31). Videre

synliggjør Hyde-Price artikkelens diskursive posisjonering i følgende eksempel, der ordet ”war” settes i anførselstegn i tillegg til normative beskrivelser, når det gjelder det tidligere partiet PDS (Partei des Demokratischen Sozialismus) sin kritikk av Kosovo-krigen:

It argued that the ‘war’ against Yugoslavia violated international law, and was an act of aggression by NATO, led by the USA, against a sovereign state. Given their early reticence to condemn Serbian ethnic cleansing, and their support for national liberation struggles, their pacifist stance was not entirely credible (ibid.: 26).

Jeg vil i tillegg hevde at forfatterens bruk av Rudolf Scharpings uttalelser underbygger en oss-og-de-andre holdning slik det fremsettes uimotsagt i en tekst som støtter den iverksatte tyske utenrikspolitikken når det gjelder krigen i Kosovo.

5.4.2 Tonivåretorikk knyttet til ISAFs virksomhet i Afghanistan

Reportasjen ”Hva gjør Tyskland i Afghanistan?” (2011) av frilansjournalist Phillippe Leymarie i *Le Monde diplomatique*, beskriver det jeg ser som to ulike retoriske representasjoner av den tyske deltakelsen i ISAFs virksomhet i Afghanistan. I reportasjen konkretiseres beskrivelsene blant annet gjennom den såkalte Kunduz-skandalen fra 4. september 2009, da en oberst i de tyske ISAF-styrkene gav ordre om at NATO-fly skulle bombe to kaprede tankbiler. I angrepet ble 142 afghanere drept, de fleste av dem sivile. Etter denne hendelsen ble det igangsatt en parlamentarisk granskning som førte til at forsvarsministeren, viseforsvarsministeren og hær sjefen gikk av (Leymarie, 2011: 16). Leymarie viser til at denne hendelsen er ”første gang siden andre verdenskrig at så mange mennesker er drept med den tyske hærens medvirkning” (ibid.: 16). På bakgrunn av reportasjens fremstilling av ISAFs engasjement i Afghanistan mener jeg å kunne utlede to kontrasterende diskursordener knyttet til denne virksomheten.

Nøytralitetsretorisk diskursorden

Leymarie beskriver hvordan Tysklands politiske ledelse har bestrebet seg på å fremstille landets deltakelse i ISAF som utviklingshjelp med væpnet beskyttelse, som ”en humanitær og idealistisk innsats som overhodet ikke handlet om å slå ned opprør, men om å etablere demokrati etter vestlig modell, kvinnefrigjøring, skolegang for jenter og så videre” (Leymarie, 2011: 16). Denne retorikken knyttes til en tradisjon der det ”tyske forsvaret ble etablert med

demokratiske og pasifistiske ideer i høysetet” (ibid.: 17). Den tyske hær har arbeidet for gradvis aksept for militære oppdrag utenfor NATOs naturlige intervensjonsområder og har innenfor en humanitær ramme deltatt i medisinske oppdrag i henholdsvis Kambodsja (1993) og Somalia (1994). Leymarie viser til at den virkelige overgangen i deltakelsens art skjedde da Tyskland gikk i mot Serbia i Kosovo-krigen, en avgjørelse tatt under forbundskansler Gerhard Schröder. Med opprettelsen av ISAF i 2001 har Tyskland etter 11. september 2001 deltatt på USAs side i ”krigen mot terror” (ibid.: 17).

I følge reportasjen beskrev den tyske regjeringen, før Kunduz-skandalen, deltakelsen mer positiv i Afghanistan enn virkeligheten skulle tilsi. Leymarie henviser til Afghanistan-ekspert Citah Maass fra *Deutsches Institut für Internationale Politik und Sicherheit* som var på offisielt oppdrag i Afghanistan da bombingene i Kunduz skjedde. I denne forbindelse hevder hun at ”krigen ble skjult bak et humanitært forheng” (Leymarie, 2011: 16). Videre oppgir Maass at den tyske regjeringen ”beskrev situasjonen i diplomatiske ordelag uten for mange detaljer” (ibid.: 16). Samtidig med disse utsagnene fastholder forbundskansler Merkel at ”i Afghanistan kjemper vi for Tysklands sikkerhet og for menneskerettighetene” (ibid.: 17). Et bilde av Tyskland som ”pasifistisk, gjenoppbyggende og humanitært” (ibid.: 17) har blitt fremstilt de siste årene. Det er denne form for retorikk jeg har valgt å kalle nøytralitetsretorikken. Dette konstituerer en diskursorden basert på nøytralitetsbegrepets innhold og ideologi når det gjelder Tysklands deltakelse i Afghanistan-konflikten.

Krigsretorisk diskursorden

Leymarie viser til ISAFs intensjoner om stabilisering i Afghanistan, men at 2010 derimot ble det mest voldelige og blodige året siden styrkene ble opprettet i 2003. En viktig overgang fra nøytralitetsretorikken inntraff i april 2010 da Angela Merkel for første gang som rikskansler måtte ta i mot sju hjemsendte kister med tyske falne soldater. Merkel måtte i denne sammenhengen motvillig uttale det tidligere bannlyste ordet *krig*. I et intervju om Afghanistan med en tysk offiser²⁷ viser Leymarie til uttalelser fra offiseren om at han ”forholder seg til en krig som nå kalles ved sitt rette navn” der det er ”viktig å få aksept blant politikerne og i opinionen for ’et adekvat nivå på voldsbruken’” (Leymarie, 2011: 17). Videre understreker offiseren at tyske soldater i Afghanistan ”har det beste utstyret som er å oppdrive” og at ”Bundeswehr er en fullverdig aktør i operasjonene” (ibid.: 17).

²⁷ Offiseren ønsket ikke å bli navngitt.

Leymarie viser til et eksempel der tidligere president Horst Köhler, etter å ha besøkt tyske tropper i Afghanistan i 2010, uttalte at også Tyskland måtte ”forsvare sine interesser og handelsruter med militær makt” (Leymarie, 2011: 17). Dette tydeliggjør det jeg her har valgt å kalle krigsretorikk. Etter sjokket disse uttalelsene gav i opinionen og gjennom forsvarsminister Gutenbergs gjensvar om at ”økonomiske interesser er ikke en begrunnelse for innsatsen i Afghanistan” valgte president Köhler å gå av (ibid.: 17).

Jeg har gjennom eksempler fra Leymaries reportasje vist til det jeg har benevnt krigsretorikken. Jeg mener denne retorikken konstituerer en diskursorden sentrert rundt krigsbegrepets innhold og ideologi når det gjelder tysk virksomhet i ISAF i Afghanistan.

Tekstens egen diskursive posisjon

Leymaries egen tekst plasserer seg utenfor både nøytralitets- og krigsretorikken og legger opp til en diskursorden som preges av et analytisk blikk der ”gapet mellom de offisielle målsettingene og den faktiske virkeligheten i Afghanistan” gjennomgående påpekes, og slik fremtrer en iboende ideologi der målet er Tysklands raske tilbaketrekning fra Afghanistan-konflikten (Leymarie, 2011: 16). Reportasjens avsluttende kommentar, basert på Maass’ uttalelse, underbygger en slik diskursorden: ”Man kan ikke krige i Afghanistan bare for å glede USA og henvise til NATOs solidaritetsklausul etter angrepet på tvillingtårnene i New York. Det finnes ingen tvingende nødvendig grunn til at en tysker skal ’dø for Afghanistan’” (ibid.: 17).

6 Drøfting

De sterke og viktige ordene av poeten og filosofen George Santayana, ”The one who does not remember history is bound to live through it again”, er å finne i den tidligere konsentrasjonsleiren Auschwitz i Polen og representerer tanker som kan ha lagt føringer for tysk utenrikspolitikk under den kalde krigen og inn i nyere tid. Analysen jeg har gjort av tekstene søker nettopp å avdekke meninger og ytringer som del av en historisk og politisk prosess hvor jeg som forfatterne av boka *Tekst og historie* ser både ”historie som *Geschehen* – eller også, tekstenes karakter av å være *begivenheter*, innskrevet i alltid løpende historiske prosesser, i komplekse serier av forutsetninger og konsekvenser” (Asdal et. al.: 2008: 17). I denne avsluttende delen av oppgaven følger en drøfting og tolkning av tekstene som ligger til grunn for den diskursanalytiske undersøkelsen, der disse ses i sammenheng med den kontekstualiserende litteraturen og problemstillingen.

6.1 Utviklingstendenser og motsetningsforhold – tysk deltakelse i Kosovo og Afghanistan

Den kontekstualiserende litteraturen gir både historiske og teoretisk overordnede linjer i materialet, og sier noe om utviklingstendenser i Tysklands deltakelse i Kosovo og Afghanistan. Gjennom bruk av diskursanalyse og nærlesing av utvalgte tekster nyanseres motsetningsforholdene som finnes i disse politiske konfliktene, ved at ulike diskursive posisjoner som jeg utleder av tekstene tydeliggjør dilemmaer. Akademikerstemmene, Takle (2002) og Hellmann (2011), rammesetter de andre tekstene der jeg ved nærlesing av deres egne tekster får begreper som verktøy til å benytte på de andre tekstene. Eksempelvis har jeg gjort dette i analysen av Fischer (1999) der jeg peker på verdi- og normbegrep. Som nevnt under analysen av Takles tekst anvender hun også en diskursanalytisk tilnærming gjennom beskrivelsen av rasjonalitetsformer og logikker, og hennes strukturering av tekstmaterialet har støttet mitt arbeid med konstruksjonen av diskursordener. Det at Takle viser til at politisk argumentasjon ofte innebærer *ulike rasjonaliteter*, eller som hun skriver ”mixed forms of rationality”, der det samtidig er mulig å beskrive ”which logic dominates a given situation”, har også underbygget min diskursanalytiske tilnærming. Dette perspektivet understrekes på følgende måte av Winther Jørgensen og Phillips: ”Der er alltid flere og modstridende diskurser på spil” (Winther Jørgensen & Phillips, 1999: 53).

Å ta i bruk akademikerstemmer i undersøkelsen var en bevisst strategi ettersom forskere og akademikere er med på å forme og utvikle den politiske og meningsbærende diskursen. Videre er det ofte basert på deres egne undersøkelser at politikere og journalister gjør sine analyser.

Et skifte fant sted i tysk utenriks- og sikkerhetspolitikk med Tysklands deltakelse i Kosovo-krigen, der en endring i grunnloven muliggjorde tysk deltakelse i intervensjoner utenfor NATO-området. Som blant annet Maull (2006) og Johansen (2002) viser til i den empiriske bakgrunnen, markerte terroraksjonen 11. september 2001 enda et skifte, både i stemning og innsatsvilje. Retorikken på dette området viser til solidaritet med USA som stort nok legitimeringsgrunnlag i begynnelsen, men da det ble tydelig at Tyskland faktisk var i krig ble stemningen en ganske annen. Takle viser at det var en helt ny retorikk i tysk utenriks- og sikkerhetspolitikk å eksplisitt ta opp deltakelse i internasjonale militæroperasjoner. Dette er en svært viktig utviklingstendens som står i motsetning til retorikken under den kalde krigen, der spørsmålet om tysk militær deltakelse i internasjonale operasjoner ikke en gang ble nevnt. Drøftingen er strukturert rundt noen kjernebegrep som jeg mener er vesentlige i disse utviklingstendensene, henholdsvis makt og ansvar, identitet og interesser, språk og endring.

6.1.1 Makt og ansvar

Mayer viser til at etter år med såkalt sjekkheftediplomati der tyskerne betalte seg ut av deltakelse i militære operasjoner, ble landets selverklærte *Verantwortung* (ansvar) etter Det tredje rikets fall hentydet å være en *Verpflichtung* (forpliktelse) til å intervensjonere mot folkemordene på Balkan. Først etter at den tyske forfatningsdomstolen i 1994 avsa kjennelse om at tysk innsats utenfor NATO-området ikke var grunnlovsstridig, kunne tyske soldater bidra i Kosovo-krigen (Mayer, 2010: 279). Med intervensjonen i Kosovo i 1999 var det første gang siden andre verdenskrig at tyske styrker ble sendt i kamp, riktignok med massiv motstand fra befolkningen.

I sitatet i oppgavens innledning viser Katzenstein til at tyskerne har utelatt *makt* fra sitt politiske vokabular og at de snakker et politisk språk basert på *politisk ansvar* istedenfor (Katzenstein, 1997: 2). Dette er viktige begrep for Tysklands utvikling på den internasjonale scene, der en tydelig utvikling har funnet sted. Fischer snakket i 1999 om tysk *ansvar* der ansvarsretorikken står i et tydelig motsetningsforhold til retorikken Höger tar i bruk i dag, i det hun presenterer et motsatt standpunkt: solidaritetsretorikk bygd på livsbetingelsene til Kosovos befolkning. I dette ligger det at vestlige stater bør tenke seg om før de intervensjoner

og først se an hva som faktisk er til disse befolkningenes beste. Egeninteresser ligger ofte til grunn, skjult bak en retorikk preget av humanitære begrunnelser. Dette gjelder ikke kun Tyskland, men også resten av de vestlige sikkerhetsstrukturene landet er tilknyttet. Det er altså et tydelig motsetningsforhold mellom disse diskursordenene.

Gjennom nærlesning av Högers tale viser jeg i tillegg at maktmotstanden er aktuell også i dag. Höger ser Kosovo-intervensjonen og liknende intervensjoner som måter for eliter i Europa og Nord-Amerika å sikre egne maktinteresser. Dette er noe hun og hennes parti tar avstand fra, og hun viser til at forandring er mulig ved å peke på regjeringsendringen i Frankrike, og gode resultater på meningsmålinger for venstrepartier i Hellas og Nederland. Et *annerledes, solidarisk* Europa er mulig.

Takle viser til at en annen type solidaritet kan ligge bak, nemlig solidaritet til EU og NATO ved intervensjoner. Schmidt viser til Afghanistan og at Tyskland har best av å holde seg utenfor slik inngripen og at solidaritet til USA ikke er god nok grunn alene for militær deltakelse. Han hevder at NATO er og alltid har vært en *forsvarsallianse*, og ikke en allianse for omdannelse av verden. Videre sier mener Schmidt at NATO nærmest har blitt et strategisk instrument for amerikanerne. Leymarie rammesetter disse diskursordenene i det jeg ser som tekstens egne diskursive posisjon, gjennom følgende sitat: ”Det finnes ingen tvingende nødvendig grunn til at en tysker skal ’dø for Afghanistan’” (Leymarie, 2011: 17).

Gjennom nærlesning av Hyde-Price (2001) sin artikkel finner jeg det jeg ser som ulike rasjonalitetsformer som legitimeringsgrunnlag for den tyske deltakelsen i krigen i Kosovo. Disse har jeg konstruert som ulike diskursordener. Innenfor diskursordenen jeg ser som preget av internasjonal ansvarsrasjonalitet, legitimeres tysk inngripen også her gjennom å vise til et ansvar overfor sine NATO-allierte. Det jeg gjennom analyse ser som en ansvarsretorikk hos Fischer, bruker dels samme argumentasjon. En mål-middelrasjonalitet og en mer verdi- og normbasert rasjonalitet forankrer ansvarsaspektet hos Fischer. Han viser til at han aldri vil se et nytt Auschwitz og knytter retorikken til et ansvar for grunnleggende menneskerettigheter. Dette skriver seg inn i Takles historiske inndeling, der hun viser til at menneskerettigheter stod sentralt i debatten om tysk forsvarsstruktur etter intervensjonen i Kosovo i 1999. Jeg har konstruert en diskursorden preget av menneskerettslig rasjonalitet hos Hyde-Price, der en retorikk knyttet til grunnleggende humane rettigheter er gjennomgående i artikkelen.

I Höger, Schmidt og Ghanis tekster inngår elementer som forståelse av folk, språk og geografiske betingelser for intervensjon, hvilket ikke er med i Fischers tale, der ansvarsretorikk er lagt til grunn. Dette er en klar utviklingstendens fra tiden krigen ble startet

og viser et motsetningsforhold mellom disse politiske stemmene. Det samme blir tydelig gjennom nærlesing av Ghani, som tar inn andre aspekter enn det som er fremtredende i den kontekstuelle litteraturen. Jeg har kategorisert diskursordenene rundt mulighetsnarrativer knyttet til ISAFs virksomhet, og konstruert disse som to diskursordener. Jeg ser Ghanis tekst som relevant for Tysklands posisjonering i diskursene knyttet til deltakelse i Afghanistan. Det er gjennom ISAF at tyskerne er deltakende, og ISAFs virksomhet har legitimerende, eventuelt ikke-legitimerende, påvirkning på tysk politikk, så vel som på den krigsskeptiske opinionen. Planleggingsstrategien Ghani skriver at ISAF har fulgt, kan ha vært en medvirkende årsak til negativiteten i den tyske befolkningen vedrørende intervensjonen i Afghanistan. Her viser Ghani til løsninger som tas i bruk som verken er prøvd ut eller testet på problemer som ikke er analysert eller prioritert. Dette ses innenfor diskursordenen jeg baserer på *problemsolving*.

Behovet for å få med befolkningen presenteres i det jeg ser som en diskursorden basert på *problem setting*. Her skal endring finne sted sammen med befolkningen og ikke over hodene på dem. Strategitenkningen som ligger under ”planning” handler altså om teknisk rasjonalitet der en har et mål og tar i bruk ulike midler for å oppnå dette. Den nye organisasjonstenkningen knyttet til ”design” er mer prosessuell og mer åpen når det gjelder å trekke inn ulike aktører for å få folket i tale og viktigst; få dem med på laget.

I sin tale trekker Fischer frem Auschwitz noe jeg mener støtter opp om ansvarsretorikken og det tyske ansvar for militær intervensjon. Et nærliggende spørsmål i den politiske debatten er om Tyskland er en spesiell aktør som stiller med et annet utgangspunkt enn andre land i Europa. Det opplagte svaret er ja, men dersom ytre så vel som indre faktorer tas med i betraktningen er det ikke sikkert at svaret er like entydig. Fra ønsket om å holde landet nede på dette området, stilles det i dag krav til Tyskland om å påta seg en sterkere maktpolitisk rolle. Det hevdes internasjonalt at Tyskland igjen er en normal aktør der en ny fremtidsrettet generasjon bebor landet. Spørsmålet blir snarere hvorvidt en normalisering får lov til å inntreffe. Eksempelvis tok det ikke lang tid før Hellas trakk paralleller til nazismen, da Tyskland som økonomisk stormakt tok lederrollen under den økonomiske krisen og fremmet upopulære innstramningstiltak. Forbundskansler Angela Merkel ble fremstilt i naziuniform på greske propagandaplakater. Eksempel fra Libya er også betegnende der Tysklands salg av teknikk til landet for produksjon av giftgass ble kalt ”Auschwitz in the Sand”. Balansegangen er hårfin, og andre stater roper raskt varsku dersom de føler at tysk makt blir for stor. Schmidt (2008) peker på manglende legitimitet hos den tyske befolkningen for intervensjonen i Afghanistan noe som kan knyttes til den vanskelige balansegangen. Kate

Connolly i The Guardian opplyser om at så mange som 80 prosent av tyskerne er i mot oppdraget i Afghanistan. Hun viser til Oskar Lafontaine, tidligere leder av Die Linke²⁸ og tidligere føderal finansminister for SPD²⁹, som uttrykker at flertallet av folket er i mot krigen, grunnet “our own appalling experiences in two world wars” (Connolly, 2009).

Hellmann (2011) setter søkelyset på at ordet *makt* fremdeles ikke brukes i noen av de tre diskursordenene som jeg har konstruert på bakgrunn av hans artikkel. I stedet brukes betegnelser som at Tyskland ”forsvarer egne interesser” eller at landet er klare til å ”ta mer ansvar internasjonalt”, der det er tydelig at de egentlig snakker om makt. Dette er et poeng som igjen medvirker til å understreke at også det *uuttalte* bidrar til å konstituere diskursordener.

Matlary viser til en vegring mot å snakke om krigføring og sikkerhetspolitikk knyttet til Afghanistan også her i Norge. Hun skriver at sivile faktorer foretrekkes, der det til en viss grad fornektes ”at ISAF er med i en COIN (asymmetrisk krigføring), som er tilfellet fra 2006. Krigføring, altså COIN, er problematisk både for den politiske venstresiden og for ’fredsnasjonen’ Norge” (ibid.: 196-197). Dette fører til en rekke forståelser og meninger rundt krigen, og Matlary viser til at “[...] virkelighetsbeskrivelsen av hva som foregår i Afghanistan ser ut til å kunne varieres i det uendelige” (2012: 197). Dette blir tydelig gjennom nærlesing av Leymarie (2011) der jeg har delt teksten inn etter en tonivåretorikk. Diskursordenen jeg har kalt nøytralitetsretorikk står i mot en krigsretorisk diskursorden, og viser til en retorikk som fremmer menneskerettigheter og vektlegger humanitære motiver for intervensjonen i Afghanistan. Før Kunduz-skandalen ble tysk deltakelse i Afghanistan fremstilt som en ”humanitær og idealistisk innsats” (Leymarie, 2011: 16) og Tyskland som ”pasifistisk, gjenoppbyggende og humanitært” (ibid: 17). Leymarie beskriver at krigen ble dekket over av humanitære motiver. Her plasserer også Schmidt seg i det han viser til at de humanitære argumentene er forankret i solidaritetsperspektiver og et moralsk, transnasjonalt ansvar for å beskytte menneskeliv og menneskerettigheter. I nøytralitetsretorikken inngår forbundskansler Angela Merkel i det hun fastholdt at menneskerettigheter og Tysklands sikkerhet var hva de kjempet for i Afghanistan. Den krigsretoriske diskursorden utgjør et viktig skifte, nærmest et *point of no return*, der Merkel tok i bruk ordet *krig*. Menneskerettslig og humanitær intervensjon står dermed i kontrast til krigføring, egne interesser og egen sikkerhet. Gjennom

²⁸ Fra opprettelsen av Die Linke i 2007 og frem til 2010.

²⁹ Føderal finansminister under Schröder I-regjeringen fra 1998-1999. Tilhørte venstrefløyen av SPD, der Schröder stod til høyre og Lafontaine gikk av i protest fordi han var uenig i politikken. Medlem av utbryterpartiet WASG fra 2005, og leder for Die Linke fra opprettelsen i 2007 ved sammenslåingen av WASG og Linkspartei.PDS.

konstruksjon av diskursordener blir slike motsetningsforhold tydeligere og mer systematiserte. Inngripenen i både Kosovo og Afghanistan startet under påskudd av menneskerettslig intervensjon, men retorikken og meningene knyttet til debatten har gått i retning av at det er krigføring som finner sted og som Schmidt sier; egeninteresser og imperiale motiver.

6.1.2 Identitet og interesser

Under diskursordenen i Hellmanns artikkel som jeg karakteriserer som Bonn-epokens svekkede selvtillit, står nasjonale interesser nærmest synonymt med europeiske interesser. Dette støttes av Bendix, som viser til at kompromisser og samarbeid kjennetegner tysk politikk, det være seg innen- og utenrikspolitisk så vel som i samarbeidet med EU (Bendix, 2007: 10). Dette passer inn med Takles formålslogikk og diskursordenene jeg etablerte knyttet til identitet og nasjonale interesser. Dette kan også overføres til eksempelet med Tysklands salg av teknikk til produksjon av masseødeleggelsesvåpen til Libya. Paralleller ble dratt til Auschwitz, noe tyskerne så absolutt ikke vil identifiseres med og som deretter førte til en endring i politikken. Et viktig aspekt ved tysk identitet er den vanskelige tiden etter gjenforeningen der tyskerne prøvde å gjenfinne identitet som samlet land, og som orienterte seg vekk fra krigshistorien.

Den nye selvtilliten fra Bonn-epoken til Berlin-epoken kommer også frem gjennom en sterk bilateralisering av politiske forhold. Multilateralisme er fremdeles sentralt for Tyskland, men sterkere samarbeid med Russland og USA viser at landet ikke er redd for å ta egne valg. Med Schröder ble forståelsen og meningsinnholdet i *nasjonale interesser* endret, der han uttrykte at: "Representing and understanding Germany's national interests is not in conflict with the interests of Europe, but the opposite. Just as others do this, we are entitled to as well" (Hellmann, 2011: 49). Hyde-Price (2001) tar for seg Tyskland som sivilmakt. Nærlesing i kombinasjon med den historiske bakgrunnen, samt i den teoretiske utgreiingen av maktbegrepet, tydeliggjør at å ha status som en sivilmakt er noe som har vært viktig for Tysklands utenrikspolitiske posisjonering. Tyskland har knyttet betegnelsen opp mot egen identitet, noe som kan ha bidratt til den særdeles store debatten i befolkningen vedrørende tysk inntreden i Kosovo. Dette ble i så måte en identitetsendring for tyskerne.

Med inntredenen i Afghanistan mener Schmidt at egne maktpolitiske interesser ligger til grunn for vestlig intervensjon, noe som inngår i det jeg har konstruert som en diskursorden basert på avvsningsretorikk. Han avviser bruken av menneskerettigheter som

legitimeringsgrunnlag. Som vist var retorikken ved intervensjonen i Kosovo i 1999 preget av ansvar for menneskerettigheter, mens denne ikke ble brukt under intervensjonen av Afghanistan. Da lå det egne sikkerhetspolitiske interesser til grunn, men også et solidaritetsaspekt. Viktig her er at solidariteten da var knyttet til USA og ikke til det invaderte lands sivilbefolkning. Takle beskriver at NATOs og EUs endring fra å bygge på en forsvarsideologi knyttet til eget territorium til å inngå i operasjoner utenfor dette, også innvirket på Tysklands utenrikspolitikk og identitetsorientering: ” [...] the shift in Germany’s international policy may be seen as an issue of being a faithful partner to NATO and within the EU” (Takle, 2002: 2). Når politiske ledere og andre samfunnsstemmer veksler mellom eller er uenige i solidaritetsretorikk og ansvarsretorikk blir resultatet en uoversiktlig kontekst.

Hellmann viser til at det ikke lenger er forsvar av landet den høyeste prioriteten, men å garantere Tysklands evne til handle utenlands. Dette aspektet underbygger diskursordenen jeg har kalt Berlin-epokens selvtillit, der den viser til en ny posisjonering for Tyskland og en større selvsikkerhet på egen plassering i internasjonal forsvarssammenheng. Landet identifiserer seg utad.

6.1.3 Språk og endring

Gjennom den diskursanalytiske tilnærmingen har jeg søkt å vise at ulike diskursordener konkurrerer om hegemoni. Winther Jørgensen og Phillips understreker dette forholdet og hevder at: ”Derfor er nøgleordet i teorien *diskursiv kamp*” (Winter Jørgensen & Phillips, 1999: 15). Maktaspektet knyttet til språk understrekes også i følgende sitat:

Språk er makt. Begreper og meningskategorier former oppfatningen av virkelighet, påkaller følelser og gir assosiasjoner. I interessekamp mellom grupper kan noen slå igjennom og oppnå overtak gjennom hegemoniske begreper og kategorier. Kampen om begrepene og ordvalget blir en del av samfunnets maktkamp (Østerud, Engelstad & Selle, 2003).

I den videre drøftingen ligger forholdet mellom språk og makt som en føring for å forstå endringer i retorikk og i de ulike diskursordenene.

De 13 årene som gikk mellom Fischers til Högers tale viser en retorisk vending som går fra en ansvarsretorikk som legitimasjon for militærbruk, til en solidaritetsretorikk som impliserer ikke-militærbruk. Gjennom to tekster vektlegger dette skiftet ulike saksforhold og er forankret i helt ulik kunnskapsteoretisk tenkning. Det å skulle sende tyske soldater i krig i

Kosovo skapte bevegelse i Fischers egne rekker. Den prisvinnende journalisten William Horsley beskriver 68'ernes revolusjonære budskap som "against war, against US 'imperialism' and against the alleged 'fascist' tendencies of West German politics" (Horsley, 2001). Horsley beskriver utfallet som følger:

Mr Fischer is still popular, and still in office. But now some of his former revolutionary comrades feel he has betrayed the ideals of the '68 movement, by joining the establishment and sending German warplanes to bomb Yugoslavia in the conflict over Kosovo (Horsley, 2001).

Når det gjelder analysen av Hellmanns artikkel brukes ordet *selvtillit* forskjellig i de to diskursordenene, Bonn-epokens svekkede selvtillit og Berlin-epokens selvtillit. Hellmann hevder at dette også gjelder ord som *ansvar* og *multilateralisme*, hvilket igjen peker på at de samme begreper må forstås i konkret historisk og politisk kontekst. At ord og begreper kan ha ulik mening innen ulike diskurser er enda et argument for bruken av diskursanalyse i en slik undersøkelse. En bruk der det er viktig å forstå ord og begreper innenfor rammer som tid, sted og konkret situasjon og ikke bare settes i sitat som meningsbærende, da det alltid vil tolkes innenfor leserens nåtidige forutsetninger og forståelse. Det diskursanalytiske perspektivet som er anlagt på oppgavens tekstutvalg har blant annet tatt i bruk det James Paul Gee kaller "the significance building tool", der en stiller seg spørrende til hvordan begrep er brukt "to build up or lessen significance (importance, relevance) for certain things and not others" (Gee, 2011: 92).

Som en videre utdyping av kontekst, tekstmateriale og metodebruk viser jeg til nyere forskning der språk og språk i endring tas i bruk, her knyttet til krigen i Afghanistan. Matlary og Toje viser gjennom sine bidrag i antologien *Exit Afghanistan* (2012) til en veldig kompleksitet. Matlary viser at språkbruk er viktig i forhold til å fremstille konflikten i Afghanistan. Forfatteren er opptatt av det som *ikke* sies, og viser her til *allianseavhengigheten* der Norge og NATO ble med for å støtte USA etter angrepet på Manhattan. "Norge ville ellers aldri vært i Afghanistan" (Matlary, 2012: 195). I Danmark sier politikerne det rett ut, mens norske politikere er "tilbakeholdne med en slik begrunnelse selv om den sannsynligvis forklarer mer enn noe annet hvorfor Norge er med" (Matlary, 2012: 195). Diskursanalyse trekker frem det som *ikke* sies og således har denne tilnærmingen vært et bevisstgjørende verktøy for min ovenstående analyse. Viktigheten av det uuttalte innen diskursanalysen fremheves som følger av Winther Jørgensen og Phillips: "Kun ved hele tiden at se på hvilke

muligheter, der lukkes ude, kan man få øje på hvilke sociale konsekvenser, der følger af konkrete diskursive struktureringer af det sociale” (Winther Jørgensen & Phillips, 1999: 50).

I analysen av diskursordenen jeg mener er karakterisert av Berlin-epokens selvtillit i Hellmanns tekst, belyses maktbegrepet og hvordan dette nærmest kamufleres hos tyskerne med ordet *ansvar* i stedet. Dette er altså et uttalt maktaspekt, og et poeng som viser at det som *ikke* artikuleres klart, men ligger mellom linjene, også kan være med å bestemme innholdet i en diskursorden.

Asle Toje tar i bruk begrepet narrativ. Han viser til fem narrativer knyttet til tidsaspektet, som handler om at: ”Over de ti år som har gått, har narrativet om den afghanske krigen gjennomgått en transformasjon” (Toje, 2012: 113). ”Forsvarsdepartementet har vært defensivt i sin bruk av narrativer, men har vært ’for’ positivt ladede ord og ’mot’ negativt ladede ord. Vi er for verdighet og mot undertrykkelse” (ibid.: 15). Narrativet er i tråd med å tenke diskurser, der Toje skriver at det norske narrativet forstått riktig ikke primært handler om konflikten i Afghanistan; ”Det handler om norske selvbilder” (2012: 116). Poenget er at Toje tar i bruk narrativer hvilket jeg ser analogt med en diskursanalyse. Toje vektlegger endring i språk i ulike fremstillinger, samt ulike posisjoner knyttet til krig, hvilket kan sies å være tilnærmet det samme som diskurser. ”Narrativer forteller hva man kjemper for og hva man kjemper imot” (Toje, 2012: 110).

Som vist gjennom de ulike diskursordenene er det uenigheter om tilstedeværelsen i Afghanistan kan regnes som et humanitært oppdrag eller om det dreier seg om krigshandlinger. Matlary viser til dette som et generelt problem innen NATO der ”noen land driver med en slags fredsbevaring, altså primært et sivilt oppdrag, i Afghanistan – fremst her er Tyskland, som kan strekke seg til å kalle aktiviteten der for ’kriegsähnliche Operationen’ i ytterste fall” (Matlary, 2012: 197). Som Leymarie (2011) påpeker måtte Angela Merkel snu i argumentasjonen for menneskerettslig oppdrag, da hun tok i mot kister med falne tyske soldater.

En diskursanalytisk tilnærming til Hellmanns artikkel tydeliggjør daværende utenriksminister Joschka Fischers endring i diskursiv praksis der han gikk fra å være i mot samlingen av Tyskland til å være en av de mest engasjerte. Dette viser at samme person ut ifra historiske betingelser kan inngå i ulike diskursordener. Den tidligere utenriksministeren er en nøkkelperson i tysk politikk og innflytelse på denne, og gir således en viktig stemme til diskursordenene. Dette viser at retorikk må tolkes i den konkrete konteksten den utspilles i. Bonn-epoken og Berlin-epoken representerer to *historisk* ulike diskursordener, mens Berlin-

epoken og Berlin-kritikken representerer to *samtidige* ulike diskursordener. En diskursanalytisk tilnærming fremhever diskursers kontekstavhengighet, og retorikken må derfor ses i forbindelse med bruk i ulike sammenhenger.

6.2 Avsluttende bemerkninger

Hyde-Price henviser også til viktigheten av en diskursanalytisk tilnærming til politiske spørsmål, idet han fremholder at:

Foreign and security policies are 'socially constructed' within a specific set of discourses and discursive practices. These reflect the normative and historical context within which policy-makers operate (Hyde-Price, 2000: 11).

Sitatet understreker det hensiktsmessige ved en diskursanalytisk lesning. Ulike kontekster formes av ulike aktører. Som fremlagt i kapittel tre viser Fairclough til sosiologen Bourdieus forskning og hevder at samfunnsvitenskapelig forskning trenger bidrag fra diskursanalytikere, da det nettopp er en nærlesing av ytringer som kan bidra til at samfunnsforskere tar for seg språket på en mer konkret og detaljert måte enn de vanligvis gjør (Fairclough, 2010: 204). Det er gjennom en slik tilnærming at min undersøkelse av åtte tekster nyanserer og skisserer motsatte diskursive posisjoner i Tysklands utenrikspolitikk knyttet til deltakelsen i Kosovo og Afghanistan. Omfattende studier av litteratur knyttet til undersøkelsens tema ga meg en kontekstuell forståelse av hvor tekstene til grunn for analysen plasserer seg i det politiske og historiske landskapet. Dette muliggjorde en diskursiv tilnærming til tekstene der jeg ved å studere retorikk, meningsdannelser og utsagn hos forfatterne ble i stand til å se sammenhenger, hvilket ligger til grunn for konstruksjonen av diskursordener innad i hver tekst. Det skrevne ord er ikke bare faktaopplysninger, men må ses i lys av kontekst, og språkbruk, der en nærlesing får frem motsetningsforhold og utviklingstendenser. Faircloughs tilnærminger underbygger at politiske tekster er viktige å se i et diskurs- og maktanalytisk perspektiv da han ser denne typen tekster som "one genre of governance" (Fairclough, 2010: 141).

Jeg har gjort en diskursanalytisk tekstundersøkelse og som også Takle sier i sin artikkel så har dette fått frem "mixed forms of rationality" (Takle 2002: 5). Gjennom det diskursanalytiske perspektivet på tekstmaterialet har jeg gjennom å konstruere diskursordener tydeliggjort det Takle kaller "which logic dominates a given situation" (ibid.).

Ved å kombinere diskursanalyse av et utvalg tekster fra ulike samfunnsstemmer med et kontekstualiserende rammeverk, mener jeg å få frem motsetningsforhold og utviklingstendenser innenfor ulike diskurser. Et eksempel her er hvordan ulike diskursordener med helt ulike ideologiske forankringer opererer side om side, eksempelvis i Hyde-Price' artikkel med rasjonalitet bygd på menneskerettigheter og argumentasjon bygd på formålsrasjonalitet.

Videre understreker de ulike diskursive posisjonene i mitt tekstutvalg kompleksiteten i tysk utenriks- og sikkerhetspolitikk. Slik jeg mener det fremgår av den historiske og politiske konteksten, kan det synes som om retningen i utenrikspolitikken går mot et stadig mer selvsikkert Tyskland. Likevel eksisterer det konkurrerende diskurser innenfor diskursordenene, da særlig i forhold til legitimering av tysk deltakelse i militære operasjoner. Der Fischer (1999) viser til et *ansvar for tysk deltakelse* i Kosovo, peker Höger (2012) på et *ansvar for ikke å delta* basert på en solidaritetsretorikk der sivilbefolkningen trekkes frem. Ghani (2010) viser til ulike narrativer for ISAFs virksomhet der han vektlegger at befolkningen også må tas med i utviklingen av landet. Schmidt (2008) plasserer seg i mot intervensjonen generelt, da han mener den vestlige verden nærmest opererer med imperialistiske motiver, og avviser tysk deltakelse i slike operasjoner. Gjennomgående temaer i de tyske diskursene er identitet, interesser og menneskerettigheter, som begrunnes med ulik retorikk og som ofte står i motsetningsforhold til hverandre og danner ulike diskursordener.

Jeg avslutter med et sitat av Fairclough som understreker viktigheten av nærlesing og en diskursanalytisk orientering i det politiske landskap: "Without detailed analysis, one cannot really *show* that language is doing the work one may theoretically ascribe to it" (Fairclough, 2010: 204).

Litteraturliste

Allers, Robin M. (2010). “'Voksen nasjon' eller 'usikker makt' – Tysk sikkerhetspolitikk 20 år etter gjenforeningen”, *Norsk Militært Tidsskrift*, Vol. 5, No. 6: 4-8.

Andersen, Øivind (1995). *I retorikkens hage*. Oslo: Universitetsforlaget.

Asdal, Kristin, Kjell Lars Berge, Karen Gammelgaard, Trygve Riiser Gundersen, Helge Jordheim, Tore Rem & Johan L. Tønnesson (2008). *Tekst og historie. Å lese tekster historisk*. Oslo: Universitetsforlaget.

Auswärtiges Amt (2012a). *Die Geschichte des Auswärtigen Amts*. <http://www.auswaertiges-amt.de/DE/AAmt/Geschichte/Uebersicht_node.html> [Lesedato: 08.02.2012]

Auswärtiges Amt (2012b). *Internationaler Militäreinsatz in Afghanistan (ISAF)*. (Sist oppdatert: 15.05.2012) <http://www.auswaertiges-amt.de/sid_8771B624366F9086E4E3A12BB1ED5A52/DE/Aussenpolitik/RegionaleSchwerpunkte/AfghanistanZentralasien/Militäreinsatz-ISAF_node.html> [Lesedato: 17.05.2012]

Bale, Tim (2005). *European Politics*. New York: Palgrave Macmillan.

Bendix, John (2007). “Germany”, ss. 3-16 i Colin Hay & Anand Menon (red.). *European Politics*. New York: Oxford University Press Inc.

Bergström, Göran, & Kristina Boréus (2005). *Textens mening och makt*. Lund: Studentlitteratur.

Bindenagel, James D. (2010). “Afghanistan. The German Factor”, *PRISM*, Vol.1, No. 4: 95-112. Washington DC: The National Defense University Press.

Bourdieu, Pierre (1995). *Distinksjonen. En sosiologisk kritikk av dømmekraften*. Oslo: Pax Forlag AS.

Bulmer, Simon & William E. Paterson (1996). “Germany in the European Union: Gentle Giant or Emergent Leader?”, *International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-)*, Vol. 72, No. 1: 9-32.

Cameron, Fraser (2007). *An Introduction to European Foreign Policy*. London: Routledge.

Chiari, Bernhard & Magnus Pahl (red.) (2010). *Wegweiser zur Geschichte – Auslandseinsätze der Bundeswehr*. Utgitt av militærhistorisk forskningsinstitutt. Paderborn: Verlag Ferdinand Schöningh GmbH & Co. KG.

Connolly, Kate (2009). *Die Linke party wins German votes by standing out from crowd*. The Guardian, 17.09.2009. Hentet fra: <<http://www.guardian.co.uk/world/2009/sep/17/german-elections-die-linke-party>> [Lesedato: 01.06.2012]

Crawford, Beverly (2007). *Power and German foreign policy. Embedded hegemony in Europe*. New York: Palgrave Macmillan.

Denzin, Norman K. & Yvonna S. Lincoln (1994). "Introduction: Entering the Field of Qualitative Research", ss. 01-17 i Denzin, Norman K. & Yvonna S. Lincoln (red.). *Handbook of Qualitative Research*. California: Sage Publications.

Duchêne, François (1972). "Europe's Role in World Peace", ss. 32-47 i Mayne, Richard J. (red.). *Europe Tomorrow: Sixteen Europeans Look Ahead*. London: Fontana.

Dyndal, Gjert Lage (2012). "Fakta om Afghanistan" ss. 295-299 i Dyndal, Gjert Lage & Torbjørn Knutsen (red.). *Exit Afghanistan*. Oslo: Universitetsforlaget.

Eilstrup-Sangiovanni, Mette (2006). *Debates on European Integration*. New York: Palgrave Macmillan.

Edwards, Geoffrey (2011). "The Pattern of the EU's Global Activity", ss. 44-72, i Hill, Christopher & Michael Smith (red.). *International Relations and the European Union*. New York: Oxford University Press.

Engelstad, Fredrik (2003). "Hva er makt?" i Fugelli, Per, Grete Stang & Bente Wilmar (red.) *Makt- og demokratiutredningens rapportserie, Makt og medisin*, ISSN 1501-3065 Rapport 57, mars 2003, ISBN 82-92028-62-5. Hentet fra: <http://www.sv.uio.no/mutr/publikasjoner/rapp2003/rapport57/index-HVA.html>

EUobserver (2007). "EU splinter group emerges on Kosovo", artikkel av Andrew Rettman & Ekrem Krasniqi, 01.04.07 <<http://euobserver.com/24/23820>> [Lesedato: 08.03.2012].

EULEX-Kosovo.eu (2012). "What is EULEX?". <<http://www.eulex-kosovo.eu/en/info/whatisEulex.php>> [Lesedato: 04.01.2012]

Europaveien (2012). "Det europeiske forsvarsfellesskap". Sist oppdatert: 19.05.2009. <http://www.europaveien.no/index.php?option=com_content&task=view&id=218&Itemid=9> [Lesedato: 24.05.2012]

Eurostat (2012). *Population at 1 January*. Sist oppdatert: 13.03.2012. <<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&language=en&pcode=tps00001&tableSelection=1&footnotes=yes&labeling=labels&plugin=0>> [Lesedato: 28.03.2012]

Fairclough, Norman (1995). *Critical Discourse Analysis. The critical study of language*. New York: Addison Wesley Longman Inc.

Fairclough, Norman (2010). *Analysing Discourse. Textual analysis for social research*. New York: Routledge.

Fischer, Joschka (1999). *Rede des Außenministers zum Natoeinsatz im Kosovo*.
<http://www.mediaculture-online.de/fileadmin/bibliothek/fischerjoschka_kosovorede/fischer_kosovorede.html>
[Lesedato: 13.12.2011]

Gebhard, Carmen (2011). "Coherence", ss. 101-127, i Hill, Christopher & Michael Smith (red.) *International Relations and the European Union*. New York: Oxford University Press Inc.

Gee, James Paul (2011). *How to do Discourse Analysis. A Toolkit*. New York: Routledge Taylor & Francis Group.

Ghani, Ashraf (2010). "Afghanistan – Opportunities and Risks". *PRISM*, Vol.1, No. 4: 15-24. Washington DC: The National Defense University Press.

Giegerich, Bastian & William Wallace (2010). "Foreign and Security Policy. Civilian Power Europe and American Leadership", pp. 431-455, in Wallace, Helen, Mark A. Pollack & Alasdair R. Young (red.) *Policy-Making in the European Union*. New York: Oxford University Press Inc.

Giessmann, Hans J. (2010). "The European Union: 'Regional Power', 'Global Pole', 'Paper Tiger' – or What?", ss. 257-271, i Flandes, Daniel (red.) *Regional Leadership in the Global System. Ideas, Interests and Strategies of Regional Powers*. Surrey: Ashgate Publishing Limited.

Goldstein, Joshua S. & Jon C. Pevehouse (2011). *International Relations (Brief fifth edition) 2010-2011 update*. USA: Pearson.

Globalis (2012). *Bosnia-Hercegovina*. <<http://www.globalis.no/Land/Bosnia-Hercegovina>>
[Lesedato: 01.06.2012]

Grønmo, Sigmund (2004). *Samfunnsvitenskapelige metoder*. Bergen: Fagbokforlaget.

Guba, Egon G. & Yvonna S. Lincoln (1994). "Competing Paradigms in Qualitative Research", ss. 105-117 i Denzin, Norman K. & Yvonna S. Lincoln (red.) *Handbook of Qualitative Research*. California: Sage Publications.

Guneriussen, Willy (1999). *Aktør, handling og struktur. Grunnlagsproblemer i samfunnsvitenskapene*. Oslo: TANO Aschehoug.

Haftendorn, Helga (2006). *Coming of age: German foreign policy since 1945*. USA: Rowman & Littlefield Publishers, Inc.

Halvorsen, Knut (1993). *Å forske på samfunnet - en innføring i samfunnsvitenskapelig metode*. Oslo: Bedriftsøkonomenes Forlag

Hamilton, Daniel (2006). "Merkel, Bush, and German-American Relations", ss. 42-48, i Overhaus, Marco, Hanns W. Maull & Sebastian Harnisch (red.). "The Foreign Policy of Germany's Grand Coalition", *Foreign Policy in Dialogue*, Vol. 7, No. 8: 1-78. Tilgjengelig fra: <<http://www.deutsche-aussenpolitik.de/newsletter/issue21.pdf>> [Lesedato: 09.03.2012]

Hellmann, Günther (2011). "Normatively Disarmed, But Self-Confident. German foreign policy 20 years after reunification". *IP Journal* 3: 45-51. Deutsche Gesellschaft für Auswärtige Politik e.V.

Hodson, Dermot (2010). "Economic and Monetary Union. An Experiment in New Modes of EU Policy-Making", ss. 157-179 i Wallace, Helen, Mark A. Pollack & Alasdair R. Young (red) *Policy-making in the European Union*. New York: Oxford University Press Inc.

Höger, Inge (2012). *Die Linke sagt nein zur Bundeswehr im Kosovo*. Deutscher Bundestag, 17. valgperiode, 182. samling, fredag 25.05.2012, ss. 21143-21144. <<http://dip21.bundestag.de/dip21/btp/17/17182.pdf>> [Lesedato: 25.05.2012]

Horsley, William (2001). *Full circle for German revolutionaries*. BBC News. Sist endret: 30.03.2001. <<http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/1250944.stm>> [Lesedato: 29.04.2012]

Howorth, Jolyon (2011). "The EU's Security and Defence Policy: Towards a Strategic Approach", ss. 197-225 i Hill, Christopher & Michael Smith (red.) *International Relations and the European Union*. New York: Oxford University Press Inc.

Hyde-Price, Adrian (2000). *Germany and European order: Enlarging NATO and the EU*. Manchester: Manchester University Press.

Hyde-Price, Adrian (2001). "Germany and the Kosovo war: still a civilian power?" *German Politics*, 10:1, 19-34.

Johansen, Jahn Otto (2002). "Et mer selvbevisst Tyskland". *Det sikkerhetspolitiske bibliotek* 4: 1-27. Den Norske Atlanterhavskomiteé. Flekkefjord: Hegland Trykk AS

- Katzenstein, Peter J. (1997). *Tamed Power. Germany in Europe*. New York: Cornell University Press.
- Koeth, Wolfgang (2010). "State Building without a State: The EU's Dilemma in Defining Its Relations with Kosovo". *European Foreign Affairs Review*, Vol. 15, No. 2: 227–247.
- Kvale, Steinar (1997). *Det kvalitative forskningsintervju*. Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- Läidi, Zaki (2008). *Norms over Force. The Enigma of European Power*. New York: Palgrave Macmillan.
- Le Monde diplomatique (2012). *About LMD*. <<http://mondediplo.com>> [Lesedato: 12.06.2012]
- Leymarie, Phillippe (2011). *Hva gjør Tyskland i Afghanistan?* <<http://www.lmd.no/index.php?article=12344>> Publisert: 03.03.2012 [Lesedato: 03.10.2011]
- Lie, Ragnar (2007). *EU-Leksikon*. Oslo: Kunnskapsforlaget.
- Markovits, Andrei S., Simon Reich, Frank Westermann (1996). "Germany: Hegemonic Power or Economic Gain?", *Review of International Political Economy*, Vol. 3, No. 4: 698-727.
- Mathisen, Werner Christie (1997). "Diskursanalyse for statsvitere : hva, hvorfor og hvordan". Forskningsnotat 1/1997. Oslo: Institutt for statsvitenskap, UiO.
- Matlary, Janne Haaland (2004). "Human Rights", ss. 141-154, i Carlsnæs, Walter, Helene Sjørnsen & Brian White (red.) *Contemporary European Foreign Policy*. London: Sage Publishers.
- Matlary, Janne Haaland (2009). *European Union Security Dynamics: In the New National Interest*. London: Palgrave Macmillan.
- Matlary, Janne Haaland (2012). "Fornektelse og forpliktelse i Afghanistan", ss. 194-201 i Dyndal, Gjert Lage & Torbjørn Knutsen (red.) *Exit Afghanistan*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Mauil, Hans W. (2006). *Germany's Uncertain Power. Foreign Policy of the Berlin Republic*. New York: Palgrave Macmillan.
- Mayer, Hartmut (2010). "France, Germany, UK: Responses of Traditional to Rising Regional Powers", ss. 273-292, i Flemes, Daniel (red.) *Regional Leadership in the Global System. Ideas, Interests and Strategies of Regional Powers*. Surrey: Ashgate Publishing Limited.

Meiers, Franz-Josef (2005). "Germany's defence choices", *Survival*, Vol. 47, No. 1: 153-165.

NATO (2012a). *A short history of NATO*. <<http://www.nato.int/history/index.html>> [Lesedato: 24.05.2012]

NATO (2012b). *NATO's role in Afghanistan*. <http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_8189.htm> [Lesedato: 27.05.2012]

Olsson, Ulf (1999). "Att läsa texter med en Foucaultinspirerad blick", i Säfström, Carl Anders & Leif Östman (red.). *Textanalys – introduktion till syftesrelaterad kritik*. Lund: Studentlitteratur.

Overhaus, Marco, Hanns W. Maull & Sebastian Harnisch (red.) (2006). "The Foreign Policy of Germany's Grand Coalition", *Foreign Policy in Dialogue*, Vol. 7, No. 8: 1-78. <<http://www.deutsche-aussenpolitik.de/newsletter/issue21.pdf>> [Lesedato: 09.03.2012]

Ruggie, John Gerard (1993). *Multilateralism Matters. The Theory and Praxis of an Institutional Form*. New York: Columbia University Press.

Rygghaug, Marianne (2002). "Å bringe tekster i tale – mulige teoretiske innfallsvinkler til tekstanalyse i statsvitenskap", *Norsk Statsvitenskapelig Tidsskrift* 18: 303-327.

Schmidt, Helmut (2008). *Was uns wirklich angeht – und was nicht. Afghanistan, Balkan, Afrika: Die militärischen Interventionen des Westens sind fragwürdig*, Die Zeit Online (Nr. 45), 04.11.2008. <<http://www.zeit.de/2008/45/Intervention>> [Lesedato: 01.06.2012]

Schmidt, Siegmund, Gunther Hellmann & Reinhard Wolf (red.) (2007). *Handbuch zur deutschen Außenpolitik*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften.

Schwelling, Birgit (2007). "Die Außenpolitik der Bundesrepublik und die deutsche Vergangenheit", ss. 101-111 i Schmidt, Siegmund, Gunther Hellmann & Reinhard Wolf (red.). *Handbuch zur deutschen Außenpolitik*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften.

Seidelmann, Reimund (2002). "Problems and Prospects of the Common Foreign and Security Policy (CFSP) and European Security and Defence Policy (CESDP): A German View", *European Studies*, Vol. 1: 15-31. DESK: University of Tokyo.

Smith, Karen E. (2004). "Still 'civilian power EU'?" Artikel presentert på CIDEL Workshop, *From Civilian to Military Power: The European Union at a Crossroads?*, Oslo.

Smith, Michael E. (2011). "Implementation: Making the EU's International Relations Work", ss. 171-193, i Hill, Christopher & Michael Smith (red.) *International Relations and the European Union*. New York: Oxford University Press Inc.

Smith, Michael E. & Rebecca Steffenson (2011). "The EU and the United States", ss. 404-431, i Hill, Christopher & Michael Smith (red.) *International Relations and the European Union*. New York: Oxford University Press Inc.

St.meld. nr. 23 (2005-2006). *Om gjennomføring av europapolitikken*.
<<http://www.regjeringen.no/nb/dep/ud/dok/regpubl/stmeld/20052006/stmeld-nr-23-2005-2006-.html?showdetailedtableofcontents=true&id=200812>> [Lesedato: 24.05.2012]

Strange, Susan (1996). *The Retreat of the state: the diffusion of power in the world economy*. United Kingdom: University Press, Cambridge.

Taken, Jens & Julia Simoleit (2010). *Parteien in Deutschland. Die Geschichte*. Bundeszentrale für politische Bildung, 22.02.2010.
<<http://www.bpb.de/politik/grundfragen/parteien-in-deutschland/42130/geschichte>> [Lesedato: 30.05.2012]

Takle, Marianne (2002). *Towards a Normalisation of German Security and Defence Policy: German Participation in International Military Operations*. ARENA Working Papers WP 10/2002. <<http://www.mtakle.no/download/German-participation.pdf>> [Lesedato: 28.03.2012]

Toje, Asle (2012). "Fortellingens makt. Narrativer i Afghanistan-operasjonen", ss. 110-119 i Dyndal, Gjert Lage & Torbjørn Knutsen (red.). *Exit Afghanistan*. Oslo: Universitetsforlaget.

United Nations (2012). *United Nations at a Glance*.
<<http://www.un.org/en/aboutun/index.shtml>> [Lesedato: 05.04.2012]

University of Bath (2012). *Department of Politics, Languages and International Studies*. Professor Adrian Hyde-Price. <<http://www.bath.ac.uk/polis/staff/adrian-hyde-price/>> [Lesedato: 19.02.2012]

Varwick, Johannes (2007). "Nordatlantische Allianz", ss. 763-778 i Schmidt, Siegmund, Gunther Hellmann & Reinhard Wolf (red.). *Handbuch zur deutschen Außenpolitik*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften.

Western European Union (2012). *History of WEU*. <<http://www.weu.int/History.htm>> [Lesedato: 29.04.2012]

Winther Jørgensen, Marianne & Louise Phillips (1999). *Diskursanalyse som teori og metode*. Roskilde: Roskilde Universitetsforlag/Samfundslitteratur.

Young, Alasdair R. (2010). "The European Policy Process in Comparative Perspective", ss. 45-68 i Wallace, Helen, Mark A. Pollack & Alasdair R. Young (red). *Policy-making in the European Union*. New York: Oxford University Press Inc.

Østerud, Øyvind, Fredrik Engelstad & Per Selle (2003). *Makten og demokratiet. En sluttbok fra Makt- og demokratiutredningen*. Oslo: Gyldendals Norske Forlag AS.

Vedlegg Tabell 1: Akademikerstemmer

Meninger om tysk utenriks- og sikkerhetspolitikk - Akademikerstemmer				
Forfatter	Artikkel	Årstall	Diskurskategorisering	
Marianne Takle	<i>Towards a Normalisation of German Security and Defence Policy: German Participation in International Military Operations</i>	2002	Diskurser knyttet til legitimering av militær utenrikspolitikk	*Diskursordener knyttet til identitet, nasjonale interesser og menneskerettigheter
Gunther Hellmann	<i>Normatively Disarmed, But Self-Confident – German foreign policy 20 years after reunification</i>	2011	Tysklands politiske egenforståelse	* Diskursorden karakterisert av Bonn-epokens svekkede selvtillit * Diskursorden karakterisert av Berlin-epokens selvtillit * Diskursorden karakterisert av kritikk av Berlin-epokens selvtillit

Tabell 2: Politikerstemmer

Tysk deltakelse i Kosovo - Politikerstemmer				
Forfatter	Artikkel	Årstall	Diskurskategorisering	
Joschka Fischer	<i>Rede des Außenministers zum Natoeinsatz im Kosovo</i>	1999	Ansvarsretorikk som legitimerer militær intervensjon	*Diskursorden basert på ansvarsretorikk
Inge Höger	<i>Die Linke sagt nein zur Bundeswehr im Kosovo</i>	2012	Solidaritetsretorikk som avvisning av militær intervensjon	*Diskursorden basert på solidaritetsretorikk

Tabell 3: Politikerstemmer

Tysk deltakelse i Afghanistan - Politikerstemmer				
Forfatter	Artikkel	Årstall	Diskurskategorisering	
Helmut Schmidt	<i>Was uns wirklich angeht - und was nicht. Afghanistan, Balkan, Afrika: Die militärischen Interventionen des Westens sind fragwürdig.</i>	2008	Retorikk knyttet til avvisning av militær intervensjon	*Diskursorden basert på avvisningsretorikk
Ashraf Ghani	<i>Afghanistan – Opportunities and Risks</i>	2010	Mulighetsnarrativer knyttet til ISAFs virksomhet	*Planleggingsnarrativet - problemsolving som diskursorden *Designnarrativet – problem setting som diskursorden

Tabell 4: Kommentarstemmer

Kosovo og Afghanistan - Kommentarstemmer				
Forfatter	Artikkel	Årstall	Diskurskategorisering	
Adrian Hyde-Price	<i>Germany and the Kosovo war: still a civilian power?</i>	2001	Ulike rasjonalitetsformer som legitimeringsgrunnlag for tysk deltagelse i Kosovo-krigen	<ul style="list-style-type: none"> *Diskursorden preget av internasjonal ansvarsrasjonalitet *Diskursorden preget av menneskerettslig rasjonalitet *Diskursorden preget av formålsrasjonalitet *Diskursorden preget av regel(u)bundethet *Diskursorden preget av internasjonal samarbeidsrasjonalitet
Phillippe Leymarie	<i>Hva gjør Tyskland i Afghanistan?</i>	2011	Tonivåretorikk knyttet til ISAFs virksomhet i Afghanistan	<ul style="list-style-type: none"> *Nøytralitetsretorisk diskursorden *Krigsretorisk diskursorden